

Ön Bilgi Raporu:

14. yüzyıldan 21. yüzyıla

Türkiye'de Eğitim

Necdet Sakaoğlu

Osmanlı Eğitiminin Temel Kurumu: Medrese

1332'de, Orhan Bey'in İznik'te açtığı ilk Osmanlı medresesi tipik bir Selçuklu medresesiydi. Burada, pozitif bilimlere ağırlık verilmesine ise ne gerek ne de öncelik vardı. Çünkü yüzyıllar boyu Hıristiyanlık dogmalarının tartışıldığı, dinsel kurulların toplandığı İznik'te, öncelikle İslâm dinini öğreten bir kuruma ihtiyaç duyulmuştu. Gerek bu ilk medresenin gerekse yine Orhan Bey tarafından Bursa'da hizmete sokulan ikinci medresenin, eski birer manastır olmaları da dikkati çekiyor. Orhaniye medreselerinin üçüncüsü İzmit'in alınışından sonra buradaki bir kilisede çalışmaya başladı. Orhan Bey'in oğlu Süleyman ise İznik'te yeni bir medrese yaptırdı. Murad Hüdavendigâr, Bursa Çekirge'de camiyi merkez alan büyük medresesini 1365'te yaptırdı. Bundan sonra I. Bayezid'in (Yıldırım) (1389-1402) Bursa'da ve Edirne'de, oğlu Çelebi Mehmed'in (1413-21) Bursa'da, II. Murad'ın (1421-51) Bursa'da ve Edirne'de tesis ettikleri külliyeler kapsamındaki medreseler, بیمارhâneler, darülhadisler geliyor.

Yıldırım'ın Bursa'daki dar'üttıbbında da uygulamalı hekimlik bilgi ve becerisi kazandırıldığı biliniyor. Kadızâde-i Rumî'nin matematik, Hacı Paşa'nın hekimlik alanlarında birinci sınıf bilim adamları oldukları da kuşkusuz. (Kadızâde-i Rumî, Semerkand'a gitmiş, Uluğ Bey'e matematik ve astronomi hocalığı yapmıştır. Ali Kuşçu ve Fethullah Şirvanî de öğrencileridir.) Dâvud Kayserî, İznik Orhaniyesi'nde dersler vermiş; onu Şeyh Taceddin el-Kürdî ve Kara Hoca (Alâeddin Esved) izlemişlerdir. Bursa medreselerinde ders okutan Cemaleddin, Arap sözlüğünün tamamını biliyor ve Muradiye Medresesi'nde dil dersleri veriyordu.

Necdet Sakaoğlu(*)

Türk Tarihi araştırmacısı ve yazarı

Selçuklu ve Osmanlı dönemleri siyasal, kültürel ve toplumsal tarihleri üzerine yayınlanmış kitaplarıyla makaleleri vardır. Osmanlı padişahlarının biyografilerini içeren "Bu Mülkün Sultanları" (Oğlak Yayınları, 1999-2003 arası 11 baskı) Türkiye'de en çok okunan bilimsel tarih kitaplarından. Osmanlı saray yaşamı ve Topkapı Sarayı üzerine yaptığı çalışma ise "Mekanları, , Tarihi, Anıları ve Kitabeleriyle Saray-ı Hümayun" (Creative Yayıncılık, 2003) adıyla yayınlanmıştır. Topkapı Sarayını konu alan yerli ve yabancı belgesellere danışman olarak katkılarda bulunmuştur.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Üyesi olan Sakaoğlu'nun yazıları, bu vakfın yayınladığı İstanbul Ansiklopedisi ile Tarih ve Toplum, Toplumsal Tarih, İstanbul dergilerinde yayınlanmıştır. 1969'da çeviri, 1971'de inceleme dallarında Milliyet Karacan; 1985'te Hürriyet Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler ödülleri alan yazarın yapıtlarından bazıları; Türk Anadolu'da Mengücekoğulları (Milliyet Yayınları, 1971), Divriği'de Ev Mimarisi (T.C. Kültür Bakanlığı, 1978), Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı (Tarih Vakfı, 1984, 1998), Çeşm-i Cihan Amasra (Tarih Vakfı1998), Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi (Bilgi Üniversitesi 2003)'dir.

(*) MEB eski Başmüfettişi ve TTK üyesi

I. Bölüm:

Osmanlı Eğitimi Fatih'in Kurduğu Medrese

Eğitimde büyük atılımın İstanbul'un alınışından sonra II. Mehmed (Fatih) (1451-1481) tarafından başlatıldığı görülmektedir. Önce kütüphanesine Grekçe ve Latince bilim kitaplarını toplatıp sayılı filozofları, bilginleri ve sanatçıları İstanbul'a davet ederek pozitif bilimlerin, felsefenin ve sanatın egemen olduğu bir kültür ve eğitim ortamı tasarlayan Fatih'in, huzurunda Hıristiyanlığı, Hurufiliği serbest tartışmalara açması; kendi portresini ve insan figürlü resimler yaptırması; Müslüman olmayan bilginlere de Müslüman ulemaya gösterdiği saygıyı göstermesi; "Batı ile Doğu'nun eşiğinde", bu iki dünyanın kültürlerini buluşturmak amacıyla sarayda kütüphane tesisi, o çağa uygun bir laik eğitim ve laik insan tipi düşlediğini akla getiriyor.

Fatih'in eğitime verdiği önemin somut kanıtı ise yapılarını, plansal ve işlevsel özelliklerini bugün bile görebileceğimiz, adını taşıyan caminin çevresindeki medreselerdir. Bu eğitim kurumlarının vakfiyesinde "Medrese-i Semaniye" (sekizli medrese) adı geçiyor. Dört köşedeki sekiz medreseyle bunların arkasındaki tetimme (hazırlık okulu) 1471'de tamamlanmıştır. Bu medreseleri planlayan vezir Mahmud Paşa, yüksek sınıfların öğretim programlarını da hazırlamış; bu çalışmalarında ona, Ali Kuşçu, Molla Hüsrev gibi bilginler de yardım etmişlerdir. Sekiz medresenin her birinde 19'ar oda vardı. Bunların 15'i danışmend denen yüksek öğrenim öğrencilerine barınma ve çalışma mekânı olarak ayrılmıştı. Medreselerde görevli müderrislere 50 akçe gündelik, danışmendlere de aşevinden parasız yemeğin yanısıra günde ikişer akçe harçlık öngörülmüştü. Ayrıca bir kütüphane, darü't-talim denen ve okuma-yazma ile temel din bilgilerinin verildiği bir mektep, darüşşifa, eczane, konuk evi bu büyük öğretim sitesini tamamlıyordu. Kurala göre, her müderris önüne oturan danışmende, dersinden yeterli düzeye ulaşınca değin çalışma yaptırıyor; muid denen asistanlar ders tekrarlarında bulunuyorlardı. Müderrislerin takrirlerine sahn-ı seman (sekiz sahn) dersleri deniyordu. Bu düzeye öğrenci hazırlayan sınıf da musıla-ı sahn (sahnına ulaştırın) ya da tetimme idi. Buradaki öğrencilere softa denmekteydi. Müderrislerin, akli bilimlerde yetkin hocalardan seçilmeleri, her birine 50 dirhem; bir alt düzeydekilerine 40 dirhem gündelik bağlanması; darüşşifa hekimlerinin cüz'iyat ve külliyyat (ilk ve ileri bilimleri) bilmeleri; kurumun vakfiyesinde yazılı koşullarından. Medresede öğrenim gören gençlerin, hekimlerin tedavi faaliyetlerini izleyerek tıp eğitimi görmelerine de olanak vardı.

Fatih döneminde hizmete giren ve açılışı Medre-se-i Semaniye'den daha önce olan Ayasofya Medresesi ise bu ünlü mâbedin yanındaki eski papaz odalarının danışmend "hücre"lerine dönüştürülmesi ile meydana getirilmişti. Molla Hüsrev, buranın baş müderrisiydi. Hızır Çelebi, Ali Kuşçu da burada müderristiler. Molla Zeyrek ise, Zeyrek Camii'nde ders okutuyordu. Fatih Medresesi yaptırılınca Zeyrek'teki öğrenciler buraya nakledildi.

16. Yüzyılda Medreseler

II. Bayezid (1481-1512), hekimlere, astronomlara, matematikçilere saygı göstermesine, şehzadelğinde çok iyi bir saray eğitimi almasına, İstanbul'da daha küçük çapta bir medrese yaptırmasına karşın, babası Fatih'in özgür düşüncelerinden ve yaklaşımlarından uzaktı. Ama, onun, Edirne'de Tunca Irmağı kıyısına yaptırttığı, akıl ve ruh hastalarının tedavisine mahsus (burada

müzikle tedavinin uygulandığı anlatılır) tıp merkezi, dünya ölçeğinde bir yenilikti. Osmanlı bilimi, eğitimi ve tıbbı, Bursa, Edirne ve İstanbul'daki sayılı ve sınırlı medreselerde çalışma ortamı bulurken, önce İtalya kentlerinde, sonra da Almanya'da ve Fransa'da, hümanistler, İlkçağ eğitiminden aldıkları esintilerle yeni okullar açmaya, kitlelere yönelik aydınlanmayı yeşertiyorlardı. Bilimsel çalışmalar hızlanmış, fizik deneyleri, merceklerden yararlanma gerçekleştirilmiş, matbaalar kurulmuş, “deneysiz ve matematiksiz tabiat felsefesine ve tabii bilimlere ulaşılmaz” ilkesi vurgulanmış, tıpta önemli atılımlar gündeme gelmiş bulunuyordu. Bunlara oranla, Osmanlı medreselerindeki programların ne o gün ne de daha sonra getirebileceği hiçbir yenilik yoktu. Kaldı ki, İstanbul medreselerinin en büyüğü ve geniş örgütlüsü olan Medaris-i Semaniye'de toplam 200 kadar öğrenci barınabiliyordu.

I. Süleyman'ın (Kanunî) (1520-1566) 1559'da yaptırttığı Süleymaniye Camii ve medreseleriyle Osmanlı örgün eğitiminin doruğa ulaştığı kuşkusuz. Sahn-ı Süleymaniye denen bu yeni kurumda, tıp, tabiiyat (doğal bilimler), riyaziye (matematik), heyet (gökbilim) alanlarında ders programları yer aldığı gibi Kelâm (İslâm felsefesi) dersinin de düşünürlerin görüşlerinin tartışılması biçiminde yapılması öngörüldü. Havamis-i Süleymaniye (Süleymaniye Beşli Medreseleri) denen beş bölüm, Fatih Medreseleri düzeyinde; kalan iki bölümden biri Darü't-tıb, diğeri de Darü'l-hadis'ti. Bu ikisi birer ihtisas kurumu olmak bakımından “yüksek okul” konumundaydı. Süleymaniye medreselerinde din derslerinin yanında, mantık, matematik, felsefe, fizik, astronomi, meteoroloji, madenler, bitkiler, bir ölçüde de “insan”ın okutulması olumluydu. Darü't-tıb'da ise doğrudan hekimlik ve eczacılık çalışmaları yapılıyordu. Ama, buradaki fen öğretimi, Aristo ve Oklides'ten süregelen Antik Çağ bilgilerinin basmakalıp yinelenmesiydi.

Medrese çıkışlılar, ilmiye ya da ulemâ sınıfına girebilmek için ilkin ya “tedris” (öğretim) ya “kazâ” (yargı) yolunu seçerler; medreselerde müderrislere muidlik, mülazimlikle ya da naiblik ve küçük kadılıklarla işe başlarlar, her yıl yinelenen terfi ve atama işlemlerine göre yükselirlerdi. Oldukça müreffeh bir yaşama düzeyleri olan, saygı gören bu okumuşlara bakılınca, medrese öğrencilerinin yaşamları ve çalışma koşulları çok kötüydü. Tek odadan ibaret medrese hücrelerinde barınan, imaretin yavan çorbasıyla nefsinin körleten, ek yiyecek temini için Üç Aylar'da “cer” denen döşürücülüğe çıkan gençler, mum ışığında Emsile, Binâ, Maksut, Avamil, İzhar, Kâfiye, Tevâli, Metâli, Telvih, Ferâiz, Mutavvel, Tecrid, Miftah, Tenkih, Mesabih, Tavzih, Meşarık, Hidaye, Buharî, Müslîm, Keşşaf, Beyzavî... adlı Arapça kitapları ezberlemeye, müderrislerin imtihanlarında doğru cevaplar vermeye çaba gösterirlerdi.

Bu kurumlarda konuşma Türkçe, ama ders dili Arapçaydı. Farsça bile ancak 18. yüzyılda bir iki medreseye girebilmiştir. Biricik metod “ezber”di. Hiçbir medreseli okuduğu ya da ezberlediği -çoğu zaman anlamlarını da tam olarak bilmediği- konular, metinler, kurallar üzerinde düşünmeye, doğru ya da yanlış, ezberlediklerini özümsemeye gerek duymazdı. Tek amaç; takılmadan, duraksamadan, yanlış telaffuzlara düşmeden bir parçayı ezbere aktarmaktı. Sorular gibi cevaplar da basmakalıptı. Bunun da nedeni, “Her bilim, zamanında en büyük ve yetkin bilginlerce en doğru biçimde açıklanıp çözüme kavuşturulmuştur. Onları değiştirmek ya da bu bilgilere yeni bir şeyler katmaya kalkışmak günahdır, saygısızlıktır” anlayışıydı.

17. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı medreselerine. dünyanın gidişine sırtını dönmüştü demek yanlış olmaz. Yenileşmeden uzak medreseler, kurumların yenileşmelerine de dinsel gerekçeler göstererek karşı çıkıyordu. Koyu bilgisizlik içindeki halk ise medrese çevrelerinden yükselen her söze içtenlikle inanıyordu. Dünyanın geçici, dünya nimetlerinin sahte, asıl mutluluğun öbür dünyada olduğunu, tipik bir halk eğitimi sayılması gereken cer yöntemiyle en ücrâ köylerde bile halka anlatan

medreseliler; yığınları büsbütün tembelleğe, tevekküle, insanca yaşama isteğinin dışına sürüklediklerinin farkında değillerdi.

Medreseler, her türlü yeniliklere kapalı, kendi mantığı doğrultusunda bir diyalektiğin, “kelâm” denen İslâm skolastik biliminin darlığı içinde bocalamasını sürdürdüyseniz sonunda, en mâsum tartışma konularını içeren, Seyyid Şerif'in Hâşiye-i Tecrid, Şerh-i Mevakıf gibi eserleri de “bunlar felsefiyattandır” denilerek atılmış; gözlemler, düşünceler, incelemeler dine aykırı bulunuyordu.

Kâtib Çelebi ise Mizanü'l-Hakk adlı eserinde özetle şöyle diyor: “Sözde bilginler, rivayetleri birer taş gibi katı ve donmuş kabul edip aslını, iç yüzünü tartışmazlar. ya kabul ya red ederler. Felsefeden çekinirler, yeri göğü bilmez câhillerken âlim geçinirler. Kurân'ın 'Siz, göklerin ve yerin melekûtuna bakmıyor, duyular ötesi evren varlıklarını algılamıyor musunuz?..' (A'raf Sûresi 185. âyet) hikmetinin gereğini, uzaya sığır gözü ile bakarak yaptıklarını sanırlar. Fatih'in, kendi medresesine koydurduğu Şerh-i Mevakıf ve Haşiye-i Tecrid derslerini bunlar, felsefedir diye kaldırıp yerine Hidaye ve Ekmel koymuşlardır. Sonraları bunlar bile rafa kaldırıldı. Medreseler çöküşe uğradı. Öyle ki, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerden İstanbul'un yakınlarına gelip yerleşen yarı okumuşlar, tafra satmaya başladılar. Bir ölçüde saray hekimbaşları, sağlığa ilişkin küçük risaleler, Batı'dan, Doğu'dan alıntılı çevirilerle İstanbul'daki dâr'üş-şifalarda tıp eğitiminin, el altından sürmesine çalıştılar,” diyor.

Kâtib Çelebi, medreselerin içine düştüğü aymazlığı, müderrislerin bilgisizliğini, öğretimde doğru yöntemlerin uygulanmasını, Batı'daki bilimsel gelişmelerden yararlanılmasını yazan ve savunan ilk Osmanlı aydındır. Söz konusu eserinde şu ilginç açıklamalar var: “Medreseler, ipe sapa gelmez tartışmaların yeridir. Tütün ve kahve haram mıdır? Mübah mıdır?.. Muhammed milleti mi, İbrahim milleti mi, demeli?.. Bir tarafta Müderris Kadızâde, öte tarafta Şeyh Sivasî, arkalarında da mâsum halk yığınları, nice yıllar kavga eksilmedi. Oysa bu iki kurnaz adam, bu kavgadan dolayı ünlendiler, varlık bolluk içinde yaşadılar (...) Medreselerde öğretim istidlâlen (deductif) olup naslara ve sultalara (dogmalara) dayanır (...) Araplar, mantığı, felsefeyi, doğal bilimleri, matematiği Bizans kaynaklarından aldıkları gibi, belâgat, aruz, gramer, dil ve edebiyat için de Bizans'taki yöntemleri örnek almışlardı. Sonradan, gerek İranlılar, gerekse Türkler aynı gelenekleri benimsediler.”

İstanbul'u görmeyen, yaşamını ve çalışmalarını Erzurum'da ve Siirt'te geçiren İbrahim Hakkı (1703-80) ise başkentteki medrese zihniyetinden uzakta kaldığı için, eski Yunan, İslâm ve Türk eğitim geleneklerinden, bir zamanlar Doğu'da gelişme ortamı bulan pozitif bilimlerden yararlanabilmiştir. Onun Marifetnâme adlı büyük eseri hem bu açıdan hem de aile ve okul eğitimine ilişkin özgün kurallar içermesi bakımından önemlidir. Ona göre: “Erkek kız her çocuk altı yaşında okula gönderilmeli, erkeklere bir sanat, kızlara ev işleri de öğretilmeli, çocuklara kötü söz söylenmemeli, beddua edilmemeli; mektepte muallim, yumuşak fakat kendisini saydıracak biçimde davranmalı, ders sırasında gereksiz şeyler ve konuşmalarla vakit öldürmemeli; kavrayışı kıt öğrenciye ayrıca ilgi göstermeli; öğrenciler ise öğretmeni ayakta selamlamalı, izinsiz oturmamalı, namaz oturduğu gibi oturmalı, bir şey sormak istediğinde hocasından izin almalı; eğer bir şeyi hocasından daha iyi ve doğru biliyorsa bunu hocasına sezdirmemeli...” diyor.

İstanbul'a ilk baskı makinesini göçmen Yahudiler 15. yüzyıl sonlarında getirip çalıştırdıkları hâlde, Osmanlıca kitap basımı 1720'lere değin mümkün olmadığından bu yoksunluk, Türk eğitimini pek derin etkilemiştir. İbrahim Müteferrika, Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunduğu lâyhada: “Kitaplar çoğalır herkes yararlanır. Matbaa yazısı güzel ve doğru olduğundan okutan da okuyan da sıkıntı çekmez. Kitap ucuza alınır ve herkes kitap edinebilir. Böylece köylere bile kitap girer. Kütüphane kurmak kolaylaşır, Müslümanlık da yayılır” demiş. Bu gerekçelere karşın, matbaanın açılması için

verdiği fetvada Şeyhülislâm Abdullah Efendi, din kitaplarının basımına yasak koyarak koruyuculuğunu yaptığı İslâm dinine büyük kötülük yaptığının farkına varamamış: Netice şudur ki; 18. yüzyıl sonlarına gelinceye değin medreselerin yazgısı hep kötüye gitmiştir. Oysa, sistemin kurumsal tutarlılığı, işletmelerinin vakıf güvencesindeki sürekliliği; öğretim programlarının uyumlu ve sistemli oluşu; öğrencilerin bir külliye atmosferinde yoğun ve çok yönlü eğitim sürecine tabi tutulmaları; ders geçme yöntemiyle yıl kayıplarının önlenmesi; cer yöntemiyle kırsal kesimle, medreselerin büyük kentlerin merkezî semtlerinde bulunuşu ile de kent halkıyla sürekli ilişki sağlanması vb bakımlardan medrese düzeni ve eğitimi, -kötüye gidış önlenbilse- faydalı sonuçlar verebilirdi.

Maarif Tarihi yazarı Osman Ergin ise kitabındaki uzun “Medrese” bahsini şöyle bağlamış: “Fatih'ten II. Abdülhamid'e kadar 4,5 yüzyılda medreselerin, memlekete, Türklüğe, ilim âlemine ne hizmeti olmuş, ne de tek âlim yetiştirmiştir. Akla gelen Molla Hüsrev, İbn Kemal, Ebussuud, Müstakim-zâde, Cevdet Paşa, Gelenbevi İsmail efendiler ise beş asırdaki beş, altı isim olarak ne Şark'ın İbn Sinâ'sı, Seyyid Şerif'i, ne Garb'ın Newton'u, Descartes'i ile boy ölçüşemezler. Bir tek Kâtib Çelebi var. Onu da medreseli sayamayız. Otodidakt yetişmiştir. 18. yüzyılda yalnız İstanbul'da 275 medrese olduğu hatırlanırsa, bu yargı daha çok düşündürür.”

Ocak Eğitimi ve Enderun:

Medreselerden sonra, Osmanlı örgün eğitim kurumlarının başında başlıcaları “ocak” denen askerî eğitim merkezler geliyordu. Ocaklar, okuma ve yazma öğretimi yapılan yerlerden olmadığı için birer mektep değildi ama, kişiye yepyeni bir kimlik ve inanç kazandıran, askerlik formasyonu veren, eğitim ve disiplin ağırlıklı kışlalardı. Tarihçi Şemdanî-zâde'nin anlatımıyla: “Reaya zimmileri evlâdından beher sene biner nefer devşirilip sınıf olup Acemi oğlan meyanında terbiye olunup bâdehu güzel yüzlüleri Enderun-ı Hümayun'a ve kuvvetlileri Bostancı, kalanı Yeniçeri” yazılan, aslen Türk ve Müslüman olmayan gençlere, öncelikle milliyetleri unutturulur, hepsinin dindar birer Müslüman olmaları, Türkçe'yi öğrenmeleri sağlanır, Türk görgü kuralları benimsetilirdi. Bunların “saray”dan başka vatan, “padişah”tan başka hâkim ve baba tanımamaları kuraldı. Tek doğru eylemin de “itaat” olduğuna inandırılıyorlardı. Padişah uğruna seve seve can vermeyi onur sayarlar; günde beş vakit namaz kılarak, iki vakit Kur'an dinleyerek gün boyu süren askerlik talimiyle yetişirlerdi. Acemi kışlalarında okuma programı yoktu. Bununla birlikte yetenekli gençlerden, devşirildikleri sırada kendi dillerinde okuma-yazma öğrenmiş bulunanlar, olanak elde ettiklerinde Osmanlıca'yı da öğreniyorlardı. Acemi ocaklarının en eskileri, 14. yüzyıl ikinci yarısına doğru Gelibolu'da ve Edirne'de faaliyete geçti. Daha sonra, 15. yüzyılda İstanbul'da, Bayezit'teki Eski Saray'da, Galata Sarayı'nda, 16. yüzyılda da At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'nda benzeri ocaklar açıldı. Bunlardan son ikisi 17. yüzyılda “mektep” adını almış, programları da okuma ve yazma öğretimini kapsayacak biçimde yenilenmiştir. Devşirme sisteminin işlerliğini yitirdiği 18. yüzyıl sonlarında, acemi ocakları kapanmış yerine; Galata Sarayı “oda” denen (baş oda, orta oda, küçük oda) üç sınıflı Saray Enderunu için aday hazırlayan özel bir eğitim kurumu olmuştur.

Osmanlılar, Antik Çağ'ın eğitim-öğretim kurumlarından izler taşıyan, “iyi bir vücut ve zekâ” gelişimi için cimnastik ve müzik eğitiminin yanında dil, edebiyat, matematik öğretimine de yer veren tek okulu sarayda tesis etmişlerdi. Enderun Mektebi denen bu okulun kurucusu Fatih'dir. Programı, askerlikten güzel sanatlara, politikaya, diplomasiye, spora kadar, sarayın ve üst yönetimin gereksinim duyduğu her alanı kapsayan bu okulun hazırlık sınıfları ve şubeleri, yukarıda sözü edilen acemi

ocakları ile Galata Sarayı Mektebi'ydi. Yakışıklı ve yetenekli 12-14 yaş devşirmelerinden seçilen adaylar, hazırlık sınıflarında okuma-yazma, temel bilgiler ve din eğitimi aldıktan sonra ikinci bir seçimden daha geçirilerek Topkapı Sarayı'nın Enderun-ı Hümayun denen iç bölümündeki, Büyük Oda ve Küçük Oda denen (hazırlık sınıflarına) alınırlar, burada, medrese eğitimine koşut bir öğrenim görürler; ayrıca saray kurallarına ve davranışlarına alıştırlardı. Enderun mektebinin asıl sınıfları aşağıdan yukarıya Seferli, Kiler ve Hazine koğuşlarıydı. Bunların üstünde de en iyi yetişmiş ve kıdem kazanmış 40 gencin yer aldığı Has Oda vardı. Enderun koğuşları, adlarının çağrıştırdığı alanlarda, padişahın özel hizmetine bakan gençlerin, aynı zamanda geceli gündüzlü, çok sıkı bir disiplin altında eğitimlerini sürdürmelerine göre düzenlenmişti. Günlük yaşam; hizmet, ibadet, spor, silah eğitimi, yarışma, müzik, okuma uğraşları ile doluydu. 8 yıllık yasal Enderun hizmetini dolduranlar, koğuşlarının konumuna uygun biçimde ve "çıkma" denen atama işlemiyle dış göreve giderler, bir daha saray hizmetine dönemezlerdi. Açılan kadrolara da alt sınıflardan ve hazırlık okullarından sırası gelenler alınıyordu. Enderun, amacı bakımından kamu hizmetleri için aydın ve işbilir eleman yetiştirmeyi değil; padişaha en iyi ve kusursuz hizmeti vermeyi hedefleyen bir kurumdu ve dar kadroluydu. Enderunlular, toplumdaki soyutlanmış, saray dışına ancak izinle çıkabilen gençler olarak daha da önemlisi Türk asıllı olmadıklarından, toplumun yabancıydılar Enderunluların büyük çoğunluğu ise Türkleri, "Etrâk-i bî-idrâk" nitelemesiyle aşağılayan saray aydınlarıydı. 17. yüzyılın sonlarına kadar devşirme kökenli zeki ve yetenekli genç kadrolara dayanan bu kurum, devletin yönetim ve ordu kademelerine sürekli olarak başarılı elemanlar vermiştir. Ama, devşirme sisteminin körelmesi, hazırlık okullarına ve saray enderununa han-zâde, bey-zâde sanlı soylu çocuklarının, padişaha yakın kişilerin oğullarının alınmaya başlamasından sonra giderek yozlaşmış; bir dalkavuklar yuvası olmuştur. 1826'dan sonra önemini yitiren Enderun Mektebi'nin ıslahı 1850'de gündeme gelince Arapça, Farsça ve kütüphane hocaları atanarak burası, iptidai (ilkokul) statüsüne indirilmiştir.

Saray dışında, Bâbîâli'deki dairelerin "kalem" adı verilen yazı büroları da birer mektep işlevinde sayılagelmiştir. Bu kalemlere "şakird" (öğrenci-çırak) olarak girenler "hâce", "halife", "efendi" ünvanlı kalem şeflerinin ve kıdemli kâtiplerin önünde yetişirler, gulam, mülâzim, kâtip aşamalarından geçerek bürokrat olurlardı. Kalemlerdeki öğretimin belirgin özelliği salt, o büroya ilişkin konuları ve kuralları kapsamı; yazı eğitimine ağırlık vermesiydi. Bâbîâli kalemlerinde yetişme olanağı bulmak, önemli bir ayrıcalıktı ve bu yol, kişiyi sadrazamlığa kadar ulaştırarak bir gelecek vaadediyordu. Bu sistem, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına değin korunmuştur. Türkiye'ye Tanzimat ve Meşrutiyet hareketlerini getirenlerin, Batılılaşma sürecini başlatanların, bu dönemlerin kültür ve edebiyat akımlarına öncülük edenlerin neredeyse tamamı Bâbîâli eğitimi alanlardır. Buradaki eğitime kimi kaynaklarda, devlet terbiyesi, resmî terbiye, "evet efendimcilik" de denmiştir.

Askeri Okullarla Başlayan Yenilikler

Batı kaynaklı ilk askerî eğitim girişiminin, kısa süren Lâle Devri'nde (1718-30) 300 kadar "tâlimli asker" yetiştirmek olduğu, kimi tarihlerde yazılıdır. 1734'te ise Fransız asıllı Kont de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) Üsküdar'da modern bir kumbaracı kışlası (Humbarahâne) tesis ettiği gibi, bu alanda teknik eğitim için de bir Hendesehane açtı.

İlk yıllarda varlık gösteremeyen bu kurs, Koca Ragıp Paşa'nın Fransa'dan getirttiği Macar asıllı Baron de Tott'un çalışmaları sonunda 1761'de matematik, denizcilik, istihkâm ve topçuluk konularını kapsayan bir programa kavuştu.

Batılılaşma çabalarının ilk önemli eğitim kurumu ise 1773'te İstanbul'da Haliç Tersanesi'nde açılan Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun oldu. Öğrencileri okuma-yazma bile bilmeyen yaşlı başlı gemi reisleriyle çocuklar olan bu okulun teknik sorumlusu Baron de Tott, ilk başhocası da Cezayirli Seyyid Hasan'dır. Günde 4 saat ders verilen bu askerî denizcilik okuluna yazılan 50 talebeye birçok âletler kullandırılmaktaydı. Gelenbevî İsmail Efendi (1730-91), Fransa'dan gelen Jean de Lafitte Clavé de okulun hocalarındandı.

Ders programlarında, Türkçe, Arapça, Fransızcadan başka aritmetik, geometri, coğrafya, trigonometri, cebir, topoğrafya, harp tarihi, entegral ve diferansiyel hesap, mekanik, astronomi, istihkâm ve balistik de vardı. 1795'te bir kısım dersleri Halıcıoğlu'ndaki Mühendishane-i Berrî-i Hümayun ile birleştirildi. Deniz Mühendishanesi'nin Türk eğitim tarihindeki yeri, ilk kez Fransız uzman ve öğretmenlerin Fransızca ders vermeleri, öğretim programında din derslerinin bulunmaması, araç gereç kullanımının yer almasıyla belirginleşir. Bununla birlikte bu okulda, çağdaş Batı denizcilik akademileri düzeyinde bir eğitim ve öğretimden yine de söz edilemez.

Sonradan Topçu Harbiye Mektebi adını alacak olan Mühendishane-i Berrî-i Hümayun da (Kara Askerî Teknik Okulu) 1793'te, uzman subaylar yetiştirmek amacıyla yine İstanbul'da açıldı. Enderunlulardan seçilen adaylar, önceleri Mühendishane-i Sultanî denen bu okulda öğrenim görmeye başladı. III. Selim'in (1789-1807) modern bir ordu kurma tasarısıyla ilgili olan bu kurum, Halıcıoğlu'ndaki Humbaracı Kışlası'nda bir süre hizmet verdikten sonra 1795'te yeni binasına geçerek Mühendishane-i Berrî-i Hümayun adını aldı. Dört yıllık okulda, Deniz Mühendishanesi'ne koşut dersler; farklı olarak topçuluk, lağımçılık gibi uzmanlık konuları gösteriliyordu. Ayrıca özel bir eğitim alanında teknik ve askerlik uygulamaları yapılmaktaydı. Kara Mühendishanesi'nin en ünlü hocası İshak Efendi'dir (ölümü 1834). İshak Efendi, Türkiye'de, pozitif bilimler alanında ilk ders ve kaynak kitapları da yazmıştır. Okul, 1847'de Topçu ve Mimar (İstihkâm) Mektebi adını aldı.

III. Selim döneminin (1789-1807) ilginç bir öğretim kurumlarından biri, 1805'te Kuruçeşme'de açılan Özel Rum Tıp Mektebi'dir. Rum Talimgâhı denen kurumun içindeki bu okul konusunda fazla bilgi yoktur. Bunun gibi, 1807'de Kasımpaşa'da faaliyete geçen ikinci Tıp Mektebi de yalnız adıyla biliniyor. Bu okulun ikinci kez açılışı 14 Mart 1827'de, hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin çabasıyla. Tıbhane-i Âmire adını alan okula, bir hoca ile iki muallim atanmıştı. Muallimlerden biri Fransızca ve operatörlük, diğeri kâğıt ve resim üzerinde anatomi ve fen, hoca ise Türkçe ve Arapça gramer dersleri vermekteydi.

1831'de ise Topkapı Sarayı müstemilatından olan üç koğuş, Cerrahhane-i Mâmure adıyla bir tedavi merkezi yapıldı. 1836'da bu iki hastane, Otlukçu Kışlası'nda (Topkapı Sarayı dış bahçesinde) Mekteb-i Tıbbiye olarak birleştirildi. Okulun amacı, savaşlarda, ordunun gereksinimi olan hekim ve operatörleri yetiştirmektir.

1838'de Viyana'dan gelen Dr. Bernard, kurumda yenilikler yaptı. 1854'te, dört sınıflı Tıbbiye'ye idadi sınıfları da eklendi. Burada, Fransızca öğretim 1870'e kadar sürmüş, bundan sonra Türkçe öğretim başlamıştır. 1896'da Gülhane Hastanesi, Tatbikat Mektebi konumuna getirildi. Tıbbiye, 1908'den sonra Tıbbiye-i Mülkiye (sivil hekimlik okulu) ile birlikte Haydarpaşa'ya taşınmıştır.

II. Mahmud'un (1808-1839) Girişimleri

Bu padişah, Avrupa ordularını örnek alan bir kara gücü oluşturmak amacıyla, 1826'da kapatılan Yeniçeri Ocağı'nın yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye örgütünü kurdu. Erin ve subayın, en azından okuma-yazma bilmesi gerekliliği dikkate alınarak bu yeni ordunun bireylerine mektep

hizmeti verecek Talimâne 1831'de açıldı. Burada, okuma-yazmanın yanısıra din bilgileri, savaş teknikleri de gösterildi. 1834'te ilk büyük askerî okul olan Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye, Maçka Kışlası'nda öğretime açıldı. Bir tabur mevcutlu öğrenciler 8 kısma ayrıldı. Birinci kısım, okuma-yazma sınıfıydı. Sekizinci kısmı başarıyla bitirenlerden seçilen 100 aday, idadi düzeyindeki üst mektebe geçerek genel kültür ve askerlik dersleri alıyorlardı. 1837'de Harbiye öğrencilerine “nefer” denilmesi bırakılarak “talebe” denildi. En yüksek başarıyı gösteren talebeler, her yıl üçer beşer Avrupa'daki askerî akademilere gönderilmeye başlandı. Okulun programına Fransızca dersi de konuldu. Tophane'de de Tophane Mekteb-i Harbiyesi açıldı. Mızıka-i Hümayun Mektebi ise Donizetti Paşa'nın organizasyonu ile 1835'te hizmete girdi. Mekteb-i Harbiye'nin düzenli bir öğretim programı ile subay yetiştirebilmesi 1847'den sonradır. Bu tarihte askerî derslerle fen ve matematik dersleri dengelenmiş; Piyade ve süvari, top ve tüfek talimleri, istihkâm, resim, harita, yüzme, Fransızca ile hendese, cebir, heyet, perspektif ve mekanik dersleri konmuştur.

II. Mahmud'un 1824'te yayınladığı söylenen fermanı (M. Cevad, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı, s.1) şöyle başlıyor: “Cümleye mâlumdur ki ümmet-i Muhammeddenim diyen her Müslümana, öncelikle İslâmîğin şartlarını bilmek, sonra geçimini sağlamak için bir dirliğe yönelmek gerekir. Oysa bir zamandır, analar ve babalar kendileri câhil kaldıkları gibi çocuklarını da cahil bırakıp ve Allah'a güvenerek hemen para kazanmak için yavrularını 5-6 yaşına varınca mektep yerine usta yanına vermektedirler. Bilgisiz büyüyen çocukların vebâli kıyamette ana ve babalarındadır. İş böyle giderse ilahî bir dayak yenileceğini uyararak isterim. Bundan böyle işyerlerine, yeterli tahsili görmemiş çocuklar alınmayacağı gibi, hâlen çırak olup mektep görmeyenlerin de çalıştıkları yerlerden alınıp okullara devamları sağlanacaktır...” Cevdet Paşa Tarihi'nde de bulunan bu belge, ilk kez bir padişahın ağzından, okuma-yazmanın, eğitimin önemini duyurduğu için çok önemlidir.

Bu padişahın, sıbyan mekteplerinin haraplıklarını, hocasız, denetimsiz durumlarını görmeyerek 1838'de, Rüşdiye adıyla, sıbyan mektebi üstü okullar açılmasına izin vermesi de bir hesapsızlığı akla getiriyor. Rüşdiye açılmasına ilişkin Hatt-ı Hümayûn daki gerekçeler ise düşündürücüdür: “Okuyup yazma bilmeyen ne vatanını sever, ne yaşamını düzene koyabilir” deniliyor.

Harbiye, Bahriye, Hendese, Tıp mekteplerine, “mâlumat-ı cüz'iyeye” denen basit bilgileri edinmiş aday öğrenciler bulmakta bile güçlük çekildiği; adayların, sınavlarda bir Türkçe kitabı okuyamadıkları; bu durumdakilere, girecekleri okullarda Arapça, Fransızca, fen, matematik öğretmenin ise mümkün olamayacağı açıklanıyor. Ancak zengin ve aydın aileler, özel eğitim yoluyla çocuklarına Farsça, Arapça, hat, müzik, din bilimleri, edebiyat öğretiyorlardı. Bu olanağı elde edenler daha sonra, kapı kapı dolaşıp dönemin ün yapmış aydınlarından lügat, hesap, hendese, heyet, nücüm, dil vb dersleri almaktaydılar. Mesnevi okumak, Farsça öğrenmek isteyenler de mevlevihanelere gidiyorlardı.

1838'de, sıbyan sınıflarını da kapsayan Rüşdiye okullarının açılması kararı çıktı. Bu konuda Meclis-i Vâlâ bir okul programı düzenlerken bunun “Birinci Sınıf” ve “İkinci Sınıf” (ilk ve orta) aşamalı olmasını benimsedi. Padişah II. Mahmud, bu adlandırmayı beğenmeyerek “İptidai” ve “Rüşdi” demiştir. Program; elifba cüzü ile Kur'an cüzleri okutulmasını, namaz sûrelerinin ezberletilmesini, 8-9 yaşlarında namaza başlatılmasını, hâfızlığın teşvikini öngörüyor; 13 yaşına kadar da her çocuğa yazı, Türkçe risaleler, din konuları öğretilmesine; bunların, dileklerini sözle ve yazıyla anlatabilecek duruma

getirilmelerine bundan sonra ulum-ı edebiye (rüşdiye) sınıflarına geçen gençlerin burada bilimlerini artırarak bir üst düzeydeki okullara girebilmelerine imkân tanıyordu.

Rüşdiye yeniliği, Türkiye'de Avrupa'ya yönelik ilk sivil okul olarak kabul edilir. Çünkü, Türkçenin, hesabın, coğrafyanın okula girmesi, okul yönetiminin kurulması, ders nâzırı denen bir görevlinin denetimlerde bulunması ve ilk kez, örgün medreselerin karşısına, örgün bir başka eğitim kurumunun çıkması rüşdiyelerle olmuştur.

Tanzimat Yenilikleri

Tanzimat maarifinin getirdiği yeniliklerin başında “mektep” denen kurumun salt İstanbul için gerekli olmadığı, ülkenin her yanında eğitime muhtaç çocuklar ve gençler bulunduğu gerçeğinden hareketle, önce büyük vilayet merkezlerinde olmak üzere taşrada da okullar açılması gündeme gelir. Aslında, eğitimin yaygınlaştırılması ilkesi de bir Tanzimat düşüncesidir. Kızların eğitimi, sıbyan mekteplerinin ıslahı, usul-i atika denen eski öğretim metodlarının yerine usul-i cedide (modern eğitim) metodlarının benimsenmesi, idadiye, sultanî, darülmualim denen ve öğretimin rüşdiyeden sonraki aşamalarının açılması bu dönemdedir.

Tanzimat'a girilirken ülkedeki eğitim; her ikisinin de kaynağı mahalle mektebi olan, taşrada ve İstanbul'da “dine dayalı” eğitim ile; İstanbul'la sınırlı “Batı örneği” eğitimdi. Medreseler, taşrada bütünüyle geri ve sönük manzaralar yansıtıyordu. İstanbul'dakiler ise 17. yüzyıldaki düzeyin de gerisinde ve bağınazdı. Batı örneği kurumlar ise askerî ağırlıklı okullardı. Genel eğitim alanındaki ilk iki sivil okul; Mekteb-i Ulum-ı Edebiye, Mekteb-i Maarif-i Adlî, tam oturmamış ve sıbyan mekteplerinin biraz daha gelişmiş rüşdiyelerdi. Taşrada münevver (aydın) sözcüğü henüz bilinmiyor; viraneleşmiş eski Selçuklu medreselerinde şöyle böyle yetişenlere hâlâ “âlim”, “hekim” deniyor; okuma-yazma bilen ender insanlara aşırı saygı gösteriliyordu. İşte Abdülmecid, böyle bir maarif mirası almış ve Bâbîâlî'deki hükümet yetkililerine “Uyruklarımın refahı için her önlemi alınız. Gelişmenin gerçekleşmesi, gerek din gerek dünya işlerinde bilgisizliğin kaldırılmasına bağlı. Bilimlerin ve fenlerin öğretilceği sanayi okullarının kurulmasını en öncelikli işlerden saymaktayım” demişti. Meclis-i Vâlâ, bu direktif üzerine bir eğitim programı hazırlatma girişiminde bulundu. Din, ordu, bürokrasi kesimlerinden seçilen uzman ve aydınlardan, 13 Mart 1845'te Meclis-i Maarif-i Muvakkat kuruldu. Meclis-i Vâlâ'nın bir komisyonu olan bu kurulun üyeleri Batı kültürüne ya da görüşüne sahiptiler. Haftada iki gün Bâbîâlî'de toplanan kurul bir lâyiha (rapor) hazırladı; sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesini, rüşdiyelerin bir düzene ve sisteme; halka bilgi verecek bir düzeye kavuşturulmasını, programındaki din derslerinin arttırılmasını, isteyen herkese açık, öğrencilerin gece ve gündüz barınmalarına uygun bir Darülfünûn (üniversite) ve bir Encümen-i Daniş (akademi) açılmasını; her düzeydeki öğretim kurumlarının çalışmalarını izleyecek ve yönlendirecek bir Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmasını öneren raporun benimsenmesinden sonra Meclis-i Maarif-i Muvakkat; Meclis-i Maarif-i Umumiye adını aldı. Yukarıdaki kararlara dönük çalışmalara başlandı. Bizdeki ilk bilim akademisi gösterilen Encümen-i Daniş, bu çabaların bir sonucu olarak 15 Temmuz 1851'de kurulmuş; ama, önemli hiçbir şey yapamadan 1860'tan sonra adını unutturmuştur. Maarif Meclisi ise ders kitapları yazdırma, yabancı eserleri Türkçeye çevirtme; programlar, tüzükler hazırlama, eğitim fikirlerini yönetmeliğe

bağlama; yeni eğitimin ulema elinde yön değiştirmemesi için Mekâtib-i Umumiye Nezareti kurulması gibi gerçekten önemli işlerle uğraşmış ve başarılar elde etmiştir.

Tanzimat'ın, 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi yayınlanıncaya kadarki ilk otuz yılı sistemsizdir. Akla gelen, gereksinim duyulan okullar açılmış, ama neyin, neye dayanması gerektiği üzerinde durulmamıştır. Maarif örgütü de biri Meşihat'a, öteki Bâbîâlî'ye bağlı iki ayrı merkezden; yönlendirilmiştir. Bu otuz yıllık sürede taşra için uygun görülen okul sayısı ise çok yetersizdir. Asıl okullaşma 1860'lı yıllarda başlayacaktır. Fakat, 1847'de yayınlanan ilk yönetmelik; kuşkusuz taşra sıbyan mektepleri için de geçerliydi. Bu yönetmelik, mektep hocalarının uygulayacakları metodları, çocukları nasıl eğiteceklerini, nasıl yazı ve okuma öğreteceklerini, hangi dersleri vereceklerini, günü nasıl planlayacaklarını gösteriyordu.

Meslekî eğitim alanında başlıca üç alanda atılımda bulunuldu: Kız-erkek öğretmenlik okulları, kız-erkek teknik okulları, hekimlik. Bunlardan ayrıca, İstanbul'da ve vilâyetlerde değişik alanlarda birçok meslek okulu daha açıldı. Bunlardan ilki, 1847'de Yeşilköy'de Ayamama Çiftliği'nde hizmete giren Ziraat Mektebi'dir. 1891'de Halkalı'daki binasına taşındıktan sonra Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi adını aldı. Her yıl, düzenli 20-30 mezun vererek Türkiye'nin tarımsal gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1848'de Fatih Dârülmuallemi'ni (Erkek öğretmen okulu) açıldı. Darülmuallemin-i Rüşdî de denen, rüşdiye üzerine 3 yıl süreli bu okulu bitirenler, rüşdiye öğretmeni olmaktaydılar. (Buranın ilk mezunlarından olan Selim Sabit Efendi [1829-1910], Türkiye'de eğitimin yenileşmesi için önemli hizmetler veren ilk pedagoglarımızdandır.) 1862'de iptidailere öğretmen yetiştirmek için Darülmuallemin-i Sıbyan (rüşdiye üzerine 1 yıl süreli) açıldıysa ileri programlar uygulandığı gerekçesi 1873'te bir aralık kapatıldı.

Dârülmualleminat (kız öğretmen okulu) Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin 68. maddesi uyarınca 1869'da, hizmete girdi. Okula müzik dersi konması düşünüldü ama, kızların öteki derslerdeki başarılarını etkiler (!) kaygısıyla bundan vazgeçildi. Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın okulu açış söylevi Takvim-i Vekayi'de yayınlandı: "Kadınlar, her türlü saygıya ve riayete lâyıktır. Onların eğitimi ve öğretimine özen gösterilmesi gerekli bir konudur. Çünkü, bir çocuk doğduğu andan, okula gidinceye kadar ana kucağındadır. Erkekler kadar kadınların da bilgiyle donatılmaları gerekir..."

Meslek okulları alanında en önemli ve bir bakıma da yığınları hedef alan girişim, Mekteb-i Sanayi denen teknik okulların açılmasıdır. Barutçubaşı Dadyan Efendi'nin 1848'de, fabrikalara teknik eleman sağlamak için Zeytinburnu'nda açtığı ilk sanayi mektebinden sonra, özellikle dokuma sanayiinde yetişmiş insana gereksinim arttı. 1850'lerde Zeytinburnu Mektebi'nde Matematik, Kimya, Jeoloji, Maden, Nafia Mühendisliği, Resim dersleri gösteriliyordu. Bu okul fazla yaşamadı. Midhat Paşa (1822-84), Tuna valisi iken, yetim ve öksüz çocuklar için 1860'da Niş'te ve Sofya'da, 1864'te de Rusçuk'ta ıslahhaneler açtı.

İstanbul'a döndükten sonra benzeri bir kurumu 1868'de başkente kurdu. Okuma yazmadan çok, iş eğitimi ağırlıklı bu okullarda Elifba, Amme, Tebareke cüzleri, Yazı, Kıraat gösteriliyor, dört işlem, kara cümle hesap dersleri yanında asıl, terzilik, kunduracılık, dokumacılık, debbağlık, matbaacılık vb zanaatlar öğretiliyordu. İstanbul'daki okula Islah-ı Sanayi Mektebi adı verilmişti. Sultanahmed'de eski Kılıçhane'de açılan okulun, Haricî ve Dahilî şubeleri vardı. Birincisine, 30 yaşına kadar olanlar, ikincisine 13 yaşına kadar çocuklar devam edebiliyordu. Kızlar ve kadınlar için ilk mesleki eğitim, 1860'larda

İstanbul'daki Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi'nde verilen el işleri kurslarıdır. Midhat Paşa'nın Rusçuk'da ilk Kız Sanayi Mektebini açışı 1865'tedir. 1870'te ise Tophane-i Âmire Nâzırlığı, Yedikule'de boş bir binada 50 öğrencili Kız Sanayi Mektebi'ni hizmete soktu. Burada yetişenler, ordu dikimevinde işe alınıyorlardı.

Bu dönemdeki Osmanlı sivil okullarının başında, uzun süre adı olup kendi olmayan Darülfünun'u anmak gerekir. Darülfünun, daha 1845'te Maarif-i Umumiye Meclisi'nin kararı doğrultusunda bilimlerin ve fenlerin okutulacağı bir yüksek okul biçiminde tasarlanmıştı. Yönetim, bunun için ilk kez kesenin ağzını açtı ve mimar Fossati'nin hazırladığı proje, 1846'da uygulamaya konuldu. Ayasofya'nın karşısına dev bir binanın temelleri atıldı. Bina yapıladursun, tartışmalar da başladı: 21 Şubat 1870'de yapıldıysa da derslere başlanamadı ve 26 Mart 1871'de de kapısına kilit vuruldu. Sebebi Afganlı Cemaleddin'in ileri sürdüğü görüşlerin softalar arasında uyandırdığı infialdi. Darülfünun Müdürü Hoca Tahsin Efendi de canlıların havasız yaşamayacağını kanıtlayan bir deney yaptığı için dinsizlikle suçlanmıştı.

Tanzimat'ın özüne ve yönetsel alanda gerçekleştirilmek istenen reformlara dönük bir okulu ise 1859'da açılan Mekteb-i Mülkiye'dir. Merkezî yönetimi güçlendirmek, taşraya, yasa ve hukuk bilir kaymakamlar göndermek için, Meclis-i Âli-yi Tanzimat'ın görüşü doğrultusunda; rüşdiye üstü iki yıllık böyle bir okulun açılması amacıyla gerekli bina ve muallim sağlandı. Bâbîâli memurlarından, medreselerden seçilen 100 öğrenciden 30'u iki yıl sonra mezun oldular.

Okul 1861'de 4 yıla çıkartıldı. 1908'den sonra önemi daha da artan Mülkiye Mektebi, ileri düşüncelerin kaynağı olmuştur. 1916'dan Rüşdiye üstü lise öğrenimi veren ve ilki Mekteb-i Sultanî adıyla 1868'de açılan sultanîler, Tanzimat'ın son döneminde gündeme gelmiştir. Tefik Fikret'e göre Galatasarayı Sultanisi "Doğu'nun, Batı ufkuna açılan ilk penceresi" olmuştur. 1867'de Avrupa gezisine çıkan Abdülaziz'in, oradan aldığı etkilerle yurda dönünce "Fransa'daki liselerin eğitimini ve fenlerini verecek, her sınıf uyruklardan memleket hizmetine ehliyetli insanlar yetiştirecek, Türkçe ve Fransızcanın eşit düzeylerde okutulacağı" okulun açılması kesinleşmiştir. Zengin Türk, Müslüman ve gayrimüslim 300 gencin alındığı, hocalarının çoğu yabancı, Galatasarayı Mekteb-i Sultanisi, 1 Eylül 1868'de açıldı.

Tanzimat'ın bir sembolü sayılan Mekteb-i Sultanî, Fransızca öğretiminde çok başarılı oldu. Okulun programını, ilk müdürü M. D. Salve hazırladı. Okul tüzüğü ise 1874'te yayınlandı. Lisan-ı Osmanî, Tarih, Coğrafya, Yüksek Matematik, Muhasebe, Biyoloji, Kimya, Hukuk, Latince, Yunanca, Resim, Beden Eğitimi, Bitkiler vb dersler ile ağırlıklı olarak da Fransız dili öğretim programında yer aldı. Ertesi yıl yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi; büyük vilâyet merkezlerinde de birer sultanî mektebi açılmasını öngörmekteydi.

Yabancı ve Azınlık Okulları

Yabancılar ve azınlıklar, Tanzimat'ın kendilerine tanıdığı aşırı özgürlüklerden yararlanarak eğitimde önemli mesafeler aldılar. Misyonerler için, Osmanlılığın çok uluslu, çok dinli ve çok dilli mozayığı bulunmaz bir ortamdı. Islahat Fermanı (1856) ise gayrimüslim uyruklara, kendi dinlerine ve kültürlerine dönük, ilk orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı verdi. Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Hristiyan Araplar her tarafta okullar açtılar. Katolikliği, Protestanlığı yaymak isteyen, Fransa, İtalya, İngiltere, Almanya, Avusturya ve

Amerika kilise çevreleri de yarış halinde okul kampanyaları başlattılar. Bunda, sayılan devletlerin siyasal, kültürel ve ticarî çıkarlarına hizmet amacı da vardı. Nitekim çok geçmeden, Osmanlı kentlerinde, kendi ülkelerine ve uluslarına hayranlık duyan elit topluluklar ortaya çıktı.

Bu okulların en tanınmış olan Robert Kolej, 1863'te açıldı. 1878'de 400 bin dolarlık veraset parasından yeni binası yapıldı. Bu binanın arsasını 36 bin liraya Ahmed Vefik Paşa satmıştır. Okulun Mühendislik kısmı 1912'de yapıldı. Kız Koleji, Boston Amerikan Kadınlar Cemiyeti'nce 1871'de önce Üsküdar'da High School adı altında faaliyete geçti. 1890'da 4 sınıf eklenerek lise oldu. Adı da Kostantinopl Kızlar Koleji olarak değiştirildi. 1914'te Arnavutköy'deki Kız Koleji açıldı.

Yabancı okulların görkemli ve planlı binaları, kalabalık ve yetkin öğretim kadroları, yabancı dil, cımnastik, müzik derslerini de kapsayan ileri programlarına karşılık, Osmanlı okulları yoksulluk ve yetersizlikler sergiliyordu. Azınlıkların yarışı, yabancılarınkinden geri kalmamıştır. Rumlar, 1844'te Heybeliada'da, 1856'da Fener'de iki büyük okulu cemaat hizmetine sokmuşlardı. Heybeliada Papaz Mektebi 1923'e değin, yüksek Ortodoks Teoloji Okulu, bu tarihten sonra ise Rum Lisesi olarak varlığını korumuştur. Kuruçeşme'deki özel Üniversite'de de Dil, Edebiyat, Geometri, Matematik, Tıp bilimleri öğretiliyordu. Rumlar, İstanbul'da ve Rum azınlığın bulunduğu yerlerde, ilk, orta ve lise düzeyinde okullar açtılar. Ermenilerin ise 1859'da yalnız İstanbul'da 42 okulları vardı. Bu okullarda 5531 öğrenci okumaktaydı. 1874'te İstanbul'da 51, Anadolu'da da 469 Ermeni okulu bulunduğu saptanmıştır. Ermeni okullarının bir özelliği, Ermenice'nin yanında, bir zorunluluk yokken Türkçe'nin de öğretilmesiydi. Hesap dersleri ise Türkçe yapılmaktaydı. Yahudiler, 1854'te Musevî Asrî Mektebi'ni, 1875'te Alians İsrailit'i açtılar. Soydaşlarının çokça yaşadığı kentlerde de birer ilkokulları vardı.

Yasal Düzenlemeler

Osmanlı Hükümetinin, maarif işlerini yasalara bağlama girişimi 1862'dedir. Ahmed Vefik Efendi'nin (Paşa), "Anadolu'nun Sol Kol Müfettişi" geçici göreviyle 1862-64 arasında Batı Anadolu'yu dolaşarak okulları da denetlendikten sonra dönüşünde, Meclis-i Vâlâ'da ve Maarif Nezareti'nde yapılan görüşmeler sonucu, yeni okullar yapılması, okullara kitap gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim, 1864'te, Maarif Nezareti 92.382 adet Kur'an cüz'ü ile kitap ve risaleyi okullara gönderdiği gibi, 1865'te de 99.700 adet kitap ve risale göndermiştir. Ama, nezaretin bu konudaki başarısızlığı, kitap basımından, sayısına, türüne ve dağıtımına varıncaya dek sürmüştür; hattâ daha kötüye gitmiştir. Örneğin, 18 Ekim 1908 (5 Teşrin-i evvel 1324) tarihli Sabah gazetesi, Maarif Nezareti'nin başarısızlığını uzun uzun irdeleyen bir yazıya yer vermiştir. 1869'da yayınlanan ve yasa hükmünde olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Maarif Nâzırı Safvet Paşa'nın (1814-83) eseri sayılır. Osmanlı yönetimi ilk kez bu tüzükle eğitim işlerine ciddi biçimde eğilmiş; düzensiz, sistemsiz, günün gereksinimlerine göre belirlenmiş kurumlaşma, ilk kez bu tüzükle kurallara bağlanmıştır. Nizamnamenin başlıca hükümleri şunlardı:

- İlköğretim zorunludur. Bu aşama okulları, sıbyan (ana okulu ve temel eğitim birinci kademe) mahalle ve köy okullarıdır.
- Rüşdiyeler (ikinci kademe) en az 500 haneli kasabalarda açılır.

- İdadiyeler (ortaokul) 1000 haneli büyükçe merkezlerde açılacaktır.
- Sultaniler (lise) vilâyet merkezlerinde kurulacaktır.
- İstanbul'da bir Dârülfünûn (üniversite) bulunacaktır.
- İstanbul'da ayrıca bir Darülmualimin (erkek öğretmen) bir de Darümuallimat (kız öğretmen) okulu bulunacaktır.
- Öğretim yöntemleri ve teknikleri geliştirilecek, öğretmenlerin bilgi ve görgüleri artırılacaktır.
- Maarif merkez örgütü düzenlenecek, illere şubeleri açılacaktır.
- Öğrencilerin okulu ve öğretmeni sevmeleri önlemleri alınacaktır.
- Okul giderleri için halktan yardım toplanacaktır.

Nizamnamenin uygulanmaya konmasından sonraki beş yıllık sürede, Osmanlı maarifinin nereye kadar yol aldığını Tanzimat'ın sonunda 1876 yılına ait resmi verilerden öğrenebiliyoruz. Hicrî 1294'te (M. 1876) yayınlanan 32. devlet salnamesinin “mekâtip” bölümünde, sağlıklı sayılarla Dersaadet (İstanbul) okulları, kimilerinin adları, ders cetvelleri ve muallimleriyle de vilâyet okulları hakkında ayrıntılı bilgiler vardır. İstanbul'da 43 mevcutlu 1 idadi bulunduğunu gösteren bu istatistikte, Maarif Nezareti'ne bağlı olmayan Galatasaray'ı Sultanîsi ile Darüşşafaka'ya, azınlık ve yabancı okullarına, özel okullara da yer verilememiştir.

364 rüşdiyede toplam 19.396 öğrenci görülmektedir. Zabtiye Nezareti'ne bağlı 13 rüşdiyede 430 öğrenci; Bosna, Girit, Konya'da birer İnas (kız) rüşdiyesi bulunuyordu.

Sonuç olarak, Tanzimat maarifi ve okulları Türk eğitiminde bir başlangıçtır. Bugün bile hangi önemli eğitim kurumumuzun tarihini inceleysek Tanzimat'ın izlerini ya da temelini buluruz. İlköğretimin zorunlu kılınması ve yaygınlaştırılması, yüzlerce yıllık öğretim metodunun değiştirilmesi, dernekler, vakıflar aracılığı, hattâ imecelerle okullaşma sürecinin başlatılması, din eğitiminin yanında temel eğitimin, bir ölçüde de laik eğitimin ve yabancı dil öğretiminin gündeme gelmesi, kızlara ortaokul, öğretmen okulu, meslek okulu kapılarının açılması, öğrencilere özel kıyafetler öngörülmesi, okul binaları yapılması, Türkçe eğitimin esas alınması, halk dilinin (kaba Türkçe'nin) öğretilecek kadar önemli olduğu üzerinde durulması, halka kara cümle yazı ve hesap öğretme siyaseti, o kısa dönemi saygıyla anmamızı gerektiriyor. Bununla birlikte, eğitimde kutuplaşmalar da yine Tanzimat'la belirginleşmiştir. Ziya Gökalp şöyle diyor: “Medrese ve mektep birbirine zıt birer kurum oldu. Uyanan aydınlar, yenilgilerimizin eğitimdeki ülküsüzlükten kaynaklandığını görüyorlar. Maarifimizin kozmopolitliği meydandadır. Tanzimat'dan beri memleketimizde Fransızların medeniyetçi eğitimi uygulanıyor. Oysa ulusçu eğitim, medeniyetçi eğitime karşı harsçı eğitimidir.”

II. Abdülhamid ve Okullar

II. Abdülhamid'in en çok Mekteb-i Mülkiye'ye önem vererek 1879'da bu okulun açılmasına önayak olduğu biliniyor. Rejime bağlı kamu görevlileri yetiştirme amacına dayalı Mülkiye, 1885'te 4 yıla çıkartılıp yatılı yapılmıştır. Yıldız Sarayı'nda Şehzâdegân Mektebi kuruluşu da o sıradadır. Okul çağındaki çok sayıda şehzadenin yanısıra, padişahın güvenini kazanmış devlet adamlarının çocuklarının da alındığı bu okul, bahçeler içerisinde iki katlı (hâlen Yıldız Teknik Üniversitesi müstemilatındandır) bir konaktı. Çevresinde hocaların, şehzadelere özel dersler vermelerine mahsus küçük pavyonlar ve köşkler bulunuyor; okulun programı, her şehzade için ayrı ayrı düzenleniyordu. Örneğin, Burhaneddin Efendi için, Tâlim-i Kıraat, Kur'an-ı Kerim, Esmâ-yı Osmaniye, İmlâ, Hesab-ı Zihni, İdman-ı Zihni, Hüsn-ü Hat konmuştu. Bu aristokrat okulun genel düzeyi iptidai-rüşdiye idi. Padişahın amacı, hânedan ve zâdegân gençlerini kentteki öteki okullardan, dolayısıyla “zararlı fikirlerden” uzak tutmaktı. II. Abdülhamid, 1892'de bir de Aşiret Mektebi açtırdı. Önce, Arap aşiretlerinden çocuklar, sonraki yıllarda Kürt ve Arnavut beylerinin çocukları, bu 5 yıllık yatılı okulda, saltanata bağlı kuşaklar olarak yetiştirilmek istendi. Oysa Aşiret Mektepliler II. Abdülhamid'in saltanatının sonuna doğru 1907'de yemekleri beğenmeyip eyleme geçmişlerdir.

Siyasal kaygılarla okulların sıkı denetime alınması; mekteplilerin de siyasete ve ideolojilere ilgi duymaları da bu dönemdedir. II. Abdülhamid, bir yüksek okul konumuna getirdiği Mülkiye'den yönetim karşıtı sesleri duyunca, aydın hocaları okuldan uzaklaştırıp edebiyat tarihi derslerini de çıkarttırmış, bunun yerine, Mülkiyelilerin dindar olmaları için fıkıh, kelâm, tefsir ve ahlâk dersleri koydurmuştur.

1876'da yürürlüğe giren 34 maddelik İptidai Talimatnâmesi, tedris meclislerini, okulların yönetimine, alınacak vergilere, başarısız, devamsız öğretmenlerin uzaklaştırılmalarına ilişkin ilke ve kuralları içermekteydi. Fakat, mahallelerde oluşturulacak Tedris Meclisleri çalışmayınca yönetmelikte değişikliğe gidildi. 1900'e doğru, İstanbul'daki iptidai sayısı 264'tü. Bunlardan her birinin bir muallimi (25'i bayan) tümünde de yaklaşık 13 bin öğrenci vardı. 1880'lerde 3 yıllık iptidailerde, Elifba, Kur'an-ı Kerim, Tevcid, İlmihâl, Ahlâk, Sarf-ı Osmanî, İmlâ, Kıraat, Mülâhhas Tarih-i Osmanî, Muhtasar Coğrafya-yı Osmanî, Hesap, Hüsn-ü Hat; köy iptidailerinde ise Tarih, Coğrafya, Ahlâk ve Sarf-ı Osmanî okutulmaktaydı.

1881'de Kâmil Efendi adında biri, 6-10 yaş kızları için 60 kişilik ve usul-i cedide uygulanan özel bir iptidai açarak burada, elişleri öğretilmesini de programa alırken bir başka okul; yine kızlar için, yabancı dil, müzik, elişleri program ağırlığıyla Cağaloğlu'nda açıldı. Yukarıda da değinildiği gibi dönem, özel okulların altın çağıdır. Bunda da devlet okullarının yetersizliği tek neden gözüküyor. Üçer beşer ortaklı okul şirketleri; Darülfeyz, Burhan-ı Terakki, Nümune-i İrfan, Şems-i İrfan, Gülşen-i Maarif, Füyuzat vb adlarla okullar açmışlardır. 1885'te İstanbul'daki 10 özel okulda toplam 675 öğrenci varken, 1892'de 28 özel okul, 4400 öğrenci sayılması dikkati çeker.

Bu yıllarda nazırların sık sık değiştirilmesi Abdülhamid'in icraatındandı. 1879'da Ahmed Vefik Paşa 23 gün, Suphi Abdüllatif Paşa 2,5 ay kadar nazırlık yapabilmişlerdir. Maarif Nezareti, 1848-1880 arasında (32 yılda) 31 nâzır değişikliğine tanık olmuştur. Bu sürede Kâmil Paşa yedi, Cevdet Paşa beş kez bu göreve atanmıştır.

Eğitimin genel durumu, devrin aydınlarını eleştirilere, tartışmalara yöneltiyordu. 1878 Çırağan Vak'ası'nda, Hasan Paşa'nın bir değnek darbesiyle yaşamını yitiren, medrese, Tanzimat ve Batı kültürlerini özümsemiş, Dârülfünun Müdürlüğü yapmış Ali Suavi;

“öğretim metodlarının önemi, yüzeysel bilgilerin ezberletilmesiyle kalkınmanın olmayacağı, ilköğretimin temel sayılması” üzerinde durmuştu. Namık Kemal, görüntülerin gerisindeki gerçeklere bakarak: “Öğretmenlerin yetiştirilmesi asıl önemli iştir. Çoğu taşralı ya da medrese kaçkını öğretmenlerin okuyup yazmaları yetersizdir. Coğrafya, tarih bilmezler. Bir sınavdan geçirilseler yüzde beşi başaramaz. Gazete okuyup anlayanların oranı bundan da azdır. (...) Yetişenlere millet ve vatan sevgisinin aşılacağı tek yer okuldur. Medreseler bunu yapamaz. Her çocuk aynı tip okulda okursa Osmanlılık bilinci de eşit biçimde kökleşir.” diyordu. Paris'teki kaçak Türk aydınları da “Eğer eğitime gereken önem verilseydi, bin yerde benzeri görüldüğü gibi halk hürriyetini elde ederdi. Zulüm ve cehalet, alt organları yapışık ikizler gibidir. Biri yok edilince öteki de yaşayamaz...” diyordu. Oysa softa takımı, camileri dolduran suskun ve mazlum dindarlara “Çocuklarımıza Frenkçe okutacaklarmış, Kur'an'ı kaldıracaklarmış!” demektedirler.

Maarif Nezaretî'nin genelgeler yayımlayarak vilayetlerdeki iptidai, rüşdiye sayılarının artırılmasını, medreselerin ıslahını, usul-i cedide öğretimini, okur-yazarların, öğretmenlik kursuna alınmak için İstanbul'a gönderilmelerini istemesi de bu yıllardadır.

II. Abdülhamid döneminde eğitimde Batılılaşmanın, okul türlerinden, sayısından, programlara değin, dönülmez bir yolda olduğu saptanır. Ama, örnek hep Fransa'dan alındığı için Fransızcanın, vazgeçilmez tek yabancı Batı dili, Fransız kültürünün taklidi giderek yerleşmiş; bu süreç, Cumhuriyet'in ilk 30 yılında da devam etmiştir. Tanzimat ve Servet-i Fünûn edebiyatları, alafrangalık, yeni sanat anlayışı, yasalar, meclisler, yönetsel örgüt tercihleri... Her alandaki Fransız özentisi, eğitimdeki taklitçiliğin doğal sonuçlarıdır.

Bunun en somut örneklerinden biri de Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi ve Müze-i Hümayûn'dur. 1870'lerde “Türkvâri” bir yaklaşımla öngörülen Müze Mektebi, eski sanatın, yazı, cilt, tezhip konularını da programına almayı düşlerken, 1876'dan sonra Osman Hamdi Bey'in öncülüğündeki girişimlerle Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi hizmete sokulmuştur (Okulun, Antik Çağ mimarisini çağrıştıran binasındaki resmî açılışı 3 Mart 1883'tedir).

Bunun gibi, 1882'de açılan Ticaret Mektebi'nde de Fransızcanın etkinliği gözleniyor. Daha 1860'larda, Hayriye tüccarlarının eğitimi için öngörülen bu tür bir okul girişimi, ikinci kez 1880'de gündeme geldi. Sadrazam Said Paşa'nın çabaları sonucu açılan 200 mevcutlu okulda iki dil (Türkçe-Fransızca) ve iki diploma sözkonusuydu. 1914'ten sonra daha da modernleştirilmiş, devre-i iptidaiye, devre-i intihaiye şubelerine ayrılmış, daha sonra da tâli (lise) ve âli (yüksek) olarak, 3'er sınıfla 6 yıllık olmuştur. 1875'te Galatasaray'ında hizmete giren Turuk ve Maabir Mektebi'nin devamı durumundaki 3 idadi, 4 yüksek sınıflı sivil mühendislik okulu olan Hendese-i Mülkiye Mektebi içinde de “Fransa'da 4 bin baytar varken bizde hiç yok!” savından hareketle 1887'de Mülkiye Baytar (sivil veteriner) Mektebi açılırken, Ticaret Mektebi çatısı altında da 20 kadar dilsiz ve sağıra, özel alfabe ile okuma-yazma öğretmeye mahsus ve el becerileri kazandıran bir okul açılmış; örnekler yine hep Fransa'dan alınmıştır.

Zühdü Paşa Maarif Nâzırı iken 1901'de, Mülkiye Mektebi içinde (Cağaloğlu'nda) Darülfünûn-ı Şahâne adıyla yeniden açılan üniversite de Batılılaşma özentisinin ve Fransa'yı örnek almanın bir gereği idi ama bir yenileşme kurumu olamadı. 3 yıllık Darülfünûn özerklikten yoksun; Ulûm-ı Âliye-i Diniye, Edebiyat, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye şubeleri (fakülteler) bağlantısızdı. Öğretim üyeleri arasında da dayanışma yoktu. Öğretim ise ne ileri ne de çağdaş düzeydeydi. Darülfünûn, ancak II. Meşrutiyet'te, gelen Alman

profesörlerin çabaları ile önemli bir yenileşme görmüş; 1919'da yayınlanan nizamnâmesi ile de Tıp, Hukuk, Edebiyat, İlahiyat, Fünûn medreselerini (fakülte) kapsayan akademik bir kimlik kazanmıştır.

1884'te her vilayette bir maarif müdürü, bunların başkanlığında da Meclis-i Maarif denen kurullar bulunduğu görülüyor. Bu örgütler, il merkezlerinde Darümuallimin (öğretmen okulu) açmayı, iptidailerini ıslah etmeyi, Usul-i Cedide'yi yaygınlaştırmayı ve bu alanda ehliyetli öğretmenler görevlendirmeyi başlıca iş saymaktaydılar. Sivas Darümuallimi'ni, 50 öğrenci ile öğretime açılırken, İstanbul'da da her düzeydeki okulların ders programlarını birleştirip düzenlemek için özel bir komisyon kurulmuştu. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 1892'ye kadar korunan genel çerçevesi, köklü sayılmayacak birkaç değişiklik dışında bu komisyonca da korundu. Taşra rüşdiyelerinin iç yönetmeliği de yine bu yıl hazırlanıp yürürlüğe kondu.

Fakat, kâğıt üzerinde yönetmelikler, programlar, cetveller düzenlemek, tarihe belgeler bırakmak bakımından faydalı görülmüş olsa bile dönemin koşullarını görmezlikten gelen düzenleyiciler, şu gerçekleri fark etmemişlerdir:

- Maarifin belirli, düzenli ve yeterli gelir kaynakları yoktu. Hayır, hasenat; salma paralarının bir kısmı, yıkılmış vakıfların gelirleri, velilerden toplanan yardımlar, kurban derileri, fitreler... Ülke genelinde ilköğretim ve rüşdiye okulları bu gelirlerle ayakta tutulmaya çalışılmaktaydı.
- Çocuklar, genelde donanımdan, beslenmeden, sağlıktan, bakımdan yoksundular. Çoğu, okula yalın ayak, yırtık giysiler ve entarilerle devam ediyordu. Oturacak sıralar, sınıfı ısıtan soba yoktu. Uzaktan gelenler, bellerine bağladıkları kuşağın arasındaki kuru ekmeğe ve soğandan ibaret azıkla yetiniyordu. Okul ortamı havasız, rutubetli, kirli, tuvalet ve sudan yoksundu. Falaka, dayak terörü, eğitimin en önemli ve herkesçe tasvip gören, vazgeçilmez ögesi idi.
- Hocaların çoğu, doğru dürüst ilköğrenimi bile almamış, câhil, kaba, pedagoji nedir bilmez adamlardı. Halk, onların sertliklerini severdi. Darümuallimini bitirenlerin bile bilgileri ve pedagojik yeterlikleri tam değildi. Maarif Nezareti'nin 7 Nisan 1900 tarihli genelgesinin şu paragrafı, öğretmenler için bir yargıda bulunmaya yetiyor: "Muallimlerin, zamanında derslerine devam ve hakkıyla ders vermedikleri, taşra okullarında (rüşdiye ve iptidaiye) bâzı öğretmenlerin, şurada burada vakit geçirdikleri, mektebe geç geldikleri, erken ayrıldıkları, görev dışı işlerle uğraştıkları, okula gelseler bile öğretime ve eğitime gereği kadar özen göstermedikleri... Bazılarının ise ticaretle uğraştıkları anlaşılmaktadır."*

Bu olumsuzlukları bir tarafa bırakıp II. Abdülhamid dönemi eğitimini, İstanbul ve taşradaki sayısı 100'ü bile bulmayan seçme sultanî, idadî, rüşdiye ve nümune mekteplerine bakarak değerlendirmek hata olur.

Kaldı ki 19. yüzyıl biterken Osmanlı ülkelerinin tamamında 300 dolayında iptidai (usul-i cedide uygulanan ilköğrenim), 20 bin dolayında da sıbyan (eski yöntemlerle Kur'an öğretimi ve usul-i atika denen mahalle mektebi) okulu vardı. Ortalama olarak her okulda 20 öğrencinin bulunduğu hesabıyla 400 bin çocuk, iyi kötü eğitim görebilmekteydi. İmparatorluk

nüfusunun 20 milyon dolayında olduğu dikkate alındığında, yüzde 2 gibi çok düşük bir oran ortaya çıkar.

II. Meşrutiyet ve Osmanlı Eğitiminin Sonu (1908-1922)

II. Meşrutiyet'in ilk akla gelen Maarif Nazırı Emrullah Efendi (nazırlığı 1910-12) eğitimin her aşamasında görev almıştı. Nazır olunca yayınladığı genelgesinde “ahlâk eğitimi ile zihin eğitimi”nden söz etmesi anlamlıdır. Tuba Ağacı Nazariyesi denen kuram da ona aittir. Eğitimde yeniliğin Darülfünûn'dan (üniversiteden) başlamasını önermiştir. Bu görüş, II. Meşrutiyet dönemi tartışmalarının çıkış noktası sayılabilir.

O sırada Dârümuallimin Müdürü olan Sâtı Bey (1880-1963), bu görüşe karşı çıkarak ilkokulu, ortaokulu, lisesi yeterli olmayan bir memlekette darülfünunun da olamayacağını ileri sürer. Emrullah Efendi, görüşünü ortaya atarken bir takım gerçeklerden hareket etmişti: “Ülke geniş, vasıtalar sınırlı, nüfusa oranla bütçe ödeneği pek az, para olsa da öğretmen yoktu.

70 bin öğretmene ihtiyaç vardı. Eğitimi, çocuk yetiştirmeyi bilen 70 bin öğretmeni değil, bunun yüzde 1'ini bulmak bile hayaldi. Maarif programları bina ve para istiyordu. Köylerde ise okul olabilecek tek bina yoktu. Bina yapılırsa, gönderilecek öğretmen bulunmamaktaydı.” Tartışmaların bir nedeni de 1869'da yürürlüğe konduğu halde bir türlü tam uygulanamayan Maarif Nizamnâmesi'nin değiştirilmesi görüşüydü. “Aynen uygulayalım”, “Meşrutiyet'in gerektirdiği bir Maarif-i umumiye Kanunu hazırlayalım”, “Nizamnâmeyle ilişmeyelim, ayrı yasalar yapalım” gibi fikirler ortaya atılmıştı.

Bizdeki ilk pedagoji kitaplarından olan Fenn-i Terbiye'yi yayınlayan Sâtı Bey beden eğitimini, alfabe öğretimini, çocuk edebiyatını ve müziğini, el-ışi derslerini, laboratuvarı okullara sokan eğitimci olarak bilinir. Ona göre, “Öğretmenlik herkesin yapacağı bir meslek değildir. Özel yetenek ister. Meşrutiyet, ancak öğretmenlerin çabaları ile topluma mal edilebilir. Öğretmen ordusu, halkı uyarıcı, iyiye yöneltici çalışmalar yapmalıdır.” Sâtı Bey, Prens Sabahattin'in (1877-1948) görüşüne de karşı çıkarak “İlkokul olmazsa yüksek okul da olmaz” görüşünü savunmuştur. Ziya Gökalp, ise eğitim ve öğretimi bütünüyle millileştirmeyi savunmuştur. “Millî eğitim, çağdaş öğretim” diyen Gökalp, “Çağdaş eğitim, çağdaş kültür gibi millî hayatın bir olgusudur. Çağdaş öğretim ise, teknoloji gibi uluslararası uygarlıktan alınabilir. Eğitimimiz mutlaka millî olmalıdır. Çağdaş bir toplumda, millî eğitim yoluyla çocuğa çağdaş eğitim de verilmiş olur. Biz çağdaş bir toplumuz. Öyleyse eğitimimizin millî olması yeterlidir,” görüşlerini, Durkheim'dan ve Spencer'dan esinlenerek savunmaktaydı.

Ziya Gökalp, önceleri koyu bir Osmanlı milliyetçisi iken 1909'dan sonra, Meşrutiyet'in getirdiği yeni havada “tarihleri, gelenekleri, dinleri, ülkeleri ayrı kavimleri toplayıp bir millet yapamazsınız” görüşünü benimsemişti. Çok geçmeden Türkçülük akımına katıldı, hattâ öncülüğünü yaptı. Türkçülük eğitiminin programını belirledi: “Türk tarihi ve kültürü incelenecek, dünden bugüne bağlar kurulacak, Türkçe yabancı dillerin ağırlığından kurtarılacak, İslâm ulusları arasında eğitim ve yazı birliği kurulacak”tı. Gökalp, Osmanlılığın gelişme göstermeyen, durağan ve çağdışı eğitim sistemini de şiddetle eleştiriyordu: “Vatana en zararlı kişiler medreselerle Tanzimat mekteplerinden yetiştiler. Medrese, Türkleri gayr-i Türk yaptı.

Oysa Enderun, Türk olmayanları Türkleştirme çabasındaydı. Tanzimat mektepleri zamanla millilikten uzaklaştı. Medrese ve mektep birbirine zıt birer kurum oldu. Her ikisi de

ahlâk ve seciyeyi bozdu. Uğranılan kötülüklerin darbesiyle uyanan aydınlar, yenilgilerin, eğitimdeki ülküsüzlükten kaynaklandığını görüyorlar. Gençlerimize asrımızın terbiyesini veremedik diyordu.

Eğitimle ilgili bir dizi eser yazan, tarımın ve köylünün eğitimi yoluyla kalkınmasını savunan Edhem Nejat millî duyguları güçlü, pratik becerilere sahip gençler yetiştirilmesini istemiştir. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun görüşleri ise “çağdaşlaşmaya, üretime ve yaratıcılığa dönük eğitim” olarak özetlenebilir. Baltacıoğlu, üretici ve yaratıcı eğitimin, menfaatçiliği ön plana çıkartmayacak bir anlayışla verilmesinden yanadır.

Bu nedenle “Türkiye'de eğitime, 'çok para kazanmanın yolu' gözüyle bakılıyor. Oysa eğitimin amacı meslek ve temel bilgiler kazandırmaktır. Eğitsel öğretim yoluyla da bireylere yarar gözetmeme, özveri duyguları aşınabilir” demiştir.

Meşrutiyet'in gözde şairi Tevfik Fikret (1867-1915), umudunu yeni kuşaklara bağlamıştı. Galatasarayı Sultanisi'ndeki müdürlüğünde (1909-10) yetişkin öğrencilere kişilik kazandırıcı, yeteneklerini sergilemeye dönük eğitim çalışmaları yaptırdı. “Ferda” şiirinde, ülkenin ve ulusun, “gayur gençlerin omuzları üstünde” yükselebileceğini, çağdaşlaşmanın fikir üretmek, çalışmak, yenilikleri almak, eskiden uzaklaşmakla mümkün olabileceğini işlemiş; gençlere “Bütün ümmid-i vatan şimdi sizdedir!” diyordu.

1917'de dönemin Maarif Nâzırı Şükrü Bey, Meclis-i Mebusan'daki bütçe konuşmasında, ilköğretimin temel amacını açıklarken, “Dinine bağlı, vatanını seven, milliyetini tanıyan, görevini lâıkiyle yapar adamlar yetiştirmek” tanımını yapmak suretiyle eğitim tartışmalarının ortak bir noktasını, bunun da ötesinde devlet için eğitim felsefesini bulmuş gözükmektedir.

1912'deki Balkan Savaşı'nın ağır yenilgisinden sonra ulusal eğitime ağırlık verildiği gözlemleniyor. Bunun için de “alfabe arayışı” önem kazanmıştır. O zaman savti usul denen modern eğitim tekniğini Türkiye'ye ve Türkçe'ye uyarlayan Nüzhet Sabit Bey'dir. Bu, Türk eğitim tarihinde adeta bir devrim sayılır. Bu yeniliğin okullara girdiği sırada, Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın hazırlanması da yine, Balkan bozgunu ile dolaylı olarak bağlantılıdır. Herkesin kurtuluşu eğitimde görmesi, düşmanın Çatalca'ya kadar gelmesinden sonradır. Bu acı durum, 23 Eylül 1913'te yayınlanan 101 maddelik Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın oluşumundada etkili olmuştur. Yeni yasa, ilkokullar için esaslı yenilikler içermekteydi.

Şükrü Bey'in uzunca süren nazırlığı (1913-17) boyunca, bu görüşler doğrultusunda birtakım adımlar atıldı.

Öğretim programlarının köy ve şehir mekteplerine göre, 1, 2, 3 sınıflı okul ölçeklerinde hazırlanması, öğretmenlerin atama ve nakil işlemlerinin düzene konması, ders kitaplarındaki yanlışlıkların düzeltilmesi, terim farklılıklarının giderilmesi, idadilerle sultanilerin eşitlenip hepsine sultani denmesi, her sultaninin, 5 iptidaî, 7 tâli sınıflardan 12 yıllık olması, Samsun, Antep ve İnebolu'da yeni Ticaret mekteplerinin açılması bu dönemdedir. Şükrü Bey bir konuşmasında (Sabah, 21 Mart 1914) “İhmali, toplum hayatında pek vahim sonuçlar doğuracak, maarif düzeyinde bir başka saha yoktur. Amcamız, iptidailerden başlayarak uygulamalı bilgilere ağırlık vermektir. Çocuklarımızı hayata hazırlayacağız. Gençleri, toprağa bağlı olarak bilinçlendireceğiz. İdadî programlarına fen ve sanayi dersleri koyacağız,” derken, Meclis-i Mebusan'ın ateşli bir üyesi “Memleketin

milletin en büyük meselesi, altı seneden beri yoluna konmadı. Meclis'te de maarif için konuşulmuyoruz. Artık mebusluk olanağı kalmadı!" diye bağıyordu.

Meşrutiyet maarifinin bütçesi, Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın 15. maddesi uyarınca konan "Tedrisat-ı İptidaiye Vergisi" ile özel ve düzenli bir gelir kaynağına kavuşturulmuştu. Önceki yıllarda Maarif bütçeleri 180-200 bin lira arasında iken, 1909-14 arasında giderek yükselmiş 600 bin liraya kadar çıkmıştı.

Ama I. Dünya Savaşı başlayınca ilk bütçe tırpanını maarif yedi. 1914'te İdare-i Vilâyet Kanunu yürürlüğe konunca da bazı birimler ve harcamalar özel idarelere aktarıldı. Meşrutiyet'ten önce maarif ödeneğinin yüzde 25'i aylıklara giderken bu oran yüzde 2'ye kadar düşürüldü, yatırımlara ayrılan miktarda artış sağlandı.

Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nın yürürlüğe girmesiyle, ilkokullarla ortaokullar "Mekâtib-i İptidaiye-i Umumiye" adı altında birleştirilmeye başlandığından rüşdiyeler birer ikişer kapatıldı. 1918'e ait bir istatistik, İstanbul'da 62'si erkek, 23 kız, 2'si karma (toplam: 87) Mekâtib-i İptidaiye-i Umumiye bulunduğunu gösteriyor. Bunlarda 6799 erkek, 4414 kız okumakta, 285 muallim, 186 muallime görev yapmaktaydı.

1913'ten sonra askerî rüşdiyeler de kapatıldı. 1918'de Türkiye'de 69 idadi vardı. Bunların 7'si İstanbul'daydı. Bu okullarda belirli bir eğitim-öğretim düzeni yoktu. Okul alanları yetersiz, sınıflar hıncahınç doluydu. Sıralar kötü, eşya eski ve azdı. Estetik sözkonusu değildi. Temizlik aranmıyordu. Dersler, kitaplar, öğretim metodları ve öğretmenler de yetersizdi. Bazı vilayetlerdeki 3 sınıflı birinci, 3 sınıflı ikinci devreli İdadi/Sultanilerde bu devrelere uygun ders kitapları bulunmadığı gibi, öğretmenlerin branş ve meslek donanımları da bu ihtiyaca cevap verecek düzeyde değildi. Bu okullar için düzenlenen talimatnâme (yönetmelik) de uygulanabilir maddeler içermemekteydi. Dönemin basını bu okullara hayli eleştiri yöneltmiştir. Kimileri "isimlere aldanmak ve isimlerle aldatmak illeti sürmektedir" diyordu.

Çok mektep açmak, çok mektebi yaşatmak, niteliğe aldırmmamak zihniyeti Meşrutiyete de egemendi. Sayıları artırılan sultanilerin ara sınıflarına gündüzlü öğrenciler alınarak bu okulların yatılılık özelliği bozuldu. Elit yetiştirmeye elverişli olmayan il ve ilçelerde de sultaniler açıldı. Yeterli öğretim ve yönetim kadroları kurulamadığı gibi programları da geliştirilemedi. Salt felsefe konuları ile siyasal ve ulusal konular eklendi. 1908'den sonra İstanbul'da yeni 11 sultani açıldığı gibi, İstanbul İnas (kız) İdadisi de 1913-14 öğretim yılında İstanbul İnas Sultanisi adını aldı.

Tek Osmanlı üniversitesi konumundaki Darülfünun-ı Şâhane, açıla kapatıla, etkisiz varlığını II. Meşrutiyet'e değin korumuş. 21 Ağustos 1909'da Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'na taşınmıştı. Adı Darülfünun-ı Osmanî olarak değiştirildi. Bu kurumun üniversite konumuna getirilmesi yönündeki girişim, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'den gelmiştir. Yeni düzenlemede Darülfünun, Ulûm-ı Şer'iyeye, Hukuk, Fünun, Ulûm-ı Tıbbiye, Ulûm-ı Edebiye şubelerine ayrıldı. 1913'ten sonra, "fakülte", "enstitü", "laboratuvar" çalışmalarına geçildiği görülmektedir. 1915'te Almanya ve Avusturya'dan yabancı profesörler getirilmiş; program geliştirilmiş, tarih, edebiyat, felsefe dersleri konmuştur.

Öte yandan, 1913'te "Gülhane Parkı'na girmelerine izin verilen Türk kadınları" için, 1915'te de bir İnas Darülfünununu açılması gündeme gelmiş; ilk dersler Darülfünun'da konferansla başlatılmış; kadınlara ve kızlara, riyaziye, kozmoğrafya, fizik, hukuk-ı nisvan, terbiye-i bedeniye, tarih, hıfzıssıhha, terbiye konularında, Salih Zeki, Gelenbevî Said,

Mahmud Esad, Selim Sırrı, İhsan Şerif, Besim Ömer Paşa, İsmail Hakkı... ders vermişlerdir. Dışarıdan gelen kızlar için, Darülmualimat'ta yatı olanağı sağlandıktan sonra İnas Darülfünûnu “Edebiyat”, “Riyaziyat”, “Tabiiyat” şubelerini kapsayacak biçimde resmen açılmıştır. Darülmualimat ve idadî mezunu kızların alındığı bu kız üniversitesi, Darülfünûn bünyesindeki varlığını Cumhuriyet'in ilânına kadar koruduktan sonra karma öğretime geçilince dağılmıştır. Darülfünûn ise savaş sonrasında gerileme göstermiş; 1919'da, Maarif Nazırı Ali Kemal Bey tarafından ilk kez öğretim üyesi tasfiyesi yapılmış; yeni bir nizamname ile de Darülfünun'a özerklik verilmiştir.

Eğitim-öğretim alanının en üst kesiminde bunlar olurken, en alt kademedede de Türk çocukları için “Ana Mektepleri”nin düşünülmesi önemlidir. 1915'ten önce özel ana okulları salt yabancılara ve azınlıklara aitti.

Tedrisat-ı İptidâiye Kanun-ı Muvakkatı'nın öngördüğü Ana mekteplerinin ilki 2 Mart 1915'te İstanbul'da açıldı. Bu kurumlar için bir de nizamname hazırlandı. 4-6 yaş grubu için, yürüyüş, beden hareketleri, dinî ve millî hikâyeler, resimleri inceleme, el işi çalışmaları öngörüldü. Ana mekteplerinin “resmî” ve “hususî” açılabilmesine izin verildi. Darülmualimat'ta, “Ana Muallimesi” yetiştirecek bir de şube oluşturuldu.

Sanat eğitimine dönük iki yeni okul ise 1914'te açılan Dârülbedayî-i Osmanî ile 1916'da açılan Darülelhan'dır. İstanbul Belediyesi'ne bağlı Dârülbedayî , Türk eğitim tarihinde, 1912 ve izleyen yıllar savaşların büyük olması ve art arda çıkması yüzünden pek elim bir dönemdir. Yetişkin öğrencileri, daha sonraları da çocuk denecek yaştakileri, dizi dizi cephelere gönderilen okulların birçoğunun kapısına kilit vurulmuş ya da okul binaları askerî hizmetlere bırakılmıştır.

I. Dünya Savaşı dört cepheden yüklenince, nüfusun sağlıklı, genç ve çalışabilir tüm erkekleri erimeye başlamış; onların öksüz, kimsesiz ve aç çocukları için, yönetim darüleytamlar (yetimler okulu) açmak zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakki bunda bile propagandayı gözetmiş; Maarif Nezareti'ne bağlamadıkları darüleytamlar için, manastırlara, yabancı okul binalarına, köşklere el koymuşlardır. Nice sanat yapısının bu uğurda yakılıp yıkıldığı biliniyor. Bunların bütçeleri de müsrifane tutulmuş, hattâ yolsuzluk kaynağı olmuştur. Hükümet, savaşın sonuna doğru bu okulları kapatmak ve öğrencilerini İstanbul'da açılan Şehir Yatı Mektebi'nde toplamak zorunda kalmıştır.

Türk Eğitimi, II. Meşrutiyet'e, 1908-1909 devrimleri boyunca, 10 ayda 7 nazır (bakan) değişikliği ile ayak uydurmaya çalışmış; dönemin kapanışından sonraki 3 yılda da (1919-22) 17 kez bakan değişikliği ile Cumhuriyet öncesi tarihini kapatmıştır. Her gelen bir şeyler denemiş, bir takım işlere yönelmişse de devrin heyecanı ve karışıklığı eğitimde de aynen yaşanmıştır.

Öğretmenlerin ilk kez yasal güvenceye kavuşup meslek örgütlerini kurabildikleri, kadınların, eğitimin tüm aşamalarından yararlanma olanağı buldukları, eğitim ve öğretime dönük yayınların, öteki alanlarındaki yayınların önüne geçtiği; öğretim birliği düşüncesinin uyandığı; okul, ders kitabı, metod, öğretmen kavramlarının topluma mal edildiği Meşrutiyet döneminin iç ve dış eğitim dinamikleri, doğan çelişkileri Cumhuriyet'in çözümleneceği olumlu bir miras bırakmıştır.

2. Bölüm:

Milli Mücadele Yılları

1918-23 ara dönemi ölüm kalım sorunlarının karabasanında, eğitimi elbette ki öne alamazdı. Ama, cumhuriyete doğru bir yolu akıllarına koyanlar, ulusal bilincin ve egemenlik haklarına sahip çıkma erdeminin eğitimle kazanılacağını bilmekteydiler. Kuva-yı Milliye ruhunun köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direnişler ve örgütlenmeler, Osmanlı mekteplerinden yetişen muallimler öncülük etmekteydiler.

Ankara'daki siyasi-askerî kadro, cephedeki savaş kadar içerideki cehaleti de tehlikeli görüyordu. Kurulan ilk İcra Vekilleri Heyeti'nde Maarif Vekilliğine seçilen Rıza Nur, üç gün sonra okunacak hükümet programına eğitimle ilgili konuları da katabilmek için, Ankara Maarif Müdürlüğü'nden çağırdığı bir tek kâtiple çalışarak yeni halk hükümetinin eğitim ilkelerini belirledi:

- Dinî ve millî eğitim,
- Hayatî, işe dönük, üretkenliği aşıl原因an eğitim,
- Millî yapıya, coğrafyaya, kültüre, geleneklere uygun ders kitapları,
- Çağdaş ve bilimsel olanaklara sahip okul,
- Yazdırılacak sözlük, tarihsel, toplumsal, edebî eserlerle ulusal duyguların geliştirilmesi, Doğunun ve Batının bilim-fen kaynaklarının Türkçeye çevrilmesi,
- Elde bulunan okulları en iyi biçimde, dikkatle ve özel çabalarla yönetmek.

Rıza Nur imzasıyla 10 Mayıs 1920'de yayınlanan ilk genelgede ise öğretmenlere şöyle denmekteydi:

“Batı'nın köle etmeyi amaçlayan emperyalist saldırısına uğrayan ulusumuz bir buhran yaşıyor. Dinimiz ve ulusumuz tehdit altındadır. Eğitim ve öğretim görevlileri olan siz aydınlar, ulusumuzu uyarmakla yükümlüsünüz...”

TBMM Hükümetinin maarif örgütü, 1920 yılının sonlarına doğru, her birimi en fazla 3-4 kadrolu olmak üzere kuruldu: İlk Tedrisat, Tâli (orta) Tedrisat, Sicil ve İstatistik, Muhasebe, Hars (Kültür) Müdürlükleri (Bu mütevazî kadro ancak 1922'de, Müsteşarlık, Yüksek Tedrisat Dairesi, Telif ve Tercüme Heyeti de oluşturularak biraz daha geliştirilebilecektir).

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükümeti'ne bağlı yerlerde 1920'de, ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar okul, öğrenci ve öğretmen bulunduğuna ilişkin kesin ve güvenilir sayılar mevcut değildir. Meclis tutanaklarından ve arşivlere girebilmiş belgelerden anlaşıldığına göre, 3495 ilkokul (bunlardan 682'si, yani yüzde 20'si kapalı), 3316 (1511'i Muallim Mektebi çıkışlı olmayan) öğretmen, tam devreli (ilk-orta-lise: 12 yıllık) 5 Sultânî, 32 İdadî (9 yıllık), 13 Muallim Mektebi (ilkokul sonrası 5 yıllık) vardı. Bazı kaynaklarda bu sayıların daha farklı yer aldığı da görülmektedir. (Örneğin, açık ilkokul sayısı 1764, kapalı ilkokul sayısı 281, öğretmen

Okulu çıkışlı 1550, medresede okumuş veya alaylı 1511 öğretmen gibi...) Bu okulların ne kadarının köylerde olduğuna ilişkin hiçbir kayıt yoktur.

Maarif Kongresi ve Birinci Hey'et-i İlmiye

Sakarya Savaşı'nın başlamasından bir ay önce Ankara'da, 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Maarif Kongresi toplandı. Mustafa Kemal, cepheden gelerek kongreyi açtı. Anadolu'nun her tarafından gelen 250 dolayında kadın, erkek öğretmenin katıldığı kongrenin gündemi iki ana konuyu içeriyordu: İlk mekteplerin programları ve öğretim süreleri, Orta öğretim programları ve dersleri. Düşmanın Bursa ve Uşak üzerinden saldırıya geçtiği; Bursa, Uşak, Gediz, Emet, Tavşanlı, Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in işgale uğradığı günlerdeki bu toplantı anlamlıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın kongreyi açış konuşması, eğitim tarihimizin önemli bir belgesidir. Bu konuşma Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 17 Temmuz 1921 günkü sayısında yayınlanmıştır.

Bu konuşmada “Millî Türkiye'nin millî maarifini kuracak Türkiye muallime ve muallimlerine” seslenen ve “Asırların ihmali sonucu devlet bünyesinde ortaya çıkan yaraların, irfan yolundaki çabalarla giderilebileceğini” vurgulayan Atatürk; “millî bir terbiye programı”, “eğitim örgütünün verimli kılınması”, “şimdiye kadar uygulanagelen öğretim ve eğitim yöntemlerinin ulusu gerilettiği gerçeği”, “programların ve kitapların hurafelerden, yabancı fikirlerden, dış etkilerden arındırılıp ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu içeriklere kavuşturulması”, “çocuklarımıza yabancı öğelerle bilinçli mücadele fikrinin aşılması”, “eski yolların tamamen bırakılarak yeni bir sanat ve marifet yolu çizilmesi”, “ana-babaların, çocuklarının eğitimi ve öğretimi için her türlü özveriye göze almalarının önemi”, “milleti yetiştirmenin kutsal bir görev olduğu” konuları üzerinde durmuştur.

Kongrede, Halk Mektepleri projesi, ilköğretimin dört yıldan beş yıla çıkartılması, öğretim programına çalışma hayatına dönük dersler konulması, köylülerin, 5-6 yıllık iptidai okullarına süre ve külfet bakımından dayanamayarak eski mahalle mekteplerine rağbet etmeleri gerçeği, halk maarifinin ileri programları değil, köylünün en çok ihtiyaç duyduğu dil, din, hesap konularını içermesi gerektiği hususları tartışılmış, kapanış konuşmasını yapan Hamdullah Suphi Bey de “ürettiğiyle hem kendi ailesini geçindiren hem memleket ekonomisine temel oluşturan Türk çiftçi ve işçi sınıfına mensup insanların çocuklarının, aile geçimlerine göre bir eğitim almaları ve geçim yollarını ilerletecek bilgi ve becerileri kazanmaları, programların hedefinin, öğretmenlerin de çalışmalarının bu yolda olması gerektiği; ayrıca öğretmenlere, ardı arkası kesilmeyen savaşlarda babaları ölmüş yüzbinlerce yetime babalık etmek, onları, kimseye muhtaç olmayacakları tarzda yetiştirmek görevinin de düştüğü” hususlarına temas etmiştir.

15 Temmuz 1923'te Ankara'da toplanan Birinci Heyet-i İlmiye, eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alındığı, sorunların tartışıldığı ilk ciddi çalışma olarak bilinir. 15 Ağustos'a kadar süren bu çalışmalarda, 26 maddeden oluşan gündemin konuları: Eğitim programları, millî kültür, önemli kaynakların çevirilmesi, İstatistik Müdürlüğü örgütü, millî sözlüğün ve dil bilgisinin hazırlanması, millî arşiv, millî müzik, millî lisan ve edebiyat, millî tarih kütüphanesi, millî tarih ve coğrafya enstitüleri, etnoğrafya müzesi, millî müze, mektep müzesi, Ankara'da okutulacak yüksek bilimler, ilköğretim programında değişiklik, ilköğretim sonrası hayatı öğretim programı, Tedrisat-ı İptidaiye (İlköğretim) Kararnamesi'nin değişiklik önergesi, Darülmualimin ve Darülmualimat tüzük ve programları, sultanilerde örgüt ve

öğrenim süresi, izcilik örgütü, öğretmen okullarına birer orta kısım eklenmesi, Galatasaray Sultanisi'nin örgütü ve programları, Yüksek Öğretmen Okulu öğrencilerine meslek bilgisi verilmesi, Teftiş Heyeti tüzüğü taslağı, Asar-ı Atika Nizamnamesi'ydi. Çalışmaların tamamlanmasından bir gün önce, 14 Ağustos 1923'te Meclis'te okunan hükümet programında, eğitime uzun bir bölüm ayrıldığı görülmektedir. Öngörülen eğitim faaliyetlerine, sözkonusu Heyet-i İlmiye görüşmelerinin ve kararlarının esin kaynağı olduğu da açıktır. Çocukların eğitimi, halkın eğitimi, seçkinlerin eğitimi için imkânlar hazırlanması; ilköğretim çağındakilere, mesleklere yönelmelerini sağlayıcı pratikler kazandırılması; ilkokulu bitirenlerin devam edecekleri tarım, sanat, ticaret alanlarında iki yıllık bütünlüme sınıfları açılması; kız liseleri, kız sanayi idadileri ve kız öğretmen okullarının çoğaltılması; ilköğretimin bütün yurttta zorunlu kılınması programda yer almıştı.

Bu belirlemeler ve hedefler bir anda gerçekleştirilemese bile, ümmetçi eğitim düşüncesinden hızla sıyrılıp millî eğitime, hayata, işe ve pratiğe dönük çağdaş öğretime geçiş süreci başlamış bulunuyordu.

Cumhuriyetin ilanı ve Öğretim Birliği Devrimi

Cumhuriyet'in ilan edildiği sıradaki okur-yazar nüfus ve bunun genel nüfusa oranı konusunda veriler yoktur. Ancak 1927 ilk Genel Nüfus Sayımındaki yüzde 10,6'lık okur-yazar oranının, 1923'te de aşağı yukarı aynı düzeylerde bulunduğunu kabul etmek gerekiyor. Sonuç şudur: Saltanattan Cumhuriyete geçişte, kadınların ve kızların yüzde 98'i ümmî olmak üzere 12 milyon nüfusun ancak 1 milyonu “okur-yazarım” diyebiliyor, 355 bin çocuk ve genç de imkânları, şartları birbirinden çok farklı ama ortak adları “mektepe” olan eğitim kurumlarına devam edebiliyordu. Görevdeki 12 bin öğretmenin ise en iyimser tahminlerle ancak 3-4 bini muallim mektebi, sultanî, idadî çıkışlı, diğerleri ise medreseden yetişme veya ilkokul öğrenimliydi.

Atatürk ve onunla birlikte yeni Türk eğitiminin ilkelerini, yönünü saptayanlar bu yetersiz tabloyu, köklü bir devrimin temelleştirilmesi bakımından bir fırsat olarak değerlendirdiler. 1 Mart 1924 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış söylevinde Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1934'e değin çıkartılacak ve hayata geçirilecek “İnkılâp Kanunları”nın başlama işaretini verirken, öncelikle öğretim birliğini (Tevhid-i Tedrisat) vurguladı:

“Türkiye'nin eğitim ve öğretim politikasının tam ve hiçbir kuşkuya yer vermeyen bir açıklıkla belirtilip uygulanması gereklidir. Bu politika, her anlamıyla millî bir kapsamda olmalıdır... Memleket evlâdının birlikte ve eşit olarak edinmeye mecbur oldukları bilimler ve fenler vardır. Yüksek meslek ve ihtisas erbabının ayrılabilceği eğitim dereceleri kadar eğitim ve öğretimde birlik sağlanması, sosyal yaşantının gelişmesi ve yükselmesi için önemlidir. Bu sebeple Şeriye Vekâleti ile Maarif Vekâleti'nin bu konuda fikir birliği yapması arzu edilir...”

2 Mart 1924 günü Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubu'nda görüşülen üç yasa tasarısı, ertesi günkü genel kurulda kabul edildi. Birbiriyle ilgili ve bağıntılı bu yasalar, sonraki devrim yasalarının da temelini oluşturur.

Bunlar: Halifelîğın kaldırılması, Osmanlı Hanedanı'nın yurtdışına çıkartılması, Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunlarıdır (bkz. s.291).

Saruhan Mebusu Vâsıf Bey (Çınar) ve 57 arkadaşının önerdiği Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gerekçesi özetle şöyleydi: “Bir devletin genel eğitim siyasetinde, milletin

düşünce ve duygu bakımından birliğini sağlamak gereklidir ve bu da öğretim birliği ile olur. Tanzimat'ın ilan edildiği sıralarda öğretim birliğine geçilmek istenmişse de başarılı olunamamış, bilakis bir ikilik ortaya çıkmıştır. Bu ikilik eğitim ve öğretim birliği bakımından birçok kötü ve sakıncalı sonuçlar doğurmuş, iki türlü eğitimle memlekette iki tip insan yetişmeye başlamıştır. Önerimiz kabul edildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki bütün eğitim kurumlarının biricik mercii Maarif Vekâleti olacaktır. Böylece bütün eğitim yuvalarında, Cumhuriyetin irfan siyaseti, ortak bir eğitim yolu izlenecektir.”

Öğretim Birliği Yasasının temel amacı ilk, orta ve lise düzeylerinde, yeni kuşaklara ortak bir millî kültür vermek, kuşakları farklı akımların, görüşlerin, maksatlı yetiştirme ve koşullandırma emellerinden uzak tutmaktır.

Bu da ancak, tüm okulların Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması ile sağlam bir güvenceye kavuşturulabilirdi. İlk anda askerî okulların bile millî eğitime bağlanmasındaki bir amaç da aynı yolu izlemesi olanaksız medreselerin kendiliklerinden kapanmasını sağlamaktı. 1925'e kadar medreselerin tamamı resmen kapandı. Askerî okullar ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na eklenen bir fıkra ile Millî Savunma'ya bırakıldı. Yalnız, İstanbul Dârülfünûnu ile yüksek öğretim veren diğer okullar (ilahiyat dışında) yasa kapsamına alınmamıştır.

Kanun'un 4. maddesi modern anlamda ve üniversite bünyesinde İlahiyat Fakültesi ile imam ve hatip yetiştirecek orta düzeyde okullar açılmasına izin vermekteydi. Ne var ki, açılan ilk İlahiyat Fakültesi ile 26 İmam-Hatip Mektebi, bunlara karşı bir politika izlenmediği ve zorlamalar olmadığı halde 1934'e kadar birer ikişer kapanmış, 1927'de ise okullardan din dersleri kaldırılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat'ın neler getirdiği de yeterince anlaşılammıştır. Tanzimat'a kadar Osmanlı Müslüman toplumları için eğitim ve öğretim salt “öbür dünya” amacına dönüktü. Tarih, coğrafya, felsefe, hesap, biyoloji. Dersleri de meslek ve beceri kazandırıcı faaliyetler de mektep ve medrese programlarında yoktu.

Tanzimat döneminde, bu geleneksel ve uhrevi öğretim kurumlarının yanında yarı uhrevi yarı dünyevi yeni okullar öngörüldü. Azınlıkların, yabancıların okullarında ise her yönüyle yaşama dönük, ileri programlar uygulanıyordu. Her okul dilediği biçimde program yapabilmekte, dilediği insanları öğretmen olarak görevlendirmekteydi. Devletin denetim ve gözetim yetkisi sınırlı ve göstermelikti. Vakıf mahalle mektepleri tümünden denetim dışı durumdaydı. Yapıları, havaları, programları, öğretim kadroları, amaçları farklı okullar ve medreseler, birbirlerinden kopuk, dünya ve ahiret görüşleri bağdaşmayan kuşaklar yetiştiriyordu. Kurumlar arasında da şiddetli mücadeleler vardı. Eskiler yenilere, yeniler de eskiye düşmandı.

Tevhid-i Tedrisat, “öğretim birliği” kavramı içinde, çağdaş eğitimi, millî ve laik öğretim programlarını, örgün ve yaygın eğitim alanlarında örgütsel ve kurumsal yenileşmeyi hedef alarak eski kurumların yaşatılabilmesi olanaklarını kurutmuştur. Ancak bir yasa çıkartmakla böyle önemli bir sorunun halledilemeyeceğini bilenler, ülkenin dört bir yanına pek seyrek yayılmış bir avuç aydın öğretmen kitlesine güvenmekteydiler.

Bu nedendir ki 1928'de “Başöğretmen” sanını alan Atatürk, gittiği her yerde, öğretmenlerle bir araya gelmiş; devrim mesajlarını öncelikle onlara vermişti. Tevhid-i Tedrisat'a ikinci güçlü desteğin basından geldiği de kuşkusuzdur.

Dönemin Başbakanı İsmet Paşa 1925'te, Muallimler Birliği'nde öğretmenlere seslenirken, özetle şunları söylemiştir:

“Tevhid-i Tedrisat'ın bazılarınca kötü yorumlanacağını ve öncülük edenlerin dinsizlikle suçlanacaklarını, doğurabileceği sonuçları biliyorduk. Bir takım ıslah önerileriyle eski kurumların yaşatılmasını isteyenler de mutlaka çıkacaktı. Fakat Meclis, kararını verdi. Yavaş yavaş varılacak bir sonuca ivedilikle ulaşmak, devrim yapmaktır. Ve gördük ki bütün ileri dünyanın yolu aynıdır. Uygarlığı yakalayanlar hep bu yoldan yürümüşlerdir. Tevhid-i Tedrisat, ülkenin bütün hayatında fikri, fennî, ekonomik ve sosyal alanlarda başlıca temeldir. Yaptığımız işi, dine aykırı görmek, yapılan işi görmemektir. Bunun dinsizlikle hiçbir ilişkisi yoktur. Bu sistemde başarılı olalım, on yıl azimle yürüyelim, şimdi bize karşı olanlar, din adına endişe duyanlar göreceklerdir ki Müslümanlığın asıl en temiz, en saf, en hakiki şekli bizde yaşanacaktır... O noktaya varıncaya kadar, biz bu gerçeği kanunla ve cebren telkine ve uygulamaya devam edeceğiz... Hedefe varmak için her cahilâne itiraz ve girişim önlenecektir. (...) Millî maarif istiyoruz, bu ne demektir? Bunu zıddı ile daha çok anlarız. Bunun zıddı dinî terbiye ya da beynelmilel eğitimidir. Siz öğretmenler, dinî ve beynelmilel değil, millî eğitim vereceksiniz. Dinî terbiyenin millî eğitime saldırı demek olmadığını, her iki eğitimin de kendi yollarında gerçekleşebileceğini göreceğiz. (...) Dinî eğitim, bir bakıma beynelmilel eğitimidir. Bizim eğitimimiz ise kendimizin olacak ve kendimiz için olacaktır. Millî eğitimde iki kısım düşünebiliriz: Siyasal ve vatansal. Bütün bu topraklara Türk mahiyetini veren bir “Türk” var. Fakat bu millet henüz istediğimiz yekpâre millet manzarasını göstermiyor. Eğer bu nesil, bilinçle, ilmin ve hayatın rehberliğiyle bütün ömrünü vakfederek çalışırsa siyasi Türk milleti, kültürel, düşünsel ve sosyal tam ve olgun bir Türk milleti olabilir. (...) Bir milliyet kütlesi içinde ayrı medeniyetler olamaz. Kendilerini başka camialara bağlı görenlere açıkça teklif ediyoruz: Türk milletiyle beraber olsunlar. Fakat “konfedere” olmuş medeniyetler halinde değil, bir tek medeniyet halinde. Bu vatan işte tek olan bu milletin ve bu milliyetindir. Bu siyaset vatanın bütün hayatıdır. Yaşayacaksak yekpâre bir millet kütlesi olarak yaşayacağız. İşte millî terbiye dediğimiz sistemin genel hedefi” (Muallimler Birliği Mecmuası, sene 1, sayı 4, 1925).

3. Bölüm:

Cumhuriyet'in İlk Beş Yılında Eğitim

Heyet-i İlmiye ve Mustafa Necati'nin Bakanlığı (1924-1929)

1924'te Ankara'da toplanan İkinci Heyet-i İlmiye, okul programlarında gerçekleştirilecek yenilikleri kararlaştırdı: İlköğretimin 6 yıldan 5 yıla indirilmesi, ortaokul ile lisenin 3'er yıllık iki aşama sayılması, böylece ortaöğretimin 7 yıldan 6 yıla çekilmesi, 4 yıllık muallim mektebi programlarının değiştirilmesi ve içtimaiyat (sosyoloji) dersinin de konması, ilk mektep müfredat programlarının hazırlanması, ders kitaplarının yazdırılması.

Bu kararlar 1924-25 öğretim yılından başlanarak aşamalı yürürlüğe kondu. 25 Ağustos 1924'te Ankara'da toplanan Muallimler Birliği Kongresi'nde Atatürk "Öğretmenler, yeni nesli, Cumhuriyet'in fedakâr öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin beceriniz ve fedakârlığınızın derecesi ile orantılı olacaktır. Cumhuriyet, fikren ilmen ve bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli muhafızlar ister, yeni nesli bu nitelikte ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. (...) Memleket evladı her öğretim kademesinde ekonomik hayatta yapıcı, etkili ve başarılı olacak şekilde donatılmalıdır. Millî ahlakımız, medenî esaslarla ve hür fikirlerle geliştirilmeli ve kuvvetlendirilmelidir. (...) Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askerî, siyasi ve idari devrimler çok büyük, çok önemlidir. Bu devrimler, sizin, sosyal ve fikrî devrimlerdeki başarınızla sağlanacaktır. Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki Cumhuriyet, sizden fikri hür, vicdanî hür, irfanî hür nesiller ister" diyerek seslendi. Bu söylevinde, kızların eğitimi ve okul disiplini üzerinde durdu. Erkek ve kız çocukların aynı tarzda, bütün öğretim aşamalarında öğretim ve eğitimlerinin genel olmasını vurguladı. Tehdide dayalı ahlakın (disiplinin) güvenilir olamayacağını belirtti. Hükümet 1924 Ağustos ayında ilkokulların karma olması kararını aldı. Kızların erkek ortaokullarına devamı serbest oldu. 20 Aralık 1925'te Bakan olan Mustafa Necati, 26 Aralık 1925-8 Ocak 1926 tarihlerinde yüklü bir gündemle Üçüncü Heyet-i İlmiye'yi topladı.

- Devlet ve vilayet bütçelerinden maarife ayrılan paraları en verimli tarzda harcamak ve okulları bütün başvuranları alabilecek surette genişletmek,
- Liselerin düzenlenmesi, belirli merkezlerde büyük ve daha sağlam öğretim veren liseler yapılması ve bunların sayısının yavaş yavaş çoğaltılması,
- Muallim mekteplerinin belirli merkezlere toplanarak takviyesi,
- Meslek mekteplerinin de yine belirli merkezlerde toplanıp takviye edilmeleri,
- Yatılı olmayan ortaokullarda karma öğretimin yaygınlaştırılması,
- Stajyer öğretmenlerin pedagojik formasyon kazanmaları için düzenleme,
- Öğretmenlerin terfilerinin yasal kurallara bağlanması,
- Öğretim ve eğitim işleriyle ilgilenecek bir Millî Talim ve Terbiye Dairesi kurulması.

Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısının dağılmasından hemen sonra 22 Mart 1926'da, 789 sayılı Maarif Teşkilâtı Kanunu kabul edilmiştir.

Mustafa Necati Bey'in başında bulunduğu Maarif Vekâleti, Ulus'taki tarihî binasında, bugün için gülünç gelecek 40-50 kişilik bir kadro ile hizmet vermekteydi: 1 Başkan, 5 üyeli Talim ve Terbiye Dairesi, buraya bağlı Neşriyat Müdürlüğü, 5 çevirmenin çalıştığı Tercüme Heyeti, Terbiye ve Tedrisat müfettişleri, her biri bir umum müdürün yönetimindeki İlk, Orta, Yüksek Tedrisat Daireleri, Müze ve Asâr-ı Atika, Kütüphaneler, Sanayi-i Nefise müdürlükleri, Hıfzıssıhha Müttehassıslığı, İnşaat Dairesi, İhsaiye (istatistik) Dairesi, Teftiş Heyeti (Merkez ve Mıntika Müfettiş-i Umumileri), Halk Terbiyesi Şubesi, Mektep Müzesi, Sicill-i Memurin Müdürlüğü, Muhasebe Dairesi.

Teşkilât yasası uyarınca Türkiye, 13 Maarif Mıntikası'na ayrılmıştı. Mıntika merkezleri: Ankara, İstanbul, Edirne, İzmir, Antalya, Konya, Adana, Gaziantep, Elaziz (Elazığ), Sivas, Van, Erzurum ve Trabzon'du.* Değişik sayıda illeri kapsayan her mıntikanın başında bir Maarif Emini, her il merkezinde de birer Maarif Müdürü bulunuyordu.* Kazalara Maarif memurları atanmıştı. Yasa gereği mıntikaların eğitim işlerinde en yetkili makam eminlikti. Mıntikadaki lise, ortaokul, öğretmen okulu, müdür, öğretmen ve memurları ile Maarif müdürü ve Maarif memurları dışında kalan tüm eğitim görevlilerini, ilkokul öğretmenlerini atama, bunların yerlerini değiştirme yetkisi emine aitti. Eminlerin okul ve kurumlar üzerinde geniş yetkileri vardı.

Bakanlık yayınladığı genelgelerle Cumhuriyet maarifinin ilkelerini şu şekilde belirlemişti: "Türkiye'de herkesin millî ve dünyevî, modern ve demokratik bir terbiye alması esastır. Eğitimin "millî" olmasından maksat, gençleri, yaşayan bütün kurumları, düşünce ve idealleriyle millî topluma uydurmaktır... Dünyevî kelimesinden hedeflenen anlam, eğitimin "laik" olması, düşünceyi daraltan ve vicdan özgürlüğünü kıran her türlü dinî etkiden uzak bulunmaktır.

Yasal düzenlemelerin getirdiği zorunlu birtakım değişiklikler gereği düzenlemeler sonunda, 1926-27 öğretim yılında Ankara, Bursa, Kayseri Erkek, Diyarbakır Kız Öğretmen Okulları kapatılmış, 13 Erkek, 9 Kız Öğretmen Okulu kalmıştı. 1927'de Denizli Erkek Öğretmen Okulu "Köy Öğretmen Okulu"na çevrilmiş, Kayseri Köy ve Ankara Ana Öğretmen Okulları açılmıştır. Balıkesir ve Ordu Kız Öğretmen Okulları kapatılmıştır. 1926'da, Vefa ve Diyarbakır Erkek Liseleri kapatıldığından lise sayısı 19'a düşmüştür. O yıl, Diyarbakır Lisesi, Erkek Ortaokulu, Vefa Erkek Ortaokulu ile Mersin'de yeni bir Karma Ortaokul, Düzce, Mardin, Erbaa'da birer Erkek Ortaokulu, Mersin'de bir Ticaret Okulu, 1927'de de Adana, Bursa, Eyüp, İstanbul, İzmir Karma, Balıkesir kız ortaokulları açılmış, Adapazarı, Bolu, Burdur, Çanakkale, Erzincan, Giresun, İzmit, Kilis, Nevşehir, Ordu, Sinop, Tarsus, Tekirdağı, Tokat, Zonguldak, Eskişehir, Afyon, Antalya, Gaziantep, Malatya erkek ortaokulları karma eğitime geçirilmiştir. Kız ortaokullarından Selçuk Hatun ile Üsküdar ise kız sanayi okullarına dönüştürülmüştür. Aydın Sanayi Okulu ile Bolu ve Giresun Kız Ortaokulları da kapatılmıştır.

Sayıları 25 olarak gözüken imam hatip okullarının 1926'da 20'ye düştüğü, 1927'de ise Kütahya, İstanbul İmam Hatip Okulları dışındakilerin kapandığı görülmektedir. (Bu sonuncular ise 1929'da resmen kapanacaktır.)

Maarif Vekâletine bağlı yüksek tahsil kurumları ise; İstanbul'daki Yüksek Mühendis Mektebi, Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi, Ankara Hukuk Mektebi ve Ticaret Vekâleti'ne bağlı İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi idi. Meslek okulları ise Trabzon, Ankara, Konya, Adana, Antalya Amelî Ticaret Mektepleri, Ziraat Vekâleti'ne bağlı İzmir, Karesi (Balıkesir), Bursa, Edirne, Ankara, Adana, Sivas, Konya, Erzincan, Kastamonu, Çorum Ziraat mektepleri idi.

Millî Müdafaa Vekâleti'ne bağlı Harp Okulu ile askerî lise ve ortaokullarda ordunun ihtiyacına göre parasız yatılı erkek öğrenciler okumaktaydı. İstanbul'daki Harbiye ve Bahriye mektepleri işlevlerini korurken 1923'te Ankara'da da yeni başkentin ilk yüksek okulu konumunda bir Harbiye Mektebi açılmıştır.

Bakanlık, yoksul çocuklarını bir işe ve zanaata yönelmeden ilköğretimden geçirmek düşüncesiyle köy ve şehir “yatılı mektepleri” açma çalışmalarını sürdürerek 1927-1928 öğretim yılında köy erkek yatılı mekteplerinin sayısını 22'ye çıkartırken, 3'ü kız olmak üzere 17 şehir yatılı mektebi açmış; köy-şehir yatılı mekteplerindeki öğrenci toplamı da 6580'e (üç yıl önceye oranla dört katı) ulaşmış bulunmaktadır.

Galatasaray Lisesi dışında, Türkiye'deki tüm ortaokul ve liselerde ortak programların uygulanması bu sıradadır. Galatasaray Lisesi ise yabancı dil dersine (Fransızca) haftalık programında Türkçeden fazla yer vermesi bakımından farklılık göstermektedir. Okullarda “iş prensibine dayalı öğretim”e geçebilmek için pilot uygulamalar başlatıldığı gibi, Avrupa'dan getirtilen uzmanlar da bu alanda Türk öğretmenlere ders vermektedirler.

Okullaşma yönünden, “liselerin (20 dolayında) ve ortaokulların (70 kadar) millî maarif için, ihtiyacı karşıladığı, ancak ilköğretim ile meslekî öğretimde hedeflerin uzağında olduğu” Bakanlıkça itiraf ediliyordu. vurgulandığına göre, yılda, 3-4 bin ortaokul, 200-250 lise mezunu, ileri okur-yazara duyulan gereksinme cevap verebilmektedir. Nitekim o yıllarda bu zümrenin, bürokrasinin her kademesinde söz sahibi olarak elde ettiği saygınlık ve etkinlik, 1960'lara değin sürmüştür. İlköğretim sorununun ise, II. Meşrutiyet'te çıkarılan “Mektep Vergisi Kanunu” ile çözülemeyeceği anlaşıldığından, ilköğretim giderlerini, halka daha az yük getirici bir formülle karşılayıcı yasal hazırlıklar sürdürülmüştür. Meslek eğitimi içinse Bakanlık, iş-okulu, iş-üniversitesi konusunda uzman getirerek ülkenin değişik bölgelerini incelettirip açılacak okullardaki programlara esas olacak bir rapor hazırlatmıştır. Yeni meslek okulları modelinin Belçika'dan alınması öngörülmüştür.

Cumhuriyet'in ilk beş yılının bilançosu, bir başka deyimle Tevhid-i Tedrisat'tan (1924) Harf Devrimi'ne (1928) kadarki dört yılın başarıları şöyle özetlenebilir:

Maarif örgütünün yenilenmesi; öğretim birliği sağlanarak ülkenin her tarafında ortak programların uygulamaya konulması; ümmet eğitimi yerine millî eğitimin, giderek laik eğitimin yaygınlaştırılması; liselerin “kısm-ı iptidai” denen hazırlık sınıfının kaldırılması; ilköğretimin parasız ve zorunlu olması yanında orta öğretimde de parasız öğrenime geçilmesi, devlet parasız yatılı imkânının sağlanması, din eğitiminin okuldan çok aileyi ilgilendirdiği görüşünden hareketle din derslerinin okul programındaki ağırlığının asgarî düzeye indirilmesi, kadın ve erkekler için eğitim-öğretimde eşitlik ilkesinin getirilmesi ve karma eğitimin ortaokul ve liselerde yaygınlaştırılması; “karma öğretim-ortak eğitim” ilkesinin benimsenmesi, yüksek öğretim kurumlarının kızlara da açılması, okul programlarının sırf pedagojik bir amaca değil aynı zamanda toplumsal amaçlara da yönelik

tarzda yenilenmesi, derslerin yaşama doğrudan ilgili alanlara göre belirlenmesi, sınıf imtihanlarının kaldırılıp mezuniyet imtihanlarının konması vs'dir.

Harf Devrimi- Millet Mektepleri- Halkevleri:

Atatürk, 9 Ağustos 1928 günü Sarayburnu'nda halka şunları söylüyordu:

“Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lakin çok lüzumlu bir iş daha vardır. Yeni Türk harfleri çabuk öğrenilmelidir, her vatandaşa, kadına, erkeğe, hammala, sandalciya öğretiniz. Bir milletin, sosyal bir toplumun yüzde onu, yirmisi okuma -yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu ayıptır, bundan insan olanların utanması gerekir. Bu millet utanmak için yaratılmamıştır, övünmek için yaratılmış, tarihini övünmekle doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma-yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir, Türkün karakterini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarıdır. Artık geçmişin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız, hataları düzelterek, bu hataların düzeltilmesinde bütün vatandaşların çalışmalarını isterim. En nihayet bir yıl, iki yıl içinde bütün Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir. Milletimiz yazısı ile kafası ile bütün medeniyet âleminin yanında olduğunu gösterecektir.”

Yeni Türk harflerinin kabulünden üç ay önceki bu beyanat, uzun zamandır süregelen hazırlıkların ve aydın çevrelerdeki ortak kanaatin ifadesiydi. Şapka İktisası (giyilmesi) (1925), Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddi (kapatılması) (1925), Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili (Beynelmîl Milâdi Takvim) (1926), Türk Kanun-ı Medenisi (1926), İktisadi Müesseselerde Mecburi Türkçe Kullanılması (1926) ve nihayet Beynelmîl Erkamın (rakamlar) Kabulü (1928) kanunları yürürlüğe konulmuş, gelen tepkiler etkisiz ve sonuçsuz bırakılmıştı. Yine de Latin harflerinin kabulü 1925-28 arasında tüm üç yıl boyunca tartışılmış, görüşler, karşıt görüşler, siyasi kadroları, basını, aydınları sürekli meşgul etmişti. Haziran 1928'de Ankara'da Maarif Vekâleti'nde toplanan Türk Dil Encümeni (Ahmed Cevat, İbrahim Necmi Dilmen, Ragıp Hulûsi, Falih Rıfkı Atay da bu komisyonda görev almışlardır) “bir ayda öğrenilebilecek” biçimleri ve seslendirilmeleri kolay bir “gramer layihası” (dilbilgisi önergesi) hazırladı. Bu rapordan başka okullar için ayrı, halk için ayrı alfabeler de yapıldı.

Denilebilir ki, Harf Devrimi, her biri ayrı ya da ortak birçok haklı gerekçelere dayanan devrimler arasında en gerekli ve isabetli olanıydı.

11 Kasım 1928'de de “Millet Mektebi teşkilâtına dair Talimatname 51 maddeden oluşan bu Yönetmelik ve Yeni Türk Harfleri Yasası ile Türkiye'de örgün ve yaygın eğitim alanında, samimi, coşkulu, verimli bir seferberlik başlatılmış, Türkiye tarihinde ilk ve son kez “eğitim”, ülke gündeminin başında yer alabilmiştir.

Halk, daha doğrusu kitle eğitimi, Harf Devrimi'nin ilk amacıydı. Bu nedenle de kolay okuma ve yazmaya engel oluşturacak işaretler, ara seslere ilişkin harfler öngörülmemiş, yalın ve basit bir alfabe yeterli bulunmuştu.

Millet Mektebi Talimatnamesi'ne göre kabul edilen örgüt, izleyen 2-8. maddelerde ayrıntılanmıştı. Buna göre sistem üç aşamalı olacaktı:

- Programı ile okuma-yazma öğretilmesi,
- Programı ile A'yı bitirenlere yaşamları ve işleri için gerekli temel bilgilerin verilmesi,

- Programı ile de B'yi bitirenlere daha üst düzeyde bilgi ve beceriler kazandırılması hedeflenmişti.

Valiler, kaymakamlar, okul müdürleri, memurlar bu alanda görev ve sorumluluk yüklendiler. Okullar, köy odaları, kahvehaneler, hükümet konakları ve camiler Millet Mektepleri için kapılarını açtı. İş o denli ciddiye alınmış ve hükümetin en önemli işi durumuna getirilmişti ki; “Teşkilâtın umumi reisliğini ve Millet Mektebi başmuallimliğini, Reiscumhur Gâzi Mustafa Kemal Hazretleri kabul buyurmuş”; ayrıca, Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, vekiller, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, Halk Fırkası Umumî Kâtibi de örgütün başkanları, genel müfettişleri, müfettişleri görevlerini üstlenmişlerdi. Maarif Vekili örgütün genel başkanıydı. Ülkede, yaşı 15 ile 45 arasında olan kadın-erkek, okula gitmemiş tüm vatandaşlar da Millet Mektebi'nin öğrencisi sayıldılar. Askerde olanlar okuma-yazma eğitimini kışlalarda, subaylardan ve okur-yazar çavuşlardan alacaklardı. İlköğretim çağındakilerin zorunlu okula alınması, çağdışı 15-45 kuşaklarının (ki genel nüfusun yarısı dolayında muhtemelen 6 milyon civarında olmalı) da süratle Millet Mektebi halk dersanelerinden geçirilmesi ile iki üç yıl içinde, yaşlı nüfus dışında herkesin cehaletten kurtarılması tasarlanmıştı.

1929-1935 arasındaki uygulamalar sonunda A ve B kurslarına devam ederek “Millet Mektebi Şehadetnâmesi” alanların sayısı 2.376.845'i bulmuştur (hedef nüfusun yarısı kadar). 1935-36'da bu kurslara katılan 59.202 kişi ile 1936-37'de devam eden 84.732 kişi de hesaba alındığında 2.520.779 vatandaşın yeni harflerle okur-yazar olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak şunu hemen belirtmeli ki, Mayıs 1929'a kadar kurslardan geçen ve çok iyi derecelerle yeni Türk alfabesiyle okuma-yazma öğrenen 600 bin yurttaşın bir bölümü eski yazıyı bildikleri için esasen okur-yazardılar.

Orduda ise 1926'da terhis edilenlerin ancak yüzde 17'si eski harflerle okur-yazar iken, kampanyanın başlamasından sonra 1931'de terhis olanların yüzde 25'inin, 1936'da da yüzde 75'inin okur-yazar oldukları saptanmıştır. Gezici Kadın Kursları da çalışmalara katkıda bulunurlarken uzmanlar, Yetişkinler İçin İş ve Hayat İçinde Alfabe, Öğretmen Kılavuzu adlı kitapçıklar hazırlamışlardır. A kursları 90 saattir. İkinci (B) kurslar, 6 ay süreliydi. Burayı başarıyla tamamlayanlara ilkokul diploması eşidi belge veriliyordu.

Harf Devrimi'nin ve Millet Mektepleri'nin ilk sonuçlarını alamadan 1 Ocak 1929'da ölen, amacı “bütün çocukların okula gittiği, bütün köylerinde okul ve öğretmen bulunan bir ülke olan”, Atatürk'ün temelleştirmeye çalıştığı “halkçılık” ilkesini en doğru anlayan ve o yönde en doğru ve büyük adımları atan Mustafa Necati'nin Türk millî eğitimindeki yeri bir daha doldurulamamıştır.

Millet Mekteplerinin, Köy Eğitim Kurslarının, “Gezici” ve “Durağan” Ulus Okullarının (Millet Mekteplerine sonradan verilen adlar) getirdiği hareketlilik, 1932'de açılmaya başlayan Halkevlerindeki kapsamlı etkinliklerle bütünleşerek devam etmiştir. Halkevleri, Atatürk devrimlerinin benimsetilmesini, Cumhuriyetin kültür etkinliklerini, millî eğitimin yanında yürütmek için, 1931'de kapatılan Türk Ocaklarının yerine kuruldu.

1932-1952 arasındaki dönemde 478 Halkevi ile 4322 Halk Odası açıldı. Bu kuruluşların amacı “Ulusu, aynı ülkeye bağlı bir kitle yapmak, kır-kent, köylü-aydın ayrımlarını

azaltmaktı. Bu kurumlar İsmet İnönü'nün tanımıyla “garazsız ve menfaatsiz birer medeniyet ve irfan yurduydı.”

Ulusal ve toplumsal hayatın temelleri, eğitim ve öğretim teknikleri uygulanarak bu evlerde atılmak istenmişti. İlk on yıl boyunca da halkı aydınlatmaya ve yaşamını çağdaşlaştırmaya dönük çalışmalar Halkevlerinde odaklandı.

Belki en değerli hizmeti de yurdun her köşesinde, ileri-geri farklılıkları yenilerek eş düzeyde faaliyetlere yer verilmesi olmuştur.

İsmet İnönü, Halkevlerinde millî ve içtimaî hayatın odaklandığını, bu kurumların “çağdaş bir ulus” için gerekliliğini açıklarken, “Bir milletin yetişip geleceğe hazırlanmasında klasik kurumlar okullardır. Fakat çağdaş uluslar, bir varlık olarak yetişip örgütlenmek için okulların bilinen yöntemlerini yeterli görmüyorlar. Bu sırada, okul öğretiminin yanında mutlaka bir halk eğitimi yapmak ve halkı bir arada çalıştırmak gereklidir” diyordu.

Halkevleri, Altı Ok (Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, Devletçilik, İnkılâpçılık) prensipleriyle çalışan, bir kültür savaşı için görev yüklenmiş, kapısı partili partisiz herkese açık kurumlardı. Her Halkevi 9 şubeye ayrılmıştı. 1- Dil-Tarih-Edebiyat, 2- Ar (sanat), 3-Temsil, 4- Sosyal Yardım, 5- Halk Dershaneleri ve Kurslar, 6- Spor, 7- Kitapsaray ve Yayın, 8- Köycülük, 9- Müze ve Sergi.

Atatürk döneminin asıl hedefi “Cumhuriyet Eğitimi” idi. Bu belirleme, Ziya Gökalp'in “Vatandaşlar, millî harsı (kültürü) kazanmak suretiyle millileşir ve toplum yaşamına katılırlar. Öğretimin amacı da bunu, insanlarda ruhî alışkanlıklar haline getirmekten ibarettir” görüşüne dayanmaktadır. Eğitim Bakanlığının adının 1935'te, “Maarif” yerine “Kültür”e dönüştürülmesi de halkçı, milliyetçi ve devrimci eğitimin bir gereği görülmüştü. 1933'te ise 2287 sayılı Kanunla Vekâletin Merkez Teşkilâtı ve vazifeleri yeniden belirlendi.

Atatürk 1 Kasım 1936'da Meclis'i açış söylevinde: “İlk tahsilin yayılması için sade ve pratik tedbirler almak zorundayız. İlk tahsilde hedefimiz bunun umumi olmasını bir an evvel tahakkuk ettirmektir. Bu neticeye varmak, ancak fâsılasız tedbir almakla ve onu metodik tatbikle mümkün olabilir. Sanat ve teknik mekteplerine rağbet artmıştır”, bir yıl sonra 1 Kasım 1937 söylevinde de: “Okuyup-yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumlar yaratmak. İşte bu önemli umdeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekâleti'nin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir” diyerek henüz sevindirici sonuçların alınmadığını imâ ediyordu.

Bir savaşlar döneminden sonra nüfusu gençleşerek çoğalan Türkiye'de, okuyan kitlenin genel nüfusa oranı hiç değilse yüzde 10'ların üstünde seyretmeliydi. Yapı ve öğretmen yetersizliği, ailelerin yoksulluğu; çocuklarını okula göndermeyip işe koşanların, yasal zorlamalara direnişi; ulaşım, iletişim, araç-gereç imkânsızlıkları ortamında, “Başöğretmeni büyük bir önder olan” eğitim, yüzde 3-4'lük bir oran cılızlığında daha bir süre bocalayacaktı. Dahası, yönetim, bir yandan eğitimi teşvik ederken bir yandan da ilkokulu bitirenlerin ortaokula, liseye, oradan üniversiteye yönelmesinin, üst okulların kapılarındaki yığılmaların getireceği sıkıntıları hesaba alarak bütün eğitim tarihimizin en “ince eleyip sık dokuyucu” sistemini 1930'lu yıllarda yürürlüğe soktu.

Atatürk'ün son Başvekil Celal Bayar 1 Aralık 1938'de Meclis'teki konuşmasında, “İlk tahsili bitirenlerin hepsini istidat ve kaabiliyetleri neden ibaret olursa olsun, üniversiteye

dayanan bir mekanizma karşısında bırakmak istemiyoruz. Çünkü bunun neticesi, bir taraftan, tesis ve kuvvetlendirmek istediğimiz yeni ve ileri Türkiye hayatını en zaruri elemanlarından mahrum bırakmak ve diğer taraftan yavaş yavaş memlekette bir ihtisasa varmadan sönmüş veya yarı tahsille kalmış veyahut da bizzat ekmeğini kazanmaktan âciz, sâdece diplomasına dayanan bir asabî yorgunlar kailesiyle karşılaşmak olur” sözleriyle hükümetinin eğitim görüşünü açıklamıştı.

Yetkililer haklıydı. Ortaokullara, liselere hücum vardı. 1937-38 öğretim yılında, Antalya, Diyarbakır, İzmir kız ve erkek liselerinin orta kısımları ile Ankara, Bursa, İzmir, Manisa, Mersin, Trabzon, Üsküdar, Zonguldak, Burdur, Nazilli ve Samsun ortaokullarında çift öğretime geçilmiş; ilkokulların verdiği mezun sayısı 1928'den 1937'ye değin neredeyse ikiye katlanarak 24.114'ten 40.234'e yükselmişti. Buna koşul olarak 1923-24'te orta ve lise düzeyli okullarda toplam 9674 öğrenci varken, 1937-38'de bu sayı tam on misli artarak 91.702'ye ulaşmış bulunmaktaydı. Liselerde ise artış oranı daha da yüksek olup 1923'te 910 erkek 331 kız (Toplam: 1241) öğrenci okumakta iken, 1938'de bu sayılar 14.305 erkek, 3972 kız olmak üzere 18.277'ye (15 katı) ulaşmıştı (Öğretmen okullarına devam edenler hariç). Ortaokullardan 1925'te 178 erkek, 12 kız (Toplam: 190) mezuna karşılık, 1937'de 7497 erkek, 2422 kız (Toplam: 9919) mezunsa 42 misli bir artış demektir. Aynı iki yılda, liselerden 137 erkek, 52 kız (Toplam: 189), 1682 erkek, 376 kız (Toplam: 2364) mezun alınması, Cumhuriyet'in ilk 13 yılında, ortaokullardan 50.542, liselerden 10.711, gencin “diplomalı” sınıfına katılması, o günler için azımsanmayacak sayılar ve boyutlar demektir. Çünkü, 1931'de ortaokul derslik sayısı 651 iken, 1937'de ancak iki katına, 1394'e çıkartılabılmış, lise derslikleri de 126'dan 355'e ulaşmıştı. Açıkçası, giderek dar boğaza giriliyor, eğitimin hareketli kitlesi çığ gibi büyürken, kurumsal yapısı geride kalıyordu.

Öte yandan kızların sayısındaki artış ayrıca düşündürücüydü. 1923-24'teki ortaokullu 1182 kıza karşılık, 1937-38'de 18.450; liseli 311 kıza karşılık da 3992 (Ortaokulda 15 kat, lisede 12 kat artış) öğrenci bulunmaktaydı.

Raporlar, Programlar ve Okullar

1939'a kadar, eğitim ortamının düzenli bir yapıya kavuşturulması için Türk ve yabancı uzmanların raporlar hazırladıkları, projeler verdikleri biliniyor. Amerikalı Prof. John Dewey'nin 1924 tarihli 2 raporu, Alman danışman Kühne'nin 1925'te hazırladığı Teknik Öğretim raporu, Belçikalı uzman Omer Buyse'in 1927 tarihli programı, Amerikalı uzmanı Mrs. Parker'ın 1934'te verdiği öğretim raporları, Prof. A. Malche'in 1932'de Üniversite için hazırladığı reform raporu.

Bunlardan en önemlisi Dewey'nin raporudur. Bu amerikalı profesör, “Esas Rapor'unda: Okul programlarının, eğitim örgütünün yenilenmesini, öğretmen okullarının geliştirilmesini ve öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesini, okul sağlığına önem verilmesini, yeni bir disiplin sistemi uygulanmasını önermiş; bakanlıkta 1925'ten itibaren çalışmalarında en çok Dewey raporunu göz önünde bulundurmıştır.

1933-34 yıllarında Türkiye'de geniş çaplı ekonomik araştırmalar yapan Amerikan heyetinin verdiği raporun eğitimle ilgili bölümü bunlardandır. Sonuçlar şunu gösteriyordu:

- Politeknik Düzeyde Eğitim (ilkokul: 7-12 yaş): Yüzde 100 sağlanmalı,
- İlköğretimden sonra üçe ayırma (12-15 yaş):

- Ortaokulda öğretim sonunda bitirme imtihanı şart,
- Çıraklık ve sanat okullarında hayata ve işe dönük eğitim gerekli,
- Kabiliyetsizler için özel çıraklıklar sağlanmalı,
- Ortaokulu başarıyla bitiren ve imtihan verenler (15-19 yaş) için:
 - Yönelme sınıfı (müşterek sınıf): Öğrencinin yeteneğinin ortaya çıkacağı hazırlık dönemi,
 - Ortak kültür sınıfları (3 veya 4 yıl): Hem yeteneğe hem beşeri haz ve mevzulara göre. Opsiyon saatleri, sınıflar yükseldikçe artar.
 - Lise bitirme imtihanı.
- Mutavassıt (ara) yıl: (Lise ile üniversite arasında, bir yıl süreyle fen, uygulama, sosyal, fizik, matematik bilimleri ile edebî bilgilerin kazandırıldığı ara dönem.)
- Üniversite.

Okul yapılarının çoğu saltanat döneminden kalma rüşdiye, idadî, sultanî binaları, konaklar, kiliseler, imece ile yapılmış derme çatma yapılarıdır. Araç gereç kıt. Bakanlık bütçesinden yılda en fazla 400 bin lira gibi sembolik bir donatım ve araç ödeneği ayrılabilirdi. Öğretmenler, belirli branşlarda, yenilenme konusunda isteksiz “takrir”e alışmış elemanlardı. İlkokuldan başlayarak modern okul binalarını, atelyeleri, laboratuvarları, birbiriyle uyumlu ve bağlantılı çalışan okul ve yönetim örgütlerini, yeterli ve verimli öğretim kadroları isteyen okul aşamalarını devreye sokmanın imkânı yoktu. O nedenle Bakanlık, öngörülen sistemin en kolay uygulanabilecek noktalarına ilgi duymakta; imtihanlar ve programlarla oynamaktaydı.

İlkokul programı esaslı değişikliği 1926'da ve 1936'da gördü. Ortaokul, Lise ve Öğretmen okulları programları daha sık, 1923, 1926, 1927, 1931, 1934 ve 1937'de değişikliklere uğramıştır. İmtihanlar da bu değişikliklere bağlı olarak ve Batı ülkelerindeki uygulamalar da örnek alınarak birçok kez değiştirildi.

O yıllarda köy okullarının hemen hepsi üç sınıflı, tek dershaneli, tek öğretmenli ya da öğretmenlidir. Köy çocukları, tek öğretmenden üç yıl zarfında alabildikleri eğitimle sosyal ve ekonomik hayata atılmaktadırlar. Mintika yatılı okullarının kurulması, iki yıllık tamamlayıcı bilgi ve becerilerin buralarda kazandırılması isteği öğretmenlerden gelmektedir. Köylü çocuklarının okullara devamı sağlanamamaktadır.

1936'da yürürlüğe konan İlkokul Programı, daha yayınlandığında eleştirilere uğramış, “prensipler ve direktifler yerine, ana konuların neden ayrıntılanmadığı?” sorulmuş, üzerinde durulması gereken en hayati noktalara temas bile edilmediği vurgulanmıştır. Buna karşılık, yeni programda, 1926 programına göre ders programlarının daha iyi bir düzene konulduğu, önceki birtakım sıkıntıların giderildiği saptanmaktadır.

Eğitmenli okullarda, haftalık dersler tek kitapta toplanan Okuma ve Yazma, Yurt ve Yaşama Bilgisi, Aritmetik, Ziraat'ten ibaretti. Her 5-10 Eğitmenli okul, bir “Gezici Başöğretmen Bölgesi” teşkil eder; gezici başöğretmenler, bu okulları sık sık yoklayarak programı izler ve eğitmenleri yetiştirirlerdi. Eğitmenli okullara 9-13 yaş arası çocuklar alınır, bunlar 3 yıl okutulduktan sonra yeni bir tertip alınırdı. 1938-39'da, 3815 eğitmenli okul ve buralarda okuyan 119.683 öğrenci vardı.

Ortaokul ve Lise programlarında, Fransız ve Latin kültürlerinden alınma müfredatların yerine daha millî programların gündeme gelmesi 1923'ten sonradır. Birinci ve İkinci Heyet-i İlmiye toplantılarında, Liselerde, fen ve edebiyat kollarının ayrılması, cumhuriyet ülküsüne hizmet edecek programların hazırlanması benimsendi. 1 Eylül 1924 tarihinden başlayarak eski bir devreli idadilere “ortamektep” buna dayalı 3 yıllık, genel kültür veren resmî okullara da “lise” denildi.

Hazırlanan programlar her ne kadar Fransız ve Latin etkisinden büyük oranda arındırıldıysa da ders kitapları program doğrultusunda yazılmadığından “Belçika tipi okul-Fransız tipi kitap” ikiliği doğdu. 1927'de “1924 tarihli Orta mektep ve Lise müfredat programlarına zeyl” olarak bir program değişikliği yapıldı. Tarih ve edebiyat konularında bir takım eklentilere gidildi. Riyaziye (Matematik) ve Fizik programları da değiştirildi. 1928'de Latin Harfleri kabul edilince 1929-30 öğretim yılında Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı. Bunların yerine ikinci bir yabancı dil konulması kararlaştırıldı.

Ancak öğretmen bulmaktaki güçlükler sonunda 1932-33 öğretim yılında bu ikinci yabancı dil kaldırıldı. Yeni Türk alfabesinin süratle benimsetilmesi, bu alfabeyle kültürün en kısa zamanda zenginlik kazanabilmesi için, 31 Ekim 1929'da “Orta Mektep ve Lise Türkçe Müfredatı” yürürlüğe konuldu. Türkçe ve edebiyat öğretiminde asıl hedef “millî ve medenî” hayatın muhtelif cephelerini yansıtan eserlerle öğrencilerin duygu ve düşüncelerinin geliştirilmesi” olduğundan, Divan Edebiyatına liselerde yalnızca bir yıl ve haftada 1 saat zaman ayrılması öngörüldü.

Önceki “Türkçe ve Edebiyat” ortak ders adı da dil öğretiminin bir bütün hâlinde gösterilmesi için Türkçe yapılmıştı. Ortaokulun 1., 2. ve 3. sınıflarında (7-5-4) toplam 16 saat, Lisede (3-3-3) 9 saat (Edebiyat kolunda ayrıca 2 saat Edebî Tetkikler dersi vardı) Türkçe okutulmaya başlandı. Türkçe'nin alt alanları, Ortaokulda Kıraat, Gramer, Tahrir, Lisede Kıraat, Tahrir ve Edebiyat Tarihi idi.

1930'da Ortaokul ve Lise programlarında köklü değişikliğe gidilerek muhtelif zamanlarda düzenlenmiş öğretim programlarının hepsi yeniden hazırlandı. En önemli yenilik de Tarih programında yapıldı ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nce hazırlanan kitaplardaki konular programa alındı. Bu program “Türk ırkının üstünlüğü ve bütün uygarlıklara Türk uygarlığının beşiklik ettiği” iddiasına dayandırılmıştır. İkinci bir değişiklik Yurt Bilgisi (kitaplarını Recep Peker ile Afet İnan hazırlamışlardı) dersinin konulmasıdır. Fizik, Kimya ve Tabii İlimler de Amerika'dan alınan örneğe göre birleştirilip adına Fen Bilgisi denildi.

1934'te Lise programında yeni bir değişiklikle felsefe ve estetik derslerine, Edebiyat programı da Batı edebiyatına ağırlık verecek yönde değiştirildi. Kimya programı hafifletildi, matematik ders kitaplarından da bazı konular çıkartıldı. Programlar için “kılavuz” kitaplar yayınlandı. 1935-38 seneleri arasında, öğretim üyelerinden, uzmanlardan oluşan komisyonlar, programlar üzerinde çalıştı. Gündemler genellikle, ilkökul riyaziye, tabiiye dersleri ile ortaokul riyaziye, fen bilgisi ve biyoloji, lise riyaziye, fizik, kimya ve tabiiye derslerinin gözden geçirilmesi; üniversiteye bırakılması gereken konuların tespiti, programlara aynen uyan Almanca ders kitaplarının belirlenmesi; bunlara göre yeni ders kitaplarının yazılması esasları, programlar için ne gibi ders araçlarının gerektiği vb idi.

Meslekî ve Teknik Eğitim

Meslekî ve Teknik öğretim okulları, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bir duraklamadan sonra, 1935'ten itibaren canlanmıştır.

Maarif Vekâleti'nin Dr. Köhne, Prof. Omer Buysee, Dr. Yung gibi uzmanları getirterek incelemeler yaptırması, doğrudan meslekî ve teknik öğretimle ilgiliydi. Her meslek alanında uzmanlar yetiştirilmek için de yurt dışına öğrenciler ve öğretmenler gönderildi. Okullarda kurslar açıldı. Kız meslek okulları için ilk Meslek Muallim Mektebi 1934'te Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde faaliyete geçti. 1936'da da yine Ankara'da demircilik ve ağaç işleri öğretmenleri yetiştirmek için Erkek Teknik Öğretmen Okulu açıldı. 1937'de adı Erkek Meslek Öğretmen Okulu oldu. Kız Meslek Muallim Mektebi'nin 3 yıllık bölümünden mezun olanlar, Kız Teknik öğretim kurumlarına, 2 yıllık bölüm mezunları da ortaokullara (Bıçkı-Dikiş öğretmeni) atanmaktaydılar. 1938'de Erkek ve Kız Meslek öğretmen okullarının bütün şubeleri üçer yıla çıkartıldı. Ankara'da İnşaat Usta Okulu, İstanbul'da Terzilik Okulu, düzenli eğitim almamış kadınlar ve yetişkin kızlar için Akşam Sanat Okulları, 1934-35 öğretim yılında da il merkezlerinde Erkek Sanat, Erkek yapı, Kız Sanat okul ve enstitüleri, Ticaret okulları, Kız Teknik, 1937-38'de de Erkek Teknik Yüksek Öğretmen okulları açıldı. Orta sanat okullarına ilkokul mezunları alınmakta, bunlar haftada 36-44 saat atelye ve kültür dersleri görmekteydiler. Okul sayısı 1930'da 29 iken, 50'ye, öğretmen sayısı 30'dan 607'ye çıktı.

1938'de Meslekî ve Teknik Öğretim kapsamındaki Erkek, Kız Sanat ve Teknik, Sağlık, Ticaret, Tarım ve diğer meslek okullarında 9390 öğrenci okumaktaydı. Bu sayı, aynı yıl 91.000 dolayındaki Ortaokul-Lise genel mevcudunun 1/10 düzeyinde olup tarım alanlarında ve muhtelif işkollarında yetişmiş elemana ihtiyaç duyulduğu bir sırada son derece yetersizdi. O yıl öğretmen okullarındaki 2962 öğrencinin katılmasıyla meslekî eğitim, ancak 12.000'i aşan bir kapasite gösteriyordu.

Meslekî ve Teknik öğretimde en önemli sorun, bu okullara yoksul aile çocuklarının, yetim ve öksüzlerin, kısa yoldan bir meslek sahibi olmak için başvurmalarına karşın, okul masraflarının o günkü şartlara göre yüklü olmasıydı. Okullar 1927'den sonra yasa ile Maarif Vekâleti'ne bağlanıp, 1935'te döner sermaye örgütüne kavuşturulurken bu sakıncanın giderilmesi de düşünülmüş; yatılılık imkânlarından da durumu elverişli okullarda öğrencilerin yararlanması sağlanmıştır. 1936'da bir komisyonca hazırlanan Teknik Eğitim Planı, denilebilir ki Cumhuriyet Maarifi'nin en önemli ve akılcı girişimlerindedir. Teknik Eğitim Genel Müdürü Rüştü Uzel'in çabaları sonucu 10 yıllık bir programın uygulanmasına geçilmiştir. 1941'de 4304 sayılı yasa çıkartılarak Bakanlıkta Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulması bundan sonradır.

Alan okulları da Birinci Devre: Erkek Sanat Okulları, Kız Sanat Okulları, Orta Ticaret Okulları, Orta Erkek Terzilik Okulları, Orta Yapı Okulları; İkinci Devre: Erkek Sanat Enstitüleri, Ticaret Liseleri, Yapı Usta Enstitüleri; Yüksek Teknik Okulu, Motor Usta Okulu, Yüksek Ticaret Okulları. Yüksekokul; Erkek Teknik Öğretmen Okulu, Kız Teknik Öğretmen Okulu da bu alana öğretmen yetiştiren yüksek okullar olarak örgütlenmiştir.

Kadınların eğitimine dönük çalışmalar da 1938'de Bursa'da Gürsu Bucağı'nda Köy Kadınları Gezici Kursları ve Akşam Sanat Okulu açılmasıyla başlamıştır. Bu alan, gördüğü rağbet, eğitimin pratikliği ve hitap ettiği kitleye sağladığı imkânlar nedeniyle daha hızlı ve yaygın gelişmiş, Pratik Kız Sanat Okulları, Olgunlaşma Enstitüleri (ilki 1945'te Ankara'da) Halk Eğitimi kapsamındaki Gezici Bıçkı-Dikiş, Ev-ekonomisi, Halıcılık, Yorgancılık,

Çiçekçilik vb kurslar; bu kurslara öğretmen yetiştirme amacıyla da okul bünyelerinde ayrıca kurslar açılmıştır (1938'den 1964'e kadar Kız Meslek Liseleri ile Pratik Kız Sanat okullarına bağlı kalan Gezici Kadın Kursları, bu tarihte Köy İşleri Bakanlığı'na verilmiştir). İlk örnekleri 1928'de hizmete sokulan Pratik Kız Sanat okulları, okur-yazarlık kazandırmaya öncelik tanıyan, 14-70 yaş arasındaki kadınlara açık, Okuma-Yazma, Vatandaşlık (Yurt) Bilgisi, Giyim, El Sanatları, Nakış, Uygulamalı Resim, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Aile Ekonomisi ve Beslenme dallarında (günümüzde dal sayısı 80'e ulaşmıştır) 7-8 ay süreli kurslardır.

Bankalara, ekonomik hayata hizmete dönük İstanbul'daki Ticaret Mektebi (Lisesi) ve Yüksek Ticaret Mektebi dışında da ticaret kollarında ve iş hayatında çalışanlar için Akşam Ticaret okulları açılmıştır.

Yüksek Öğretim

İsviçreli Prof. Malche'nin raporu üzerine, Cumhuriyet hükümeti başlangıçtan beri yenilik ve devrimlere beklenen sıcaklıkta yaklaşmayan İstanbul Darülfünûnu'na eğilerek 31.5.1933 tarih ve 2252 sayılı yasa ile bu tarihî kurumu kapattı. 1.8.1933'te de İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna geçildi. Eski Darülfünûn müderrislerinden seçilenler ve Almanya'dan göçen çoğu Musevi asıllı yabancı profesörlerle o günkü deyimle "Berlin dışında en büyük Alman Üniversitesi" oluşturuldu. Ama, Üniversite Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altındaydı. 1935'te Yüksek Mühendis Mektebi de Bayındırlık Bakanlığına bağlandı. 1924'te Zonguldak'ta, Ticaret Vekâleti'ne bağlı olarak açılan Yüksek Maden Mühendis Mektebi; 1931'de kapanmış; 1941'de Maden Teknisyen Okulu olarak yeniden açılmış; 1949'da Teknik Okul olmuştur. 1933'te Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934'te yine Ankara'da Millî Musiki Temsil Akademisi, 1935'te adı Siyasal Bilgiler Okuluna çevirilen ve Ankara'ya taşınan İstanbul'daki Mülkiye Mektebi, özel yasalarla Ankara'da açılan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (1935), Devlet Konservatuarı (1936), Ankara Fen Fakültesi (1943), Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü (1944), yasası 1937'de çıkmakla birlikte açılışı geciken Tıp Fakültesi (1945) yüksek öğretim ağırlığının, Saltanat payitahtından Cumhuriyet başkentine kaydırılması siyasetinin sonuçlarıdır. İstanbul'da üniversiteden başka Yüksek Mühendis Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisi, Yüksek Deniz Ticaret, Yüksek Ticaret ve Yüksek Öğretmen okulları kalmış; Harp Okulu da 1935'te Ankara'ya taşınmıştır. 1926'da Konya'da açılan ve 1927'de Ankara'ya taşınan Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, 1932'de, Türkçe, Tarih-Coğrafya, Matematik, Fiziki ve Tabii Bilimler bölümlerini kapsayarak 4 yıla çıkarılmış 1935'ten sonra yabancı dille hazırlık bölümü kaldırılmıştır. Sonraki yıllarda Müzik, Beden Eğitimi, Resim, Yabancı Dil bölümleri de eklenmiştir. İstanbul Eğitim Enstitüsü'nün açılışı ise 1946'dadır. 1935-40 döneminde Türkiye'deki Üniversite ve Yüksekokullarda genel öğrenci mevcudu 3000-4000 arasında değişmiştir. Bu, genel nüfusa göre yüzde 0,02 gibi çok düşük bir düzeyi göstermektedir. Yüksek tahsil gençliğinin - ailelerinden uzakta olanların- yaşama şartları ise parlak değildir. Dönemin basınında "Medrese köşelerinde okuyan gençlik!" gibi başlıklarla sık sık röportajların yer aldığı görülmektedir (bkz. Yeni Mecmua, sene I, cilt 2, no.35, 29 Aralık 1939, s.10 vd.).

Hasan-Âli Yücel ve Köy Enstitüleri (1938-1946):

Yücel'in Maarif Vekilliğine atanması, Atatürk'ün ölümünden 48 gün sonra, 28 Aralık 1938'de, Celâl Bayar kabinesindeki Saffet Arıkan'ın istifa ettirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Yücel Bakanlık koltuğuna oturduğu sırada Merkez örgütü; Kültür Kurulu (Tâlim ve Terbiye) Başkanlığı, İspekterlik (Teftiş) Kurulu Başkanlığı ile Yüksek Öğretim, Orta Öğretim, İlk Öğretim, Ertik ve Teknik Öğretim, Ar (Sanat) Genel Direktörlüklerini; Özel Okullar, Beden Eğitimi ve İzcilik, Yayın, Antikite ve Müzeler, Kitapsaraylar, Okul Müzesi, Zatişleri, Özel büro, Gereç, Arşiv, Millî Seferberlik Direktörlüklerini; Umum Müfettişlik ve Maarif Müfettişliğini kapsamakta, her ilde de Maarif Müdürlükleri bulunmaktaydı. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve Fakülte Dekanlıkları, Dişçi, Eczacı, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu, Yüksek Öğretmen Okulu, Gazi Terbiye Enstitüsü, Yüksek Ticaret Okulu, Güzel Sanatlar Akademisi, Kandilli Rasathanesi, Prevantoryum ve Sanatoryum, Devlet Basımevi, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, Devlet Konservatuvarı ve Tiyatro Okulu, müzeler, kütüphaneler de bakanlığa bağlıydı.

1938 sonunda ülkede 6700 ilkokul, 13.500 öğretmen, 546 eğitimci, 864.590 öğrenci vardı. Hasan Âli Yücel dönemi biterken ilkokul sayısı 13.655'e (yüzde 100 artış) öğretmen mevcudu yüzde 50 artışla 19.658'e, eğitimci sayısı yüzde 1500 artışla 8751'e, öğrenci sayısı da yüzde 70 çoğalma ile 1.360.000'e; 1938'deki 43 erkek ve kız meslek okulu sayısı 1946'da 227'ye, köy kursları da 1'den 309'a ulaşacaktır. 496 ciltlik klasikler dizisi, Batı ve Doğu kültürlerinin yüzlerce yıllık birikimlerini Türkiye'ye getirirken, 14 ayrı meslekî ve edebî dergi ile ansiklopedi de bu dönemde yayınlandı. Üniversite özerkliği, Yücel'in yüksek öğretime dönük önemli bir hizmetidir. Orta öğretim, çağdaş eğitim kurumlarına yine onun döneminde kavuşmuştur.

Yücel “Büyük Şef” de denilen İsmet İnönü'den aldığı “İlköğretim ve okuma-yazma meselelerini kökünden hallediniz!” direktifi doğrultusunda yeni bir çalışma başlattı. Tespitler iç açıcı değildi. Erkek nüfusun daha yüzde 23,3'ü, kadınların ise ancak yüzde 8,2'si okuma-yazma bilmekteydi. Nüfusu 10 binden az yerleşim yerlerinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı yüzde 89'du. Daha kötüsü, İstatistik Genel Müdürlüğü'nün verdiği resmî rakamlara göre şehir ve kasabalardaki ilköğretim çağında bulunan çocukların yüzde 40'ı, köylerde ise yüzde 78'i okulsuzdu. Türkiye'deki yaklaşık 3.500.000 dolayındaki 7-16 yaş kesiminde okuma-yazma oranı henüz yüzde 30'du.

Başka bir deyişle 2,5 milyonluk çağ nüfusu okula gidememekteydi. İlköğretim çağındakilerden, şehir ve kasabalarda oturanların yüzde 60'ına, köylerde ise yüzde 20'sine “zorunlu ilköğretim” verilebilmekteydi. Ülke nüfusunun yüzde 80'ini oluşturan müstahsil (üretici), kesim, okul nimetlerinden tam yararlanamıyordu. Sonuç: Âcilen 20 bin öğretmene ihtiyaç vardı. O tarihlerde İlköğretim Genel Müdürlüğü görevini yürüten İsmail Hakkı Tonguç'un 1939'da Birinci Eğitim Şurası kararları doğrultusundaki “Eğitmen Yetiştirme ve Köy Enstitüleri” projesi, bir çare olarak uygulamaya konuldu. Altı yıl sonra, hedefe hızla yaklaşıldığı görülecek; 21 Köy Enstitüsü'nden 16 bin öğretmen ve eğitimci yetiştirilecekti.

Tonguç, Köyde Eğitim kitabında, kaderini köy yaşamıyla kaynaştıracak ideal öğretmene seslenir. Onun köylünün hayatına, çalışmasına katılmasını; köyün iş alanlarında, yaratıcı, yapıcı sorumluluklar üstlenmesini, modern Türk köyünün böylece gerçekleşeceğini savunur. Canlandırılacak Köy adlı eserinde de “Köy kalkınması ülküsünü, köy eğitiminin hedefi” olarak gösterir.

Öte yandan, aylıklarını düzenli alamayan, aldığıyla geçinemeyen öğretmenler, her yıl yüzde 10'u geçen yüksek bir oranla meslekten ayrılmaktaydılar. Örneğin 1928-1933 arasında emeklilik, ölüm ve istifa nedenleriyle kadroda 4565 azalma olmuştu. Aynı sürede

mesleğe katılanlar bu sayıyı telafi etmekten uzaktı. Köye zorunlu hizmet yükümlülüğüyle gönderilen öğretmenler ise etkin ve verimli olamamaktaydılar. Bu sıkıntılara çözüm “Çavuş öğretmenler”de aranmış, alınan olumlu sonuçlardan sonra 1937’de “Köy öğretmenlerinin, Maarif ve Ziraat Vekâletleri tarafından ziraat işleri yaptırmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirilmeleri, kurs giderlerinin bu iki bakanlıkça karşılanması, köylerin eğitim ve öğretim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılmasında rehberlik etmek üzere, öğretmen verilmesine elverişli olmayan köylere öğretmenli okullar açılması” yasalaşmıştı. Yine 1937’de Köy Enstitülerinin deney evresini oluşturan Köy Öğretmen Okulları açılmıştı. Bu okullarda, öğretmen okulları programı ile birlikte tarım ve sanat çalışmalarını da içeren uygulamaların başarılı olduğu görüldüğünden, 17 Nisan 1940’ta Köy Enstitülerinin kuruluş kanunu yürürlüğe konuldu. Yasanın gerekçesi, 1935 nüfus sayımı sonuçlarına ve yukarıda verilen okuma-yazma oranlarının düşüklüğüne, 31 bin köyde okul bulunmamasına dayandırılmış ve şu görüşler sıralanmıştı:

- Pratik çözüm bulunmazsa daha yüzyıl sorun sürecekti.
- Kentli öğretmenler, köylere uyum sağlayamamaktaydılar. Köy kökenli bir öğretmen kitlesi kazanılmalıydı.
- Köy yaşamına ve koşullarına uyabilen öğretmenleri yetiştirecek bir program ve ortam gerekliydi. Bu program, öğretmeni köyden uzaklaştırmayan, onu, iyi bir çiftçinin bilgileriyle de donatacak ve başarılı bir uygulayıcı kılacak kapsamda olmalıydı.
- Yeni öğretmenler, köyde geçerli demircilik, yapıcılık, dülgerlik, kooperatifçilik, kadınlar için (bayan öğretmenler) çocuk bakımı, dikiş, ev idaresi bilgileri kazandırıcı, tarım işlerini, hasta bakımını öğretici olabilmeliydiler.
- Öğretmen olamayacaklar, öğrendikleri diğer işlerden birini yapmak üzere köy hayatında geçerliliği olan sahalara yönelmeliydiler.
- Köyde açılacak okullar, köye gerekli unsurları yetiştiren birer kurum işlevinde, öğrencinin ihtiyaçlarını karşılayan ve üreten, arazisi bulunan yeni okullar olarak düşünülmeliydi. Böylece, okulun ve öğretmenin devlete getirdiği yük de azalacaktı.

Yasa tasarısının Mecliste görüşülmesi tartışmalı geçti. Bakan Yücel, “Köylerden gelecek çocukları imtihan edip karakterini ve beden kabiliyetini yoklayarak enstitülere alacağız. İctimai bir sınıf yaratmak istemiyoruz. Çiftçilikle uğraşanların çocuklarını okutmak, kendi hayatını daha iyiye götürmek, fakat değiştirmek istemiyoruz. Köyün içinde bilgili, sağlıklı, ülkesine bağlı, üretici vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlıyoruz,” diyordu.

3803 sayılı Köy Enstitüleri Kanunu'nun uygulanması için 1940-1945 arasında 3 milyon TL'si inşaat giderleri olmak üzere 25 milyon TL. harcandı. Bu dönemde 18 Köy Enstitüsünde 20 bin öğretmen adayı okudu.

Tam devreli (5 sınıflı) köy ilkokullarından mezun, sağlıklı ve yetenekli çocukların alındığı enstitülerde öğretim-egitim süresi 5 yıldır. Okuldan, sağlık nedeni dışında ayrılan ve uzaklaştırılanlar, kendilerine harcananları faiziyle ödemek zorundaydılar. Mezunlar, Maarif Vekâleti'nce, atandıkları yerlerde 20 yıl çalışma şartını kabul etmiş sayılıyorlardı. Aksi halde

bir daha devlet memurluğuna giremezlerdi. Ayrıca, okuldayken kendilerine harcananları da 2 misli ödemeleri gerekiyordu. Enstitü çıkışlı öğretmen, gittiği köyün her işiyle ilgilenir, rehberlik ederdi. Ayda 20 TL maaşı, 6 yıl sonra 30 TL'ye, 15 yıl sonunda 40 TL'ye yükseliyordu. Yolluğunu alıp gittiği köyde, ayrıca 60 TL'lik sermaye ile kendi tarım işletmesini de kurar, üretim için araç gereçler devletçe verilirdi. Öğretmenin ve ailesinin geçimine yetecek ölçüde köy toprağından ayrılan tarıma elverişli arazi dışında, öğrencilerine yaptıracağı tarım uygulama dersleri için de uygun bir arazi tahsis ediliyordu. Müfettişin ve başöğretmenin gözetiminde, köyün okul binasını, öğretmen evlerini, Maariften ayrılan para ve köy ihtiyar heyetinin imece programı ile öğretmen yapardı. Enstitü çıkışlı öğretmenlerin hangi köylere atanacağı 3 yıl önceden belirlenerek köy bütçesinde buna göre önlemler alınır, öğretmen işe başladığı yıl, inşaatları tamamlardı. Sonraki onarımlar da köy bütçesinden ödenekle yapılıyordu. Köy Enstitüleri binalarının yapılması için ise 3704 sayılı yasa çıkartılmıştır.

19 Haziran 1942'de çıkartılan 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Yasası, enstitülere yeni bir güç ve hız imkânı getirmiştir. Yücel'in, yasayla ilgili genelgesi valileri de harekete geçirir. Onlar da köy davası için çizme giymek mecburiyetini duyarlar, ama istekli, ama isteksiz... Bu konuda başarısız kalacak valilerin “teşhir edilecekleri” dahi açıkça bildirilir. Köydeki her yurttaş (18-50 yaş arasında) köy ve bölge okullarının kurulmasına, su getirilmesine, onarımların zamanında yapılmasına, yılda en az 20 gün çalışarak katılacaklardır. Bu kampanya, halkın yönetime kızgınlığını artırır ama sonuçta 5500 köy okulu birkaç yıl içinde yapılır. Çoğu bunu “Türk köyünün, köylüsünün ölümünden sonraki dirilişi” görmektedir. Sözde yüzyılların derebeylik ve ağalık düzenleri çökecek, öğretmenin, klasik hocalığı ve muallimliği bitecek, önderliği başlayacaktır. Doğu-Batı, Güney-Kuzey farklılıkları da kalkacaktır. 1942-43'te mezunlar, gittikleri köy okullarına kıdemli öğretmenlerin bile üstünde bir yetkiyle “başöğretmen” atanırlar. Başarıları da Hasanoğlan'daki Yüksek Köy Enstitüsüne gönderilir. Köy Enstitülü öğretmenler, köylerine 150 kitaplık bir kültür seti ile gönderilirler. Bunlarda, köylünün kulluk, ümmetlik saplantılarını yenecek bilgiler, öyküler, düşünceler yazılıydı ve Bakanlıkça veriliyordu. Enstitülü öğretmenlere toplam olarak 1,5 milyon dönüm toprak tahsis edilmiş, 150 bin büyük ve küçük baş hayvan, 2 milyon parça da araç gereç verilmiştir ki bu, muazzam bir güç demektir.

Köy Enstitüleri'nde “bilgiyi bilince dönüştüren, bilgiyi hayat için veren” bir sistem olduğu ileri sürülür. Bunun için de ilkelerde ve yöntemlerde, çevreye uygunluk, insana uygunluk, kendi kendini yönetme, iş içinde kendi kendine karar vererek çalışma, esas alınmıştır. Dersler 3 kümede toplanmıştı:

- 1- Kültür Dersleri. Haftada 22 saat.
- 2- Tarım Dersleri. Haftada 11 saat.
- 3- Teknik Ders ve Çalışmalar. Haftada 11 saat.

Beş öğretim yılında toplam 114 hafta kültür derslerine, 58 hafta tarım çalışmalarına, 58 hafta da teknik çalışmalara ayrılmıştı. Toplam 230 hafta, 5'e bölündüğünde, her öğretim yılına 46 haftalık bir çalışma düşmektedir ki, öğrencilere tatile girip köylerine gidebilmek için her yıl 1,5 aylık izin tanınmış olmaktadır.

1943'e değin enstitülerin her birinde ne tür programların uygulandığına ilişkin kesin bilgiler mevcut değildir. 1940-43 kuruluş döneminde “dersten çok çalışma” esasıyla yollar,

yapılar, kanallar, alanlar yaptırıldığı, ekim, dikim işlerinin önde olduğu anlaşılıyor. 1943'te hazırlanan ve uygulamaya konulan programın içerdiği dallar ve dersler şunlardır:

1- Kültür Dersleri: Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Matematik, Fizik, Kimya, Tabiat ve Okul Sağlığı, Yabancı Dil (Programa konmasına rağmen bu dersin okutulduğu Köy Enstitüsü herhalde yoktu), El yazısı, Resim-İş, Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar, Müzik, Askerlik, Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı (Kızlar için), Öğretmenlik Bilgisi, Ziraî İşletmeler Ekonomisi ve Kooperatifçilik.

2- Ziraat Dersleri ve Çalışmaları: Tarla Ziraati, Bahçe Ziraati, Sanayi Birlikleri Ziraati, Zootehni, Kümes Hayvanları Bilgisi, Arıcılık ve İpekböcekçiliği, Balıkçılık ve Su Ürünleri, Ziraat Sanatları.

3- Teknik Dersler ve Çalışmalar: Köy Demirciliği, Köy Dülgerliği, Köy Yapıcılığı, Köy El Sanatları.

Programda 1947'de yapılan değişiklikle kültür derslerine ayrılan süre arttırılmış, teknik derslere Atelye Dersleri denilmiş, bu alan için öğretim yılının üçte birlik zamanı yeterli görülmüştür. Bu değişiklik, kimi çevrelerce Köy Enstitüleri için sonun başlangıcı sayılmıştır. 1953'te kültür ve meslek derslerinin ağırlığı daha da arttırılmış, 1954'te ise ilköğretmen okullarına dönüştürülmüştür.

1946'da, çok partili ilk genel seçim süreci başlayınca Demokrat Parti, Köy Enstitülerini baş hedef seçer. Demokratlar, bu kurumlara: "Öğretmenler için gerekli bilgileri vermemek, gelenek ve görenekleri hiçe sayıp ahlâk töresini tahrip etmek, halkın çocuğunu zorla çalıştırmak, halka angarya yükleyip eza etmek, milliyetçiliği öldürmek..." suçlamalarını yöneltmişlerdir.

Talip Apaydın, Köy Enstitüleri'ni "Yüzyıllardır karanlıkta bırakılmış Türk köylüsünü, kendi gücüyle aydınlatmak, çağdaş bilince kavuşturmak çabası, köy çocuklarını kendi yaşamlarına yabancılaştırmadan yetiştirmek, çeşitli meslek grupları halinde gene köylere göndermek, onların eliyle köyleri içinden canlandırmak" olarak tanımlıyor Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim tarihinde öteki ciddi reformlar (Öğretim Birliği, Harf Devrimi) zamanla toplumun tamamına yakın kesiminden tasvip görmüşken, her yıl enstitülerin kuruluş tarihi olan 17 Nisan geldiğinde bu konunun lehte ve aleyhte yeniden yeniye tartışmaya açılmasının gerisindeki nedenler netleşmiş değildir. Şu gerçek ki, Köy Enstitüleri, - beğenilsin beğenilmesin, mezunları yarı-aydın, tam aydın görülsün- 25 bin öğretmen yetiştirmeseydi, Türkiye bugünkü bilinç ve uyanış düzeyini elde edemeyecek, köy ve köylülük eski ikelliğinden daha geç kurtulacaktı. Kaba bir hesaplama, bir Köy Enstitülü öğretmenin yılda 10 kişiye okuma-yazma öğrettiği gibi en düşük bir sayı kabul edilse bile, 20 yılda 5 milyon insanımızın onlardan yararlandıkları tahmin edilebilir. Bu ise 1960'lardaki nüfusumuzun altıda biridir.

Fay Kirby, yalnız Köy Enstitüsü çıkışlıları değil, imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişteki hizmetleriyle bütün öğretmenleri, daha doğru bir bakışla değerlendirir: "Sâti ve bilhassa Edhem Nejat gibi eğitimcilere düşen şeref, bu kadar zorluklara rağmen, Muallim Mektebi öğrencilerine yepyeni bir idealizm aşılama ne kadar başarı gösterdiklerini görünce, büsbütün artıyor. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişte görev almış memleketin bu fikir delikanlıları, Batı'daki mukabillerinden çok daha üstün anlamıyla uygarlığın gerçek askerleri oldular. Unutulmamalıdır ki, köy ilköğretim davasının pratik çözülmesi

onlardan gelmiştir ve Köy Enstitüleri'ni kurmak için mahrumiyetlere katlanmayı göze alanların bir kısmı yine onlar arasından çıkmıştır” (Türkiye'de Köy Enstitüleri, s.27).

Düşlenen modern Türk köyleri için birer model konumunda planlanan Köy Enstitülerinden 1946-47 öğretim yılı sonuna kadar 5447 öğretmen, 8756 eğitimci, 541 sağlık memuru mezun olmuştu. 1946-1947 öğretim yılında, 20 enstitüdeki öğrenci mevcudu da 16.400'e ulaşmıştı. Köy çocuklarının yetiştirilmesi için 1945'e değin açılan bölge okullarının sayısı ise 380'di. 1947'de, o yıla kadar toplam 104 mezun veren Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı. Enstitülerin tüm yöneticileri, eğitim şefleri değiştirildi. İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç da görevinden alındı. Demokrat Parti iktidara geldikten bir süre sonra, 1954'de bakan Tevfik İleri, bu kurumlardaki karma eğitime son verdi ve kız öğrenciler ayrıldılar. 1954'te, 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüsü adı da kaldırılarak bu kurumlar birer İlköğretim Okulu yapıldı. 1940'daki kuruluş gibi, 1954'teki kapanış da basın ve kamuoyunun tepkisinden uzak, sessizlik içinde oldu. Aslında, toplumda önemli değişiklikleri gerçekleştirebilecek bir potansiyel oluşturan Köy Enstitüleri'nin yazgısı, daha 5 Ağustos 1946'da Hasan Âli Yücel'in bakanlıktan istifasıyla değişmiş, II. Dünya Savaşı sonrasındaki siyasal ortamda, muhalif kampanyanın baskısı ile enstitülerin felsefesi temelinden yıkılmış bulunuyordu.

Eğitim Şûraları

Millî Mücadelede ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, bakanlığın bilimsel toplantılara, konferanslara onca yer vermesine karşılık, Üçüncü Hey'et-i İlmiye'nin yapıldığı 1926'dan 1939'daki Birinci Maarif Şûrası'na kadar benzeri bir başka önemli toplantının yapılmadığı görülmektedir. 1933'te çıkan 2287 sayılı yasanın öngördüğü şûralar ise 1939'dan itibaren yapılabilmıştır.

17-29 Temmuz 1939'daki Birinci Şûra'da, yeni İlkokul Programı, millî eğitim müdürleri, memurları ve ilköğretim müfettişleri yönetmelikleri kabul edilmiş, bir öğretmenli üç sınıflı köy ilkokullarının 5 sınıfa çıkartılması benimsenerek 1940'da yürürlüğe konmuştur. Şûrada, eğitimcilerce ilk 3 sınıfta okutulan, nüfusu 400'den az köylerin çocuklarından, 4. ve 5. sınıfları okuyacaklar için bölge merkez okulları oluşturulması da kararlaştırılmıştır. Orta öğretim için sınav yönetmelikleri, disiplin yönetmeliği ve öğretim programları yeni biçimleri ile kabul edilmiştir. Şûrada, orta öğretim mevcutlarının ileriye dönük hesaplanması ve 5 yıllık bir plana bağlanması da onaylanmıştır. 1939 Şûrası, yüksek öğretim için de bir takım yenilikler getirmiş, İstanbul Üniversitesi ile Ankara'daki fakülte ve yüksek okulların öğretim, sınav, öğrenci işleri, doktora çalışmaları yönetmelikleri incelenerek uygun bulunmuştur. Yayın işlerinin Bakanlıkça üstlenilmesi ve okul kitaplarının Devlet Matbaası'nda basılması, teknik öğretim programları ve yönetmelikleri, meslekî öğretimin geliştirilmesi, en az 200 ilkokul mezunu veren yerleşim yerlerinde, mesleğe dönük değişik programlar uygulayan kurs veya okulların açılması, ticaret orta ve liselerinin çoğaltılması, öğretmen yetiştirme, okullaşma, verimlilik ve kapasite, öğretmenin refahı ve çalışma şartları, aynı düzeydeki okullar arasında eşitlik (muadelet) sağlanması, Yüksek Öğretim Yasa tasarısı ile başka eğitim-öğretim konuları şûranın çalışmalarıyla şekillenmiştir.

15-23 Şubat 1943 tarihleri arasındaki İkinci Millî Eğitim Şûrası'nın gündemi, okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi, bütün okullarda anadili çalışmalarının veriminin artırılması, Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metod ve vasıtalar yönünden incelenmesi konularını

içermekteydi. Ahlâk eğitimi, anadili öğretimi, tarih öğretimi, en önemli üç hassas konu olarak belirlenmişti. Meslek ahlâkı yüksek öğretmenler yetiştirilmesi, öğretmenleri aydınlatıcı kitaplar yazılması, büyük kültür merkezlerinde Ahlâk Danışma Kolları kurulması, Türk diline, kültürüne, devrimin esas ve eserlerine, Türklük idealine bağlı vatandaşlar kazanılması bu şurada benimsenen önerilerdir. İlk, Orta tarih programlarının çocukların seviyelerine uygun olmadığı, mevcut konuların düşünceyi, millî duyguları, karakteri geliştirici nitelikte bulunmadığı, anadili öğretiminin arzulanan düzeyde yürütülemediği açıklanmış, Türkçe, özellikle de “yazma” öğretimine ağırlık verilmesi, resmî yazılarda dil ve ifade birliğinin sağlanması, Türkçe terimlerin yüksek öğretimde de kullanılması, Ortaokul Türkçe Programının yeniden gözden geçirilmesi benimsenmiştir.

2-10 Aralık 1946'daki Üçüncü Şûra'da, Ticaret ortaokul ve liselerinin program ve yönetmelikleri, Erkek Sanat Orta ve Enstitüleri, Kız Enstitüleri, İstanbul Teknik Okulu, Ortadereceli Teknik Öğretim Okulları program, yönetmelik, öğretmen ve öğrenci işleri görüşülmüş, alternatifler önerilmiştir.

Tek Parti dönemi biterken, Dördüncü Millî Eğitim Şûrası 22-31 Ağustos 1949 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu şûranın gündemi, eğitim ve öğretimde demokratikleşme, ortaokul ve liselere öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitüleri ile Yüksek Öğretmen Okullarının yenileştirilmesi, 1948 İlkokul Programının sonuçlarının değerlendirilmesi, yeni Ortaokul Programı projesinin incelenmesi, Lise Öğretim Programının 4 yıllık devreye göre düzenlenmesi konularını kapsamıştır.

Bu şûraya, 1946'daki siyasal alanda demokrasiye geçişin yansıması ve 1948 İlkokul Programının demokrasi anlayışına ne derece uygun olduğunun şûra oturumlarında tartışılması önemlidir. Demokratik eğitim kavramı ilk kez bu şûrada konuşulmuş, okul içinde her öğrencinin yeteneğine ve gücüne göre başarılı olmasının gözetilmesi ve uygun gelişme imkânlarının sağlanması, okul dışında da okul öncesi eğitimin ve halk eğitimin yine demokratik eğitim ilkeleri çerçevesinde algılanması üzerinde durulmuştur. Ankara'da yeni bir Yüksek Öğretmen Okulu'nun açılması da IV. Şûra'da alınan kararın sonucudur. Yeni Ortaokul Programı tasvip görmüş, anadili ve yabancı dil öğretimleri bakımından ve 3 yıllık sürede öğrencilerin ancak yüzde 35'inin başarılı olabildiği gerekçesiyle liselerin öğretim süresinin 4 yıla çıkartılması da kararlaştırılmıştır.

İlk kez, kapsamlı bir orta eğitim programının, 1949'da uygulamaya konulan “Ortaokul Müfredat Programı” ile gündeme geldiği görülmektedir. O tarihe değin, müfredat denilince, okul ders cetvelindeki her bir derste işlenecek konuların başlıklarını içeren liste anlaşılıyordu. 1949 programında ise okulun bir eğitim süreci olduğu gerçeğinden hareketle programın ve dersin genel ve özel amaçları, hedefleri, öğretim stratejisi belirlenmişti. İkinci aşama ise ders kitabı yazarlarının bu programın amaç ve hedeflerine uygun eserler yazmaları, öğretmenlerin de derslerini aynı amaçlar doğrultusunda işleyebilmeleri idi. Fakat bu ikinci aşamadaki noksanlık ve başarısızlık, her zaman sürdüğünden doğru yaklaşımli programlar hedeflerine ulaşamamıştır.

Okul kitaplarının revizyonu, 1945'ten beri yalnız Türkiye'nin değil, UNESCO'nun da gündemindedir. Halklar ve insanlar arasında düşünsel yakınlaşmanın gerekliliği, bunun etkili yolunun ise yetişmeleri sırasında gençlere yanlış izlenimler ve kanaatler vermemek olduğu, dolayısıyla ilkin tarih kitaplarından yanlış yargılara neden olan olayların çıkartılması girişimleri, henüz sonuçlanmamıştır. Türk hükümetlerinin muhtelif devletlerle

imzaladığı kültür anlaşmalarında da “ders kitaplarının, aşağılayıcı, düşman tanıtıcı açıklamalardan arındırılması” cümlesi daima yer aldığı halde bu bile gerçekleşmemiştir. Programların ve ders kitaplarının hazırlanmasında, başlangıçta atılan, bir bakıma o dönemlerin mecburiyetlerinden, rejimlerinden kaynaklanan yanlışlıklar da ısrarla korunmaktadır. Örneğin, tarih program ve kitaplarının, siyasal ve askerî konulardan çatılmış yapısı gibi. Siyasi tarihle desteklenmiş, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel tarih örgüleri yerine, 1930'lardan beri üstün ırk, uygarlığın atası ırk tezleri öne çıkartılmış; bu yaklaşım 1950'den sonra da sürmüştür.

Öte yandan, 1942'de kabul edilen ve öğretmene, köy halkını yetiştirme, halkın kültürünü, köy ekonomisini yükseltmede önderlik görevleri yükleyen 4274 sayılı yasaya paralel, halk eğitimine dönük özel bir programın hazırlanması ve uygulanması şöyle dursun, 1946'dan sonra yaygın eğitim çalışmaları hız kesmiş, hatta bu yüzden Dördüncü Şûra'da “Halk eğitimi örgütünün bulunmadığı, çalışmaların sınırlı, sistemsiz ve -yaz-çiz-ciliğe yolaçar nitelikte olduğu” vurgulanmıştır. 1951'de Türkiye'deki halk eğitimi çalışmalarını değerlendiren Amerikalı Profesör W. Dickerman'ın raporu da bu doğrultuda tespitler içermektedir.

Tek Parti Dönemi Kapanırken

1939-1945 Dünya Savaşı buhranının, bu yıllardaki eğitime verilen önem bakımından bir şanssızlık olduğunu kabul etmek gerekir. Bununla birlikte 1940'ta, 268.476.000 TL'lik genel bütçeden Millî Eğitime 17.796.000 TL (yüzde 6,62) bir pay ayrılmış, 1945'e değin pay ve oran yükseltilerek o yıl 603.405.000 TL'nin, 51.013.000 TL'si (yüzde 8,45) ayrılmıştır. Bu dönemde, ilköğretimdeki hızlı yapılaşma ve öğretmen kadrolarının arttırılması yükünün ise tamamen il bütçelerine bırakıldığı unutulmamalıdır. Bu yıllarda yüksek öğretim gençliği 16 binlerde, liseliler 30 binlerde, ortaokulların genel mevcudu 100 bini aşma noktasında olup ilköğretimden yararlanan çocuklar da 1 milyona ulaşmıştır. Öyle bir noktaya gelinmiştir ki Başbakan Recep Peker 14.8.1946'da hükümet programını Mecliste sunarken, “Köylünün de katkısı ile 10 yıllık bir sürede okulsuz köy bırakılmamasının hedeflendiğini, kentlerde köy çocukları için yatılı bölge okulları açılacağını, okullara laboratuvarlar kazandırılacağını, her seviyede ve branşta öğretmen yetiştirmeye önem verileceğini ve Teknik Öğretimin geliştirileceğini” rahatlıkla söyleyebilmiştir. Nitekim, 1940'lara kadar, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu ile Ankara Gazi Orta Muallim ve Eğitim Enstitüsü dışında branş öğretmeni yetiştiren kurum yokken Balıkesir ve İstanbul Eğitim Enstitüleri açılmış, bu okullarda Toplu Dersler bölümleri de oluşturulmuştur. Ancak, Köy Enstitülerine dönük ilgi, kent merkezlerindeki İlköğretmen Okullarından (eski Muallim Mektepleri) her nedense esirgenmiş, daha önce sayısı 20 olan bu okullar, 1943-44 öğretim yılında 11'e, toplam öğrenci mevcudu da 2558'e düşmüştür.

Türkiye'de, liselerin ve ortaokulların en verimli ve başarılı dönemi olarak da 1940'lı yıllar gösterilir. Bunun da nedeni, okul sayılarının, öğretmen kadroları ile öğrenci mevcutlarının dengeye ve kaliteye ulaştırılmasıydı. Örneğin, 1949-50 öğretim yılına girilirken 406 ortaokulda, 4364 öğretmen, 65.169 öğrenciyi (her okula 11 öğretmen, 160 öğrenci), 63 lisede, 1931 öğretmen, 21.440 öğrenciyi (her okula 23 öğretmen, 258 öğrenci) okutmaya hazırdı. Bu dengeler sonraki yıllarda bir daha yakalanamamış, eğitim ve öğretim aleyhine

giderek bozulmuştur. Okul ortamlarının eğitime uygunluğu, öğretim kadrolarının pedagojik yeterliliği ayrıca eğitime tanınan öncelik, yine 1940'lı yıllarda okuyanlar için bir şanstı.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin Batı dünyasında yer alması ve çok partili demokratik hayata geçiş gündeme gelince, özerk üniversite ve din eğitiminin okul programlarına girmesi gibi iki farklı gelişme görüldü. 13 Haziran 1946 tarihli 4936 sayılı yasa ile İstanbul Üniversitesi, 1944'te Teknik Üniversite adını alan eski Yüksek Mühendis Okulu, Ankara'daki fakülteleri bünyesinde toplayan Ankara Üniversitesi özerklik elde etti. Ama, o yıllarda daha devrimci bir karakter sergileyen, öğretim üyelerinin bir bölümü de solculukla itham edilen Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara Üniversitesi'nin dışında bırakılarak özerklikten yararlandırılmadı. Buna karşılık, 1948'de Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1950'de de Siyasal Bilgiler Okulu birer fakülte olarak üniversiteye bağlandı.

1946'da girilen çok partili rejim süreci, Halk Partisi iktidarını, güçlü Demokrat Parti muhalefeti karşısında birtakım ödüllere zorladı. O yılki CHP Kurultayında, okullarda din dersi okutulması önerildi. 1948-49 Öğretim yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına veli isteğine bağlı din dersi konuldu. Sonraki yıllarda bu uygulama ortaokul ve liselere kadar yaygınlaştırılacaktır. 1949'da Ankara Üniversitesi'nde bir İlahiyat Fakültesi açıldı. 1948'de Millî Eğitim Bakanlığı'nca açılan, 10 aylık İmam ve Hatip yetiştirme kurslarının yetersizliği gerekçesiyle de 19 yıllık bir aradan sonra 1951'de İmam-Hatip okulları açıldı. Mevcut İmam-Hatip kursları ilkokula dayalı 4 yıllık birer meslek okulu oldu. 1955'te, bunlara 3 yıl süreli ikinci devreler (lise) eklenecektir.

1940-1950 döneminde meslekî ve teknik eğitime, savaş sonrası sanayileşme ihtiyacına bağlı olarak eğildiği, 1930'larda sayısı 40'ı bulmayan meslekî ve teknik okulların, 1946'da 2004'ü aştığı (6 kat), öğrenci mevcudunun 5 binlerden 50 bine (10 kat) ulaştığı, bu okullardaki öğretmen ve usta kadrolarının da 500'den 3 bine çıktığı (6) kat görülmektedir. Bir yanda, ortaokul ve liselerde "kalite" kaygısı ile sayıların yavaş artması güdülürken, meslekî ve teknik eğitimde, vasıflı eleman ihtiyacını karşılayacak pratik ve kısa sürede yetiştirme yöntemlerine öncelik verilmiştir.

Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

Demokrat Parti'nin CHP iktidarından devraldığı eğitim mirası 17.428 ilkokul, 1.617.000 öğrenci; 406 bağımsız ortaokul, 68.000 öğrenci; 88 lise, 22.000 öğrenci; Köy Enstitüleriyle birlikte 326 meslekî ve teknik okul, 53.000 öğrenci; 34 üniversite ve yüksek okul, 25.000 öğrenci, 7.200.000'i okur-yazar (yüzde 34,6) kabul edilen 20.936.590 genel nüfus, tüm okullara ve bu genel nüfusa kültür, sanat, meslek eğitimi vermekle yükümlü toplam 47.700 kişilik, eğitimden profesöre kadar bir eğitim ordusuydu. Türkiye, 1923-1950 arasında sayıları dörde katlamış; okur-yazar sayısını 1.400.000'den beş kat fazlasıyla 7.200.000'e ulaştırırken, genel nüfusa oranı 1/1100 olan öğretmen sayısını da dört kat arttırarak 1/440'a çıkartmış; ilk kez 40.000 köy sayısını aşan ve büyük çoğunluğu köy eğitimi için yetiştirilmiş bir kadroya sahip olabilmisti.

Yeni iktidar, 1940'lardan beri işbaşında olan ve millî eğitimi yönlendiren kadroları değiştirmekle işe başladı. Teknik eğitimin öncüsü Rüştü Uzel de Köy Enstitülerinin mimarlarından Tonguç da uzaklaştırılanlardandı. O sıradaki uluslararası esintilerle Türk-Amerikan yakınlaşmaları ise, klasik Batı örneği arayışlarını da sona erdirdi. Dönemin en güçlü Maarif Vekili sayılan Tefik İleri'nin ilk başkanlığında (11.8.1950-6.4.1953), Amerikan

kaynaklı eğitim yaklaşımları geldi. Müsteşar Reşad Tardu, yeni dönemin mimarıydı. Türkiye'ye çağırılan Florida Üniversitesi Profesörü Kate Wafford ile Boston Üniversitesi'nden W. Kwaraceus ve Dickerman, 1951'de incelemeler yaptılar. Amerika'ya da 25 eğitimci gönderildi. İzleyen yıllarda da 600 dolayında eğitimci ve eğitim yöneticisi inceleme gezileri için gittiler, geldiler. Bu trafik, ülkeye yepyeni kavramlar, projeler taşımıştır. “Program Geliştirme”, “Araç Geliştirme”, “Beslenme Eğitimi”, “Deneme Lisesi”, “Fen Lisesi”, “Barış Gönüllüleri”, “Vakıf Bursları” bunlardandır. 1958'de kurulan Eğitim Millî Komisyonu da yapacağı çalışmalarda sözde bir yanlışlığa düşmemek için Japonya, Amerika, Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya ülkelerini kapsayan bir dünya turuna çıktı.

1948'de başlatılan ve köy şehir okullarının farklılığını kaldırmayı amaçlayan girişimlerin önemli bir adımı, 1950'de 3 sınıflı köy okullarının 5 sınıflı konuma getirilmesi oldu. 5166 ve 5210 sayılı iki yasa ise, 1942'de çıkartılan 4242 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilât Yasası'nın koyduğu köylüye dönük imeceyle okul yapımı yükümlülüklerini kaldırdığından, kimi köylerde bitmek üzere olan okullar, tamamlanmak şöyle dursun, çatısı, duvarları bir anda yıkılıp enkazı yağmalandı. Köy Enstitülerinin ilköğretmen okuluna dönüştürülmesi, Halkevlerinin kapatılması, okur-yazarlığın yaygınlaşmasını da olumsuz etkiledi. 1955'e doğru genel nüfus 24 milyonu bulduğunda, gerçi resmî rakamlar okuma-yazma bilenlerin oranını yüzde 40'a yaklaşmış gösteriyordu ama, 1950'deki okuma-yazma bilmeyen 13 milyonluk nüfusa 1,5 milyon daha eklenmişti. 1960'a gelindiğinde ise 27.800.000'lik genel nüfusun ancak yüzde 39'u olan 11 milyon insanımız okuma-yazma biliyor gözükürken, bu olanaktan yoksun bırakılanların sayısı 18 milyona yükselecekti. Oysa, okuma ve yazma bilmenin çok daha önem ve gereklilik kazandığı kentsel ağırlıklı toplum sürecine girilmişti. Bir başka kıyaslama ile Saltanat'ın Cumhuriyet'e bıraktığı 10 milyon dolayındaki “ümmî”ye mukabil, Cumhuriyet'in 40. yılına doğru 20 milyon cahilimiz var demekti. Demokrat Parti döneminin, eğitim tarihimizdeki bir sorumluluğu bu sayıda somutlaşmaktadır. Öte yandan, sanki bir önceki dönemde milliyetçilik, halkçılık gözardı edilmiş ya da CHP bu iki ilkeye sol ideoloji pencerelerinden bakmışçasına bir savla, ümmetçi-Türkçü ilkeler ortaya atıldı. Çözüm getiren akılcı politikalar yerine, duygusal ve kadercî yollar aranması da 1950-60 arası on yılının gündeminden eksilmemiştir.

İlköğretim ve okul öncesi eğitim düzeyinde önemli bir çalışma, 1953'teki Beşinci Millî Eğitim Şûrası kararlarına bağlı olarak 1948 Programının bütünüyle ele alınmasıdır. Bu amaçla 1953-54 yıllarında Bolu'da ve İstanbul'da Deneme ilkokulları açılmıştır. Ovide Decroly, Fanny Dann ve Effie Bathurst'in etkilerini yansıtan, köy okulları için ilgi odaklarını içeren, dönüşümlü köy okulu programının hazırlanması ve uygulanması Bolu'da gerçekleştirildi. Bu çalışmalarda, 1952'de Türkiye'deki köy okullarını inceleyen K. V. Wofford'ın raporundan da esintiler vardır. Öğrencilerin serbest bir atmosferde çalışmaları, sosyal faaliyetlere yer verilmesi, konu seçiminde ve aktarımında öğretmene esneklik ve inisiyatif tanınması bu yeni sistemin özüydü. Ama, deneme okulları, devamlı ve sistematik bir değerlendirme yaklaşımıyla birer program geliştirme laboratuvarı içeriği kazanamadı. İlköğretimde gündeme gelen ikinci bir yenilik 4. ve 5. sınıflarda, Coğrafya, Tarih ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin “toplum ve ülke incelemeleri”, Tabiat Bilgisi, Tarım, Aile Bilgisi derslerinin de “Fen ve Tabiat Bilgileri” adı altında birleştirilmesi oldu. Yedi yıl süren ve denemeliği” daha ziyade kâğıt üzerinde kalan bu çalışmalara paralel “temel kabiliyet testleri” de 1957-61 arasında uygulanmıştır. Fakat asıl değerli sonuç, 1954-1955 Öğretim yılından

itibaren esnek çerçeveler içinde yürütülen ve deneysel mahiyetteki faaliyetlerin, 1961'de değiştirilen İlkokul Programına önemli bazı yenilikleri katmış olmasıdır.

Yönetim, İlköğretim çağındaki nüfusun tamamına yetecek okul ve öğretmeni sağlayamamanın yarattığı sorunu çözebilmek için, -Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Teşkilâtı'na alternatif de bulunamadığından- Silahlı Kuvvetlerin imkânlarına başvurmuş, 15 Nisan 1959'da, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Komutanlıklarına bağlı 2 ay süreli "Okuma-Yazma Taburları" kurulduğu gibi, 1952'de kapatılan Halkevlerinin yerine de kitle eğitimi amacına dönük olarak Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitim Bürosu kurulmuş, bu büro aracılığı ile kasabalarda Halk Eğitimi Merkezleri, köylerde de Halk Okuma Odaları açılmaya başlanmıştır. Bu örgüt, 1960'ta Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü adı altında yenilenecek ve Türkiye'deki yaygın eğitim faaliyetlerinin beceri kurslarına ağırlık veren evresi başlayacaktır.

1930'lu yıllarda önce kent okullarında, sonra da köy ilkokullarında kaldırılan din derslerinin Şubat 1949'da CHP hükümetince "program dışı ve ebeveyn isteğine bağlı" olarak ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına konması ardından, DP yönetimi iktidara gelişinden altı ay sonra Kasım 1950'de din derslerinin program içine almış ama, çocuğun bu dersi izlemesi kararını yine ebeveyne bırakmıştır (zorunlu Ahlâk Bilgisi dersinin konuluşu 1974-75'te CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin kararıyla; din dersi ile ahlâk dersinin birleştirilip ilkokuldan liseye kadar zorunlu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi konulması ise Anayasa'nın 24. Maddesi gereği olarak 1982-83 öğretim yılında Askerî Yönetim zamanındadır). 1956-1957 öğretim yılında da ortaokul ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına Seçmeli Din Dersleri konuldu. (Lise ve Dengi okullara Seçmeli Din Dersleri uygulaması 1967-1968'dedir). 1930'larda herhangi bir yasal önleme başvurulmaksızın, öğrenci yazılımlarının giderek düşmesi sonucu kendiliğinden kapanan İmam-Hatip okulları, aynı biçimde yasal bir düzenlemeye gerek duyulmadan, 1951 ve sonraki yıllarda çoğalmaya başlamış, ilkin İstanbul, İzmir, Konya başta olmak üzere 7 il merkezinde açılan bu kurumlar için, İlim Yayma Cemiyetleri aracılığı ile geniş yardım ve katılım kampanyaları gerçekleştirilmiştir. İki devreli (ortaokul-lise) meslek okulu konumundaki bu kurumların birinci devreleri 4, ikinci devreleri 3 yıldır. 1959'da, gerek bu okullara meslek dersi, gerekse ortaokullara din dersleri öğretmeni yetiştirmek için İstanbul'da ilk Yüksek İslâm Enstitüsü açıldı. 4 yıllık olan bu kurumların diğerleri, Konya, Kayseri, İzmir ve Erzurum gibi bölgesel merkezlerde ve yüksek din eğitimine elverişli kentlerde kuruldu. Buralardan mezun olanlar, Diyanet İşleri Başkanlığının müftülük ve vaizlik hizmetlerine de atanmaktaydılar.

Bu gelişmenin, doğrudan DP aleyhine değerlendirilmesi mümkün değildir. Ama, bu durum, Köy Enstitüleri'nin kapatılması gibi olumsuz bir gelişme ile aynı zamana rastladığından haklı tepkilere ve eleştirilere konu olmuştur. 1953'te, programı son bir kez daha değiştirilen ve kuruluş amaçlarından bütün bütün uzaklaştırılan enstitüler, 27 Ocak 1954 tarihli 6234 sayılı yasa ile birer öğretmen okuluna dönüştürüldü. Öğretim süresi 6 yıl ve ilkokula dayalı olan bu yeni ilköğretmen okullarına, her yıl imtihanla ve yüzde 75'i köy ilkokulu mezunlarından öğrenci alınması öngörüldü. Bunun sonuçları 1960'a değin örtbas edilmiş, ancak 27 Mayıs'tan sonra, doğan açığı süratle kapatabilmek için 11 Ekim 1960'ta 97 sayılı yasa ile üniversite ve yüksek okul mezunları, askerlik yükümlülüklerini yerine getirmiş olmak üzere yedeksubay öğretmen sıfatıyla Millî Eğitim Bakanlığının emrine verildiği gibi; 5 Ocak 1961 tarihli ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile de ortaokul

ve dengi okul mezunlarından 18 yaşını tamamlamış olanlara kurs görmek şartıyla muvakkat öğretmenlik, lise ve daha yüksek okul mezunlarından istekli olanlara da meslek derslerinden ve bunların uygulamalarından imtihana girmek kaydıyla öğretmenlik yolu açılmıştır. Nihayet 18 Temmuz 1963'te de 291 sayılı kanunla askerliklerine karar alınmış ilköğretmen okulu mezunlarının temel askerlik eğitiminden sonra Millî Eğitim kadrolarına verilmesi sağlanmıştır. Ancak bu önlemlerdir ki, 1960'ta yüzde 39'a gerileyen okur-yazarlık oranı 1965'te yüzde 48 düzeyine çıkartılmış, okullardaki büyük öğretmen açığı da iyi kötü onarılmıştır. Dernekler aracılığı ile ve ilk zamanlar gayriresmî tarzda, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na da tamamen aykırı biçimde ortaya çıkan Kur'an kursları ise hafızlık taliminin ve konsantrasyonunun daha verimli olabilmesi gerekçesiyle, küçük yaşta ve zorunlu ilköğretim çağındaki çocukları kaçak olarak almayı amaçlamış; böylece devlet ilkokullarında okuma hakkından yoksun bırakılan çocuklar, “medrese”de okuduklarına inandırılarak avutulmuşlar; Arap harfleriyle Kur'an okuyabilir fakat Arapça okuyup yazamaz, Türkçe okur yazar olmayan ilginç bir zümre ortaya çıkmıştır. Bunlardan çoğu, kadrolu imam ve müezzin olabilmek için dışarıdan ilkokul bitirme sınavlarına girmek zorunda kalmışlardır. Bu zümre ile İmam-Hatip mezunları arasında da daha o yıllarda karşılıklı suçlamalarla bir rekabet doğmuştur.

Orta öğretimde önceki dönemin “nitelik” kaygısı da bir tarafa itilip “nicelik” nicelik politikası izlenmiştir. Örneğin, 1949'daki Dördüncü Şûra'da Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun “Lisenin hedefi nedir? Lise, ortaokul gibi, yüzde 70'i hayata atılacak, yüzde 30'u yüksek tahsile devam edecek talebe yetiştiren bir müessesedir midir? Lise bu değildir. Lise hiç değilse nazari olarak mezunlarının tamamı yüksek tahsile gidebilecek bir müessesedir” açıklaması bir tarafa bırakılıp en küçük yerleşim merkezlerinde bile plansız, binasız, kadrosu yetersiz, donatımsız liseler açılarak umudunu üniversiteye bağlayan milyonluk işsiz gençler ordusunun kapısı aralanmıştır.

Dönemin birkaç iyi uygulaması özel programlı lise yeniliğinde görülüyor. 1953-1954 öğretim yılına rastlayan ve orta dereceli okullarda program geliştirme kapsamında yeralan bu uygulamaların en başarılı örneği İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nde gerçekleştirildi. II. Dünya Savaşı sonrasında hızla artan nüfusa ve eğitimde demokratikleşme kavramına bağlı olan bu yenilik, Türkiye'de 1953'te gündeme geldi. Hazırlanan Deneme Okulu Program Taslağı, adı geçen lisede 1955-56 öğretim yılından başlayarak uygulandı. Bunu, Ankara Bahçelievler Lisesi izledi. Ford Vakfı'nca desteklenen çalışmalarla 6 erkek koleji de deneme okulları listesine alındı. Bu okulların tek ya da çok amaçlı olabilmesi esnekliği öngörüldü. Ama ilke olarak okul programlarının amaçlarını, öğretim metodlarını, öğretilen konuları, öğrenme zevkini, öğrenciyi çalışmaya yönlendirmeyi, öğretmeni işbaşında yetiştirmeyi denemek gözetildi. İstanbul Atatürk Kız Lisesi'nde uygulanan programın ders dağıtım cetvelinde orta kısım için, haftada toplam 27 saat ana dersler ile 8 saat özel dersler olmak üzere 35 saat çalışma vardı.

1951-1954 arasında genel liselerde öğretim süresi 4 yıla çıkartılırken olgunluk sınavları kaldırıldı. 1954-55 öğretim yılında yeniden 3 yıla dönüldüğünde ise olgunluk sınavı konmadı. Lise Müfredatı, 1957'de yeni baştan düzenlenmiş, derslerde ve konularda önemli bir değişikliğe gidilmemekle birlikte, eğitimde ileri ülkelerin programları örnek alınmaya çalışılmıştır.

1956'da çıkartılan 660 sayılı “Güzel Sanatlarda Fevkalâde İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Kanunu” bu alandaki ihtiyaca cevap vermiştir. Öte yandan, ortaöğretimdeki fırsat eşitliği dengesinin, 1955'te, ülkenin Batı bölgeleri lehine giderek daha çok bozulduğu, bunda da politik yaklaşımlardan daha ziyade ailelerin sosyo-ekonomik yapısının, bölgesel kalkınma imkânlarının rol oynadığı görülmektedir. Liselerin, küçük ve seçkin bir azınlığın okulu olmaktan çıkıp ortaokullarla beraber kitle öğretimine yönelmesi, öğrenci kompozisyonlarının değişmesi ve lise kapılarının her tipten ailelerden gelen öğrencilere açılması, bunun sonucunda da lise ve ortaokullarda zihin, yetenek, motivasyon, değer yargıları ve davranış bakımından daha zengin bir çeşitliliğin ortaya çıkması 1955'ten sonradır.

Bundan dolayıdır ki 1960'lardan başlayarak “seçkin azınlık” olmak özlemini koruyan ailelerin öncülüğünde başka bir akım; Özel Okullara, Anadolu Liselerine yönelişi hızlandırmıştır. Yine, 1950'lere gelinceye kadar liseler, yüksek öğretime öğrenci hazırlama amacıyla ve 1960'a kadar da her lise mezununun bir yüksek öğretim programı seçebilmesi imkânı varken, 1950-60 arasındaki kaliteyi gözardı eden okullaşma çabaları, üniversite ve yüksek okulların kapasitelerini birkaç misli aşan lise mezunlarının birikimine neden olmuştur.

1940-50 arasında meslekî ve teknik orta öğretime önem verilmesine karşılık 1950 sonrasında, klasik ortaokulların hızla artışı; teknik okulların aleyhine oldu. Bu, yalnız okul sayılarında değil, okul programlarında da kendini göstermiş; 1956-1957 öğretim yılından itibaren meslek ortaokulları bir bakıma, iş programları ağır basan birer ortaokul kimliği kazanmıştır.

1950'li yılların sonlarında, öğretim sistemlerinin ve kurumlarının, halkın eğilimlerine göre yönlendirilmesi süreci başlatılınca, üniversite ve yüksek okulların da bölgelere yaygınlaştırılması kaçınılmazdı. 1955-57 arasında 4 yeni üniversite ve birçok yüksek okul kuruldu. Ege Üniversitesi (1955), Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955), Ortadoğu Teknik Üniversitesi (1956), Erzurum Atatürk Üniversitesi (1957); 1959'da ise İstanbul, İzmir, Ankara ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri, Bursa, Buca Eğitim Enstitüleri öğretime açıldı. Ancak, DP iktidarı, 1946'da özerklik elde eden İstanbul ve Ankara üniversitelerinin tutumlarından duyduğu rahatsızlık sonucu yeni üniversitelere özerklik vermedi. Hatta, 1954'ta Millî Eğitim Bakanını, ilgili üniversite senatosundan görüş almak şartıyla öğretim üyelerini görevden alma yetkisiyle donattı. Bundan dolayı da 1950-60 dönemi, üniversite çevrelerinin en ziyade rahatsızlık duyduğu yıllar olmuştur.

5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında toplanan V. Millî Eğitim Şûrası'nın gündeminde “Okul Öncesi Eğitim ve Öğretim”, “İlkokullarda sağlık konusunda alınması gereken önlemler”, “Özel Eğitime Muhtaç Çocukların Eğitimi”, “İlköğretim ve Eğitim Yasası Tasarısı ve İlköğretimin Planlanması”, “İlkokul Programı”, “Yeni İlkokul Yönetmeliği”, “İlkokullara Öğretmen Yetiştirme ve Yeni İlköğretmen Okulu Programı” vardı. On gün boyunca komisyonlarda ve genel kurulda tartışılan bu gündemden, ancak sekiz yıl sonra gerçekleşen önemli bir sonuç çıkmıştır ki, o da 6 Ocak 1961'de Millî Birlik Komitesince yasalaştırılan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'dur.

18-23 Mart 1957'deki VI. Şûra'da, Meslekî ve Teknik Öğretimle Halk Eğitimi tartışılmış, enstitülerin 3 yıla çıkartılması, ortaokul (birinci devre) kısımlarında, genel ortaokullardakine denk kültür verilmesi vb eğitimin ikinci ve üçüncü sıradaki sorunları konuşulmuş; Halk

Eğitimi alanında ise “gönüllü eleman yetiştirilmesi”, “Görme ve işitme yolu ile eğitim”, “Köycü Kardeş Kolları”, “Ordunun ve öteki bakanlıkların yardımı” gibi, çoğunun gerçekleştirilemeyeceğini, gündeme getirenlerin de bildiği konular tartışılmıştır.

1960'tan Günümüze Bir Değerlendirme

27 Mayıs 1960'tan sonra esen olumlu hava; izleyen koalisyonlu yıllardaki arayışlar; ilk kitlesel öğrenci eylemlerinin, öğretmen boykotlarının 1971'e değin getirdikleri ve götürdükleri; okul, öğretmen ve öğrenci kalitelerinin erozyona sürüklendiği, eğitim kurumlarında çalkantı ve anarşinin yaşandığı 1975-1980 yılları; 12 Eylül dönemi ve sonrası; geleceğin araştırmacılarına yığınlarla doküman bırakmış bulunuyor. Fakat şu gerçek ki, bu kırk yılın belgelerine eğilenler ne kadar iyimser ve objektif olsalar da eş zamanlı evrensel eğitim gelişmelerinin yanında, Türk milli eğitiminin giderek kalite yitikliğine uğradığını, bir iç acısıyla saptamaya mecbur olacaklardır. Bu gerçeğin gerisindeki asıl neden ise 40 yılda genel nüfusunu % 250 artıran ve okul çağı nüfusunu 20 milyonun üzerine çıkartan ülkenin demografik yapısıdır. İşte o vakit akla gelen, “Aş taşınca kepçeye paha yetmez!” atasözüdür.

1850'lerde başlayan eğitim çabaları; yine bu son 40 yılda, barış gönüllülerinden, yedeksubay öğretmenlerden, “hızlandırılmış öğretim” gülünçlüklerinden, kırk yılda aşılamayan okur-yazarlık kördüğümünü dört ayda aşabilme safdilliğinden medetler umarak hedefleri kovalarken daima daha geriye düşmüş; eğitimimiz onca ilginç deney yaşamasına rağmen şartlarına uygun modelleri yakalayamamış; bütün bu çalkantılar arasında, oturmuş birçok ilkeleri, yöntemleri, disiplinleri de terk etmiştir. Doğal ki bu çözümlüşler, örneğin ilkokul, ortaokul, lise bitirme sınavlarının kaldırılması, Türkçenin bir baraj dersi olmaktan çıkartılması, okullardaki yığılmaları önlemek için “reform” denilerek yönetmeliklerde yapılan değişiklikler, üniversitelere ortaokul düzeyinde Türkçe dersi konulması gibi düşündürücü sonuçlar getirmiştir. Her yüzeysel ve yapay deneme, topluma “Milli Eğitim'de reform” olarak tanıtılmış; ama hiçbirisi şartlarımıza uygun, kalıcı, verimli, başarıyı arttırıcı yenilikler olamamıştır. Bunda da gelip geçici bakanların “az zamanda çok işler yapmış olmak” hevesleri vardır. 1920-1960 arasında 27 bakanla temsil edilen Milli Eğitim, 1960-2000 arasında da bir o kadar bakan daha görmüş; hükümetler daha sık değişmiştir. Yönlendirici üst düzey kadrolar ise, 1960'lara kadarki tasfiyelerden sonra, ülkenin eğitim sorunlarına vakıf olanlardan ziyade, politik, ideolojik, bölgesel yakınlık ve dostane ilişkilere göre doldurulduğundan, bakan trafiğindeki hızlılığa koşut bir bürokrat trafiği de kaçınılmaz olmuştur.

1961'e girilirken ilkokuldan üniversiteye kadar 3.400.000 dolayında öğrenci 26.000 okulda eğitim imkânı bulurken (genel nüfusun yüzde 12'si), 2000'de gerçi, 75.000 okulda 13.500.000 öğrenci (genel nüfusun yüzde 21'i) okuma fırsatı elde etmiştir ama, bu sayı ve oran, okuma yoksunu çağ nüfusunu azaltmadığı gibi, okuyanların da çağdaş eğitim, öğretim görebildiklerini ifade etmemektedir. Bu gerçek; 1976'dan beri Milli Eğitim Bakanlığının görev ve yetkilerinin tanımında geçen “Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk devrimlerine ve Anayasa'nın başlangıcında ifadesini bulan Türk milliyetçiliğine bağlı, kaderde, kıvançta, tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ülküler etrafında yetiştirmek” savı açısından ayrıca düşündürücüdür.

1960 sonrası yönetimlerinin, yoğunlaşan sorunlara çözüm bulur umuduyla Milli Eğitim Şûrası'nı toplantıya çağırdığı görülmektedir.

5-15 Şubat 1962'deki Yedinci Şûra'da, tüm yurttta eğitim ve öğretimin belli bir sistem içinde yaygınlaştırılması, 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun belirlediği biçimde ilköğretimin ve ortaöğretimin düzenlenmesi, yaş ve beceri düzeylerinin her eğitim-öğretim kademesinde dikkate alınması, öğretimde, çevrenin ekonomik özelliklerinin de gözönünde bulundurulması, ortaokullarda, zorunlu derslerin yanına seçmeli dersler de konması, ortaokul sonrası için okul yönetimlerinin velilere yöneltme tavsiyesinde bulunması, tek amaçlı lise yerine, ortaokula dayalı çok amaçlı lise programlarının hazırlanması, lise ve dengi meslek okullarını bitirenlerin, tek elden yönetilecek, çeşitli olgunluk sınavlarından geçirilmeleri; kız teknik öğretiminin, çevrenin yaşama koşullarını geliştirici yönde ve sanat zevki verecek tarzda belirlenmesi; erkek teknik öğretiminin amacının, ülkenin teknik alandaki insan gücü ihtiyacını karşılayacak biçimde düzenlenmesi; Eğitim Enstitüleri'nin tüm bölümlerinin üç yıla çıkartılması öngörülmüştür.

28 Eylül-3 Ekim 1970'deki Sekizinci Şûra'da "Eğitim sisteminin toplum ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğu, ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedef alan bir eğitime ihtiyaç bulunduğu" vurgulanarak biri diğerine bağlı üçlü sistemin (ilköğretim-ortaöğretim-yükseköğretim) sağlıklı bir yapıya kavuşturulması; ilköğretimin 222 sayılı yasanın öngördüğü tarzda ıslahı; ortaöğretimin genel kültür ve yurttaşlık eğitimi veren, öğrencileri ilgi ve yeteneklerine göre yönlendiren iki devreli konumda düşünülmesi; programlar arasında yatay ve dikey geçiş imkânlarının hazırlanması; küçük yerleşim birimlerinde çok amaçlı (genel, mesleki ve teknik programların yan yana uygulandığı) liseler açılması gündeme getirilmiştir.

24 Haziran - 4 Temmuz 1974'teki Dokuzuncu Şûra'da; Millî Eğitim Temel Kanunu'nun getirdiği esasların irdelenmesi; buna bağlı olarak, ortaokulun, ilköğretimin ikinci kademesi sayılması; ortaöğretimde hem mesleğe hem yüksek eğitime, bir yönüyle de hayata ve iş alanlarına hazırlayan programlara yer verilmesi; ortaöğretimde ders geçme ve kredi sisteminin uygulanması; öğrenci akışında, ölçme ve değerlendirme işlemlerinin ilkelere bağlanması; bakanlık merkez ve taşra örgütlerinin yeni okul sistemi bütünlüğüyle bağdaşacak tarzda yeniden ele alınması tartışılmıştır.

23-26 Haziran 1981'deki Onuncu Şûra'da; eğitim programları, öğrenci akışını düzenleyen kurallar; okul öncesi eğitim, temel eğitime başlama yaşının 7'den 6'ya indirilmesi öngörülmüş, ancak uygulamaya 1983-1984 öğretim yılında başlanmıştır.

8-11 Haziran 1982'deki Onbirinci Şûra'da; öğretmenlik ve sorunları; 18-22 Temmuz 1988'deki Onikinci Şûra'da Türk Eğitim Sistemi, yüksek öğretim, öğretmen yetiştirme, eğitimde yeni teknolojiler, Türkçe ve Yabancı Dil eğitimi-öğretimi; eğitim finansmanı, öğretim programları; 15-19 Ocak 1990'daki Onüçüncü Şûra'da yaygın eğitim konuları 27-29 Eylül 1993'teki Ondördüncü Şûra'da, eğitim yöneticiliği, okul öncesi eğitim; 13-17 Mayıs 1996'daki Onbeşinci Şûra'da, zorunlu ilköğretimin 8 yıla çıkartılması önerisini de içeren, 2000'li yıllarda Türk Millî Eğitim Sistemi tartışılmış; 22-26 Şubat 1999'daki Onaltıncı Şûra'da da Mesleki ve Teknik eğitimin ortaöğretim sisteminde ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması gündemlerin başlıca konuları olmuştur.

Şûralar, Millî Eğitimin gerçek ve çok boyutlu sorunlarına çözümler aranan geniş kapsamlı birer forum olmakla birlikte, onca heyecana, yükselen tansiyona, oluşturulan

ortak görüşlere ve kararlara rağmen, her seferinde “öncekilerde varılan kararların uygulamaya konulmadığından yakınıldığına göre” fiili sonuçları bakımından bu toplantıların çoğu göstermelik olmuştur. Yine, alınan kararların uygulamaya dönüştürülmesinde okul ve öğretmen için hedefler gösterilmediği için, örneğin, “öğrencilerin beden, zihin, ahlâk, ruh ve duyu bakımlarından dengeli ve sağlıklı yetiştirilmeleri” gibi, Millî Eğitim Temel (Madde 2) Yüksek Öğretim (Madde 4) kanunlarına dahi giren kimi kararlarının, nasıl ve hangi vasıtalarla gerçekleştirileceği havada kalmıştır.

Öte yandan 1982'deki Onbirinci Şûra'da “Eğitim hizmetindeki öğretmen ve eğitim uzmanlarının durum ve sorunları” tek maddelik gündeminin uzun uzun tartışılması, Türkiye gerçeklerine göre öneriler getirilmesi, öğretmenlik standartlarının ortaya konulması; hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle geçiştirilemeyecek bu sorunun bir bütün olarak ele alınması; öğretmenlik davranışının, özel bir meslek bilgisi programıyla kazandırılabilmesi ve Hizmetiçi Eğitim Dairesi'nin çalışmalarının yetersiz kaldığı vurgulamaları da somut ve inandırıcı teşebbüslere dönüşmemiştir.

Onbeşinci Şûra'da, ilköğretimin 8 yıla çıkartılması kararının alınması sırasında yaşananlar, şûraya siyaset ve din istismarı taşımaktan çekinmeyen kimi milletvekillerinin takındıkları tutum dikkatlerden kaçmamıştır. Bunlardan biri Kur'an kurslarının kapanacağını ima ederek “Tilâveti öldürüyorsunuz!”; diğeri “Siz burada istediğiniz kararı alın; yasa tasarısı komisyonda önümüze gelince icabına bakarız!” tepkileri herhalde komisyon tutanaklarına geçmiştir. Bu şûradan ancak bir yıl sonra ve nice zorlamalarla Meclis gündemine taşınan 8 yıllık zorunlu eğitimin, 1970'lerden beri ertelene ertelene nasıl çetin bir savaşımla yasalaştığını ise Türk toplumu hayretle izlemiş; bu zor dönemeç, aynı zamanda ulusça verilen bir sınav olmuştur.

Türk eğitiminde, her derecedeki eğitim kurumu için “millî”, “genel”, “özel” amaçların belirlenmesi, 1940'lara kadar gider. 1948 İlkokul Programı'ndaki “İlkmektebin başlıca maksadı, genç nesli faal bir halde hayata intibak ettirmek suretiyle iyi vatandaşlar yetiştirmek” ilkesi buna bir örnektir. Hatta amaçların dayanağı düsturlar, parti programlarında yer almıştır: “Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, laik ve inkılapçı vatandaşlar yetiştirmek” gibi... Eğitimin amaçları kalkınma planlarında da vurgulanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki “Eğitim, kalkınmanın en etkili aracıdır. Eğitimle davranışları değiştirmek, yaratıcı gücü arttırmak, kişilere yeteneklerine göre yetiştirme olanağı vermek, insanlara doğal ve toplumsal çevrelerini tanıtmak”; İkinci Beş Yıllık Plan'daki “Vatandaşların refah ve mutluluklarını arttırmak, kültür değerleri korunarak eğitim vermek” vb gibi. 13 Ekim 1972'de belirlenen Millî Eğitim reform Stratejisi ise, 14.6.1973'te 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun çıkmasına kaynak olmuştur.

Kanunun 1. maddesi “Türk Millî Eğitiminin düzenlenmesinde esas olan amaç ve ilkeler, eğitim sisteminin genel yapısı, öğretmenlik mesleği, okul bina ve tesisleri, eğitim araç ve gereçleri ve devletin eğitim ve öğretim alanındaki görev ve sorumluluğu ile ilgili temel hükümleri bir sistem bütünlüğü içinde kapsar” der. Bununla en azından, okul binalarının, öğrenci çalışma vasıtalarının (sıra, masa, tahta, laboratuvar, kitaplık, okul gereçleri vb) normalize edilmesi, sağlık ve pedagojik şartların uygun düzeye getirilmesi, öğretmenlerin, eğitim mesleğinin “ehli” olmaları hedeflenmiştir. 14. maddede eğitim kurumlarının yer, bina, tesis ve ekleri, donatım, araç-gereç ve kapasiteleri ile ilgili standartların önceden tespiti ve optimal büyüklüklerde kurulması, verimli çalıştırılması hükme bağlanmış, 53. madde ile de

eğitim teknolojisi, program ve metodların yenileştirilmesi, geliştirilmesi öngörölmüştür. Bu yasanın, 1983'te çıkan 2842 sayılı kanunla değişik 2. maddesinde ise “Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî, kültürel değerlerini benimseyen, koruyan, geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan millî, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan TC'ye karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar yetiştirmek; beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygularından dengeli ve sağlıklı... vs vs” denilmiştir. Ancak hizmetin ve ortamın nasıl sağlanacağı, kaynakların nerelerden temin edileceği belirtilmediğinden; sırf yasalara “en iyi ve edebî” sözlerin konulmasındaki hikmet-i hükümet uyarınca daha böyle nice madde yasada yer almıştır. Yasa, Türk dilinin her kademede öğretilmesini vurguladığı gibi (10. madde), Türk çocuklarının iyi birer vatandaş olabilmeleri için, gerekli bilgi, beceri, alışkanlık ve davranışları, millî ahlâkı edinmeleri, ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünde yetişmeleri zaruretini de (23. madde) ihmal etmemiştir. 18. ve 19. maddelerde eğitim sistemi “örgün” ve “yaygın” olarak iki ana bölüme ayrılarak örgün eğitimin; Okul Öncesi, İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim kurumlarını kapsaması öngörölmüştür.

Bu kanunun en çarpıcı yanı ise kuşkusuz 4-17. maddelerdeki temel ilkelerdir. Eğitimde din, dil, cinsiyet, ırk farkı gözetilmemesi, programların Türk vatandaşlarının istek ve kabiliyetleri yönünde düzenlenmesi, herkesin yeteneğine uygun programları seçebilmesi; eğitimde kadın-erkek eşitliği, genel ve meslekî eğitim fırsatlarının yaşam boyu sürekliliği, demokrasi bilincinin beslenmesi, eğitimde laikliğin esas kılınması, programların, metodların, araç-gereçlerin bilimsel ve teknolojik esaslara uygunluğu, eğitim-insangücü-istihdam ilişkilerinin planlanması, bina-tesis-donatım-personel standartları da yasada unutulmamıştır ama aradan geçen yıllarda, bu doğrultularda yatırımların planlandığına, bütçelerden ödenekler ayrıldığına ilişkin ciddi girişimler görölmemiştir. Aksine, giderek ığlaşan eğitim ağı nüfusu karşısında, “okul ve öğretmen yok denmesin!” düşüncesiyle her tip yapıdan, her tip okumuştan istifade yolları aranır olmuştur. Nihayet öğretmen açığı on binleri, yirmi binleri, otuz binleri bulunca bütün üniversite mezunlarına, hukukçulara, mühendislere, veterinerlere, jeologlara, hatta pratisyen hekimlere -pedagojik formasyon da aranmaksızın- öğretmenlik yolu açılmış;bir zamanlar avuş eğitmenler gönderilebilen köylere üniversite mezunu her branştan gençler “sınıf öğretmeni” unvanıyla sevk edilmiştir. 1997'de açılan bu yeni çözüm kapısının gerisinde ise öğretmen yetiştiren köklü bütün kurumların söndürölmesi,bu en önemli ulusal mesleği besleme görevini üniversitelere devreden bakanlığın, asıl işlevinden ve sorumluluğundan sıyrılması gerçeği vardır. Kapı bir kez, onbinlere açıldığı için de her sıkışmada aynı yolun kullanılması doğaldır. Oysa bu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın özüne terstir: “Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğretim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda ağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri aılamaz” (1982 Anayasası, 42. madde). Bu hüküm, kuşkusuz, eğitim ve öğretilimi yürütecek elemanların da çok iyi ve pedagojik formasyon da kazanarak yetişmiş,gereksinimi karşılayacak nitelik ve nicelikte olmalarını gerektirmektedir.

Plan ve Eğitim

1960'lı yıllarda planlı döneme geçilince gerçi eğitime önem verildiği her vesileyle vurgulanmıştır. Ama, eğitimin bir uzun süreç olduğu, kuşaktan kuşağa geliştirilerek sürmesi gerekliliği, yetkililerin bir kaygısı ve amacı olamamıştır. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında “Kalkınmanın gerektirdiği sayı ve yeterlilikte insan gücü eğitime önem verileceği”, Üçüncü Plan'da, “Eğitim sisteminin, kalkınma sürecinin bir parçası olduğu”, Beşinci'de, “En değerli milli varlığımız ve beceri kaynağımız olan çocuklarla gençlerin kalkınmanın süreleyici unsurları oldukları” yinelenmişse de örneğin 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Plan'da “Eğitimde beklenen hedeflere ulaşamadığı, eğitim sisteminin, sosyal adalet sağlanamadığı için, kalkınmanın gerektirdiği nitelikte ve nicelikte insan gücü yetiştirmede yetersiz kaldığı”; 1985-1989 Beşinci Yıllık Plan'da da “Geçmiş plan dönemlerinde eğitim sektöründe kullanılan kaynaklar arasında, sayı ve nitelik gelişmesi sağlanamadığı” ifade edilebilmiştir. Devlet Planlama Teşkilâtının yayınladığı (1970) Rasyonalizasyon Tedbirlerinde, “Gelecek kuşakları çağın icaplarına uygun yetiştirmek için neler yapılması gerektiği sıralanarak: İnisyatif sahibi, yaratıcı gücü olan, hayatını her türlü şartlar altında kazanabilen insanlara ihtiyaç olduğu; vatandaşı genç yaşta üretken hale getirecek bir eğitim sisteminin kaçınılmazlığı; bürokrat yetiştiren sistemin yerine teknisyen yetiştiren sistemin gerekliliği...” gibi saptamalara “laf” düzeyinde yer verilmiştir.

Hükümet programlarında da kimi zaman “maarif”, kimi zaman “eğitim”, uzun bölümler oluşturulmuştur. Programlarda “On yılda okulsuz köy bırakmayacağız” gibi iddialar da eksik olmamıştır. Dilden folklorla, üniversiteden Gezici Köy Kadınları kurslarına, eğitim tesislerine mutlaka temas edilmiş; “Eğitimde birlik ilkesine aykırı uygulamaların sona erdirileceği, Atatürk ilkelerinin her kademedede egemen kılınacağı” da vurgulanmıştır. 1950'den sonra kısa fasıllar dışında, “milliyetçi-muhafazakâr” iktidarların işbaşında olmasına rağmen, 1979'daki hükümet programında “Eğitimin beynelmilelci ve Marksist tesirlerden kurtarılacağı” vaadinde bulunulması da enteresandır.

Milli eğitimi yönlendiren belli başlı üç beş yasa dışında, doğrudan ya da dolaylı ilgili yasa ve yönetmeliklerin sayısını bile tespit etmek mümkün değildir. 1961-1981 arasında yürürlüğe konan ve Milli Eğitimin çeşitli birimleri, görevleri ve hizmetleriyle ilgili 218 ayrı yönetmelik bulunduğunu hatırlatmak yeterlidir. Son eklentiler ve yenilikler dışında 1980'li yılların sonuna doğru, eğitimimizi doğrudan ilgilendiren mevzuat yığıntısının üç büyük ciltte toplam 2548 sayfa kapsadığını belirtmekte de yarar var.

1980'e gelindiğinde yaşanan uzun ve korkutucu anarşi yangınının, bu anarşiye kurban verilen yüzlerce öğretmenin acı anıları* bir yana, şu gerçekler ortaya çıktı: Türkçe'nin eğitim ve öğretiminin, dilin bir düşünce ve yükselme vasıtası olarak edebiyat, tarih, felsefe öğretilerinin desteğinde, evrensel bilinci uyandıracak düzeye ulaştırılamaması; okul ortamlarının, zekânın ve duyguların sağlıklı gelişmesine yeterli donanımdan yoksunluğu ve giderek çekiciliğini yitirmesi, hattâ itici olması; sanat, spor, kültür faaliyetlerinin çok geri ve göstermelik düzeylerde kalması; eğitim örgütlerinin çocuk ve genç üzerindeki etkinliğinin azalması, etkinin kontrol dışı alanlara ve iletişim araçlarına kayması; yabancı dil, matematik, fen öğretilerindeki başarısızlık; endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin okullardan daima uzakta kalışı; programların çağdaş ilkelere göre yenilenememesi; okul kitaplarının, öğretmenlerin, okulların sürekli eleştiriye, öğretmenliğin giderek nitelik kaybına uğraması; okuma yasakları; fikirsizliğin ürünleri sayılan “milli tarih”, “milli coğrafya” adlandırmaları; eğitim yerine, ezber ve tekrarcılığa öncelik veren; bir Bakanına

“Liselerde Eflâton okutulmasa ne olur?” dedirtebilen; öğretmeni ve öğrenciyi zengin gözlem ve kaynak alanları yerine dar, donanımsız derslik soğukluğunda tutmayı yeğleyen bir sistem!

1980'lerden sonra ise, öğretmenlerin hizmet içi yetiştirilmeleri, lisans ve lisansüstü akademik formasyonlar kazanmaları gündemdedir ama, sayıları yüz binleri aşan ve “devlet memuru” sayılan bu büyük kitlenin ülke düzeyindeki dağılım, nakil, ayrılma, dönme trafikleri yeterince iş yoğunluğu sağladığından, ayrıca yatırımsızlık, bürokrasi engelleri karşısında, bu yaklaşımın da bir “diploma dağıtma” kolaycılığında takılıp kaldığı görülmektedir. Millî Eğitim Temel Kanunu'na göre öğretmenlik “Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği”dir ama, ihtisasların nasıl kazandırıldığı hâlâ meçhuldür ve özellikle de pedagojik formasyonun nasıl verildiği bilinmemektedir. Oysa 1983'te Onbirinci Şûra'daki tanımlamayla; öğretmen adaylarının: “Atatürk ilkelerini yaşatıp yüceltecek, eğitim biliminin kuramsal yapısını, metodolojisini, terminolojisini öğrenmiş, kalkınma ile eğitim arasındaki bağlantıyı bilen, eğitim sorunlarını inceleyen, ders konularının eğitim programındaki rolünün farkında, eğitim süreçlerini özümsemiş, edindiklerini öğrenci davranışlarının gelişiminde kullanan” aydınlar olarak yetiştirilmeleri pek edibâne önerilmiştir. Günümüzün öğretmeni ise bunların yabancıları olarak 657, 439, 1702, 5442... sayılı yasaların, bir dizi kararname ve yönetmeliğin yasakları, kuralları ortamında görevini yapmaya çalışmaktadır.

Program, Kitap

1924, 1926, 1936, 1962 ve 1968'de önemli değişiklikler gören öğretim programları, 1970'li, 80'li, 90'lı yıllarda da değiştirilmiştir. Yeni dersler ve programlar getirilmesi doğaldır. Ancak, giderek daha eklektik ve tutarsız öğretim programları kaçınılmaz olmuştur. Örneğin, 1988'de yayınlanan Ortaokul Programının 27-51. sayfaları arasındaki “Eğitim ve Öğretim İlkeleri”nin hangi yetkili kurulca ne zaman yürürlüğe konulduğu bilinmemektedir. Öte yandan, lise programında böyle bir bölüm yoktur. Yani, ortaokul öğretimi için ilkeler, lise öğretimi için ilkesizlik sözkonusudur. Galip Karagözoğlu şöyle diyor: “Öğretim programları ile verilmesi istenen bilgi ve beceri çocuğun günlük hayatında kullanılacak türde değildir. İlk, orta, lise kademelerinde öğretim programları bakımından bir bütünlük yoktur... Dengeler kurulamamıştır. Okullarda fiziki şartlar elverişsizdir... Öğrenci başarısı eskimiş yöntemlerle değerlendirilmektedir... (Milliyet, 11.11.1988, “Eğitim Sorunları Çözülmemiz”). Türkçe Eğitim Programı 1981'de kabul edilmişken yirmi yıl boyunca uygulanmamıştır. Programa uygun ders kitabı yazılmadığından “okuma” dersleri devam etmektedir. Çocuklara ve gençlere elyazısı becerisi kazandıran öğretmen sayısı, bunu ihmal edenlere oranla yüzde 10 bile değildir. Edebiyat programı “sakıncasız ölü ozanlar ve yazarlar antolojisi” durumundadır. İlkokul-ortaokul öğrencilerine “Türklerin Anayurdu ve Göçler” hikâyesi ile atalarımızın buzullar çağından önce bile uygarlık kurdukları belletilir. 10 yaşındaki çocuklar Mısır ve Mezopotamya'nın beş bin yıl önceki devletlerini ezberlerler. 1981'de kabul edilen TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Programı'nın açıklamalarında laiklik sadece bir kez ve şöyle geçer: “Bu kavramın dinsizlik olmadığı belirtilerek, Atatürk'ün İslâm dinine olan saygısı kendi sözleriyle açıklanacak; onun esas itibarıyla tutuculuk, gericilik, yobazlık ve hurafelerle safsatılara ve din istismarcılığına karşı olduğu üzerinde durulacaktır.”

Bir dönem, Lise Fizik Programı 9, Biyoloji Programı 13 sayfa iken, Sağlık Bilgisi Programı 90 sayfa olabilmıştır!

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ders kitabı ve yayın işleri, yeni rejim, yeni toplum, yeni gençlik ilkelerine uygun yürütülür ve 1933'te 2259 sayılı yasa uyarınca ilkokuldan üniversiteye kadar tutarlı kitaplar yayınlanırken bu önemli konu giderek ihmal edilmiş, 1974'te Dokuzuncu Şûra'da her ders için tek kitap ilkesi benimsenmiş; 1739 sayılı yasanın 54. maddesi de bunu öngördüğü için bir süre de bu yol denenmiştir. 1985'te ders kitapları işi bir yönetmeliğe bağlanınca dönemin bakanı, bakanlık müfettişlerini iki ay içinde 1400 ders kitabı yazmaya zorlamış, bu garip “kitap yazma seferberliği” bakanın istifasıyla noktalanmıştır. İçerikleri ne pedagojik ne bilimsel, ne de öğretim dili açısından incelenmeden yayınlanan, bakanlığın 425 ayrı ders kitabının yıllık tirajı 35 milyon civarındadır. Piyasaya bırakılan ders kitapları ise baş döndürücü kazançlar sağladığı için bunların çoğu gösterişli fakat içeriksiz, yanlış, yetersizdir.

1976'da da YAY-KUR (Açık Öğretim Programları) çalışmaları başlatılmıştır. “Eğitim Araçları ve Donatım Standardı” ise 1990'da yayınlanmıştır. Fakat bu yönetmelikteki mütevazî araç-gereç donatımlarının okullarımıza bir “hava” getirmesi hayaldir. Oysa “Özel Öğretim Kurumlarına Ait Standartlar Yönergesi” özel öğretim kurumlarını tepeden tırnağa araca-gerece, kitaba boğmayı amaçlamaktadır. Devlet okulları için “Türkçe araç-gereç listesi” dahi düşünülmemişken özel sürücü kurslarında bile kitaplık bulundurulması zorunlu kılınmıştır.

Okullar

Millî Eğitim Temel Kanunu uyarınca (Diğer bakanlık ve kuruluşlara ait olanlar dışında) özel, genel, meslekî okulların sayısı çok, düzeyleri farklıdır. Ama programları, öğretmen kadroları her birinin sağlıklı ve verimli öğretim yapabilmelerine cevap verememektedir. Faal örgün eğitim kurumlarının başlıcaları; ana sınıfı (ilkokul bünyesinde), Anaokulu, Uygulama Anaokulu, Özel Türk Anaokulu, Özel Azınlık Anaokulu, İlköğretim Okulu (resmî), Özel İlköğretim Okulu, Özel Yabancı İlköğretim Okulu, Özel Azınlık İlköğretim Okulu, Yatılı İlköğretim Bölge Okulu, Pansiyonlu İlköğretim Okulu, Özel Uluslararası İlköğretim Okulu (International Commut), Yüzüncü Yıl İlköğretim Okulu (Uluslararası), Lise (resmî), Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Yabancı Dille Öğretim Yapan Lise (Süper Lise), Yabancı Dille Öğretim Yapan Yabancı Lise, Azınlık Lisesi, Çok Programlı Lise, Yabancı Dil Kolu Bulunan Lise, Güzel Sanatlar Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Teknik Lise, Yapı Meslek Lisesi, Anadolu Teknik Lisesi, Meslek Lisesi, Anadolu Meslek Lisesi, Kız Meslek Lisesi, Kız Teknik Lisesi, Anadolu Kız Teknik Lisesi, Anadolu Meslek Lisesi, Anadolu İmam Hatip Lisesi, Ticaret Lisesi, Anadolu Ticaret Meslek Lisesi, Anadolu Tekstil Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, Anadolu Aşçılık Meslek Lisesi, Denizcilik Meslek Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Anadolu Sağlık Meslek Lisesi, Anadolu Dış Ticaret Meslek Lisesi, Anadolu İletişim ve Basın Yayın Meslek Lisesi, Anadolu Mahalli İdareler Meslek Lisesi, Anadolu Sekreterlik Meslek Lisesi, Terzilik, Seramik, Motor Meslek Liseleri, Özel Akşam Lisesi, Özel Akşam Ticaret Lisesi, Açıköğretim Lisesi, Eğitimi Güç Çocuklar Okulu, Ortopedik Özürlüler Okulu, Ağır İşitenler Okulu, Alt Özür Sınıfı, İşitme Engelliler Özel Sınıfı, Yetiştirme Yurdu, Eğitilebilirler İş Okulu.

Yaygın Eğitim kurumlarının başlıcaları ise şunlardır: Yaygın Eğitim Enstitüsü, Endüstri Pratik Sanat Okulu, Pratik Kız Sanat Okulu, Olgunlaşma Enstitüsü, Yetişkinler Teknik Eğitim Merkezi, Meslekî Eğitim Merkezi, Halk Eğitimi Merkezi, Eğitim Odası, Çıraklık Eğitim Merkezi, Meslekî ve Teknik Açık Öğretim Okulu, Akşam Sanat Okulu, Eğitim ve Uygulama Okulu, Meslek Okulu, Bilim ve Sanat Merkezi, Özel Kurslar, Özel Dershaneler, Meslek Kursları.

Bu çeşitliliği, Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarında açılan resmî ve özel okullar, Eğitim Merkezleri; Almanya'dan Bangladeş'e, Avustralya'ya, Güney Afrika Cumhuriyeti'ne kadar dağılmış olan yurt dışı özel öğretim kurumları ve örgün öğretim kurumları daha da zenginleştirmiştir.

Okullar, kurumlar türlü çeşitli ve çoktur ama örneğin 1979'da sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışan kadınları temsilen binlerce işçi kadının imzaladığı dilekçe o yıllarda 0-6 yaş grubunun ancak binde 5'inin okul öncesi eğitimden yararlanabildiğini belgelemiştir. Bu oran, 1990'larda yüzde 4'e ulaştırılabildiği. Okul öncesi eğitime Türkiye'de henüz "lüks" gözüyle bakıldığından, çocuklar 7 yaşına kadar çoğu durumda başıboş bırakılmaktadır. Bu gruptaki 8-10 milyon çocuktan sadece üç dört yüz bininin, yarım milyon dolayındaki korunmaya muhtaç çocuktan ise yalnızca on beş bininin eğitimi mümkün olabilmektedir. Sayıları milyonu aşan özürülü çocukların ise sadece otuz bini eğitim almaktadır. 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ile bu yasada değişiklikler yapan kanun hükmünde kararname, kurumlara ilişkin yönergeler, 1985'te çıkartılan Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği ise çağdaş ve demokratik ülkelerdeki resmî-özel okul yarışını değil, zengin-yoksul ayrıcalığını su yüzüne çıkarmıştır.

Temel eğitimin, ilkokul-ortaokul (ilköğretim okulu) olarak 8 yıla çıkartılması, 1970'lerden 1998'e değin, siyasetçi müdahaleleriyle ertelenmiştir. Öte yandan, "iş eğitimi ağırlıklı" ilköğretim programının uygulanmaması, yaşama ve ekonomiye kısa zamanda uyum sağlayan insan yetiştirmeyi engellemektedir. İlköğretim okullarının çiçekli, ağaçlıklı bahçelerden yoksun, özensiz ve sevimsiz, çocuk silolarına dönüşmesi bu son dönemdedir.

1961'de yürürlüğe giren 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nun birçok maddesi, 1983'te çıkartılan 2917 sayılı yasa ile değiştirildikten sonra hazırlanan ve 948 sayfalık bir doküman olan İlkokul Programı, gerçi İlköğretimle ilgili yasal hükümleri, "iyi ve doğru" her şeyi içermektedir: Demokratik eğitim-öğretim, etkileşim, hayatilik, planlılık, okul-aile işbirliği, millilik, hoşgörü, Türkçeyi doğru ve açık kullanma, araştırma... uzun uzun açıklanmıştır. Oysa okullar neredeyse otoriter ama herhalde otoriter ve klasik bir eğitim-öğretim manzarası sergiler. İlköğretim Yönetmeliği "mecburî öğrenim çağı, çocuğun 5 yaşını bitirdiği yılın Eylül ayı sonunda başlar, 14 yaşını bitirip 15 yaşına girdiği yılın öğretim yılı sonunda biter", "İlköğretimde normal öğretim esastır", "Öğrencilere maddi ve manevi ceza verilmez", "Birinci devre öğrencilerine evde yapmak üzere ödev verilmez..." kurallarını içermiş olsa da bunlara kulak asılmamakta, her yıl yüzbinlerce çocuk zorunlu ilköğretime kayıt olmadığı gibi, okullarda dayak ve aşağılama önlenememekte, programdan veya program dışından ödev de verilmektedir.

Liselerin bugün hangi amaca hizmet ettiği tartışma konusudur. Bir zamanların millî kültürün ve hümanizm ruhunun kazandırıldığı, bütün mezunlarının üniversiteye girebildiği liselerinden; her yıl yüzbinlerce mezununu, umutsuz ve meyas kılan liselere gelinmiştir. Anadolu Liselerinin sayısı, kadro, kalite, yer düşünülmeden arttırılmışsa da A ilindeki bir

Anadolu Lisesi ile B ilindeki Anadolu Lisesi arasında uçurum denecek farklılıklar sözkonusudur. Nüfusu az ve dağınık yerleşim birimleri için, genel, meslekî ve teknik öğretim programlarını bir arada veren Çok Programlı Liselerin sayısı da giderek artmaktadır. Öğretmen Liseleri, Anadolu Öğretmen Liselerine dönüştürülmüşse de bu okulların öğretmen yetiştirmek gibi bir hedefi yoktur. 1972'de kabul edilen İmam-Hatip Lisesi Yönetmeliği'nin 1. maddesi "Laik öğretim sistemimiz içinde, Millî Eğitim Bakanlığı'nın hizmetleri arasında ayrı bir meslek okulu niteliğinde, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi gereğince kurulmuş bulunan İmam-Hatip okullarının amaçları, 633 sayılı Diyanet İşleri Bakanlığı Kanunu'nun 22. maddesine göre imamlık, hatiplik, Kur'an kursu öğreticiliği, gerektiğinde müftülük, vaizlik benzeri görevleri yapmak üzere ortaöğretim görmüş din görevlileri yetiştirmektedir" diyorsa da bunların, zaman içinde "arka bahçe"ye dönüştürülerek bir rücu eyleminin odakları yapılması çabalarını kamuoyu izlemiştir; bu okulların sayıları ve mevcutları neredeyse genel liselerle yarışacak düzeylere ulaştırılmıştır; kızlar için ayrı İmam-Hatip Liseleri, İmam-Hatip Liselerinde ayrı kız şubeleri, okullarda ayrı kız kapıları, ayrı dersaneler açılmıştır; giyim kuşam farklılıkları yaratılmıştır.

Bir kentteki aynı müdürlüğe bağlı, kızlar ve erkekler için ayrı ayrı ve tamamen bağımsız okullar dikkate alındığında 1990'lardaki sayıları 1000'e, öğrenci mevcutları da 500 bine ulaşan İmam-Hatip Liselerinin, özel yurttarda barındırılan yoksul köy çocuklarına daha bir şefkatle kucak açtığı, dindar ailelerin de kızlarını öncelikle bu okullara gönderdikleri gözlenmiştir. Yine, zorunlu ilköğretim süresinin 8 yıla çıkartıldığı 1998'e değin, 4800 Kur'an kursunda, çağdaş eğitim, denetim ve gözetim ilkelerinden uzak 155.000 çocuk okumakta, her yıl yeni 300 Kur'an kursu açılmaktaydı.

Kız Meslek ve Kız Teknik Liselerinde ve Pratik Kız Sanat Okullarında, ayrıca yaygın eğitim kapsamındaki kurum ve kurslarda, eğitim, genel kültür ve beceri kazandırmaya dönük çocuk gelişiminden ev yönetimine ve giyime, nakış, resim, tekstil ve seramikçilikten kuaförlüğe, elektronikten, yapı ressamlığına, bilgisayara, hazır giyime ve besin teknolojisine kadar pek çok dalda program uygulanmakta ise de bu kurumlar hiçbir dönemde birer cazibe merkezi olamamıştır. Erkek Teknik Öğretimin örgün ve bu alanın yaygın eğitim kurumlarında da elektronikten gazeteciliğe, kadastro, boya-apre, serigrafi işlerinden, restorasyon, konfeksiyonculuk ve kuyumculuğa değin 80 dolayında program vardır. Son yıllarda sayıları artan Çok Programlı Liselerde ise benzeri programlar ile bankacılık, muhasebe, petro-kimya gibi yeniliklere de yönelindiği görülmektedir. Endüstriyel Okullar, Yaygın Meslek Eğitimi, Mesleki Eğitim, Teknik İşbirliği projeleri için, dış krediler ve karşılıksız dış yardımlar alınmaktadır.

Okur-Yazarlık

Vasıflı insan gücü yetiştirmek için 1977'den sonra, 2089 sayılı Çıracık, Kalfa ve Ustalık Kanunu, 1986'da da 3308 sayılı Çıracıklık ve Meslek Eğitimi Kanunları yürürlüğe konmuştur. 1988'de 53 ilde toplam 167 Çıracıklık Eğitim Merkezi varken, 1990-91'de öteki yaygın eğitim kurumları ve 752 Halk Eğitim Merkezi ile birlikte 4093 yaygın eğitim kurumu örgütlenmiştir. Bunlarda 1.352.000 kişinin eğitim gördüğü bildirilmiştir (Cumhuriyet, 19 Şubat 1991). Halk Eğitimi Merkezleri'nde ve bağlı Gezici Kurslar'da 107 ayrı dalda beceri kazandırılmaktadır. Halk Eğitimi aracılığı ile sürdürülen okuma-yazma çalışmalarında da 1989 sonuna değin

toplam 4.282.468 kişiye hizmet götürüldüğü; okuma-yazma genel oranının da yüzde 89'a (?) ulaştığı iddia edilmektedir.

Oysa 1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre 22.041.595 kadından 11.105.977'sinin (yüzde 50), 22.695.362 erkekten de 7.296.074'ünün (yüzde 34) okur-yazar olmadığı ve herhangi bir okulu bitirmediği saptanmıştır. 18.402.051 ümmî (okuma-yazma bilmeyen) ise 1980 nüfusunun yüzde 41'ini oluşturmaktaydı. 1989'a değin, çağ nüfusunun tamamını alamayan okulların, 10 yılda 4 milyon kişiye okuma-yazma öğrettiği sanılan kursların, yüzde 59'luk okur-yazarlık oranını, yüzde 89'a nasıl çıkartılabildiği ise cevapsız kalıyor. Esasen okur-yazarlık kavramına, artık a, b, c'yi tanımak olarak bakılamayacağı gibi verilen yüksek oranların da okur-yazar olmayanların sayıca azaldığını göstermediği açıktır. Örneğin, 1940'lardaki yüzde 40 ümmî, 7 milyonu ifade ederken, 1990'larda yüzde 15'lik oran 9 milyon demektir. Okur-yazarlık oranının Hakkari'de yüzde 32 olması; İstanbul'da bile 1,5-2 milyon ümmî bulunması; iktisaden faal nüfusta okur-yazarlık gerçekten yüzde 89.4'e ulaşırken, 6 yaş yukarısında bu oranın yüzde 77'de kalması, belirli bölgelerde de yüzde 45.8 çizgisinde oluşu, Türk Millî Eğitiminin en önemli sorunudur. Güneydoğu ve Doğu'da ise yüksek doğum oranı, hem Türkçe'yi bilmeyenlerin hem ümmîlerin sayısını hızla arttırmaktadır.

Türkiye'de eğitim çağ nüfusu, üniversite bazında (0-21 yaş) genel nüfusun yüzde 56'sı, ilköğretim bazında (0-15 yaş) yüzde 42'sidir. Bu demektir ki ilköğretim çağında 25 milyon nüfus vardır. Tespitlere göre ilkokul mezunlarının bile yüzde 20'si, ilk 3-5 yıl içinde okuma-yazmayı unutmaktadır. Bu oran kadınlar arasında daha yüksektir. Okuma-yazmayı, günlük yaşamın vazgeçilmez bir uğraşı ve gereksinimi sayanların oranı ise henüz hesaplanamamıştır ve herhalde yüzde 10'un altındadır.

Üniversite, Bütçe ve Okullaşma

Genel ve meslekî liselerden her yıl mezun olan gençlerin ancak yüzde 26'sının yüksek öğrenim hakkı elde edebilmesi; geçmiş yıllardan, ileriki yıllara ne denli ürkütücü bir "okumuş işsizler" in yığılmakta olduğunu gösteriyor. 1990'da LİMME (Lise Mezunlarına Meslek Edindirme) projesi, bu sorun için düşünülmüş oyalayıcı bir çözüm olarak sunulmuşsa da tutmamıştır.

Üniversite ve yüksek öğretimle ilgili olarak 1960 sonrasındaki en ciddi iki müdahale 114 sayılı kanunla, 147 öğretim üyesinin uzaklaştırılması (tasfiye); 115 sayılı kanunla da üniversitelere tam özerklik tanınması olmuştur. 4 Kasım 1981'de ise 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu (YÖK) ile üniversite, yüksek okul, akademi ve enstitülerin tek çatı altında toplanması; özerkliğin sınırlandırılıp geniş yetkili Yüksek Öğretim Kurulu'nun oluşturulması tepkiler uyandırmıştır. Sayıları 83'e ulaşan Resmî ve Özel Üniversitelerle bunlara bağlı yüksek okulların, öğretim kadrosundan, kurumlaşmaya değin sorunları çoktur. Yüksek Öğretim Kanununu değiştiren ek kanunlar, Kanun Hükmünde Kararnameler, Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararları, Üniversite-Millî Eğitim Bakanlığı ilişkilerindeki sorunlar, açmazları daha da çoğaltmaktadır. 1960 sonrasının ticarî amaçlı özel yüksek okulları, 1963'te başlatılan, "uzaktan öğretim yöntemli" Yay-Kur ve Mektupla Öğretim, 1980 sonrası Açık Öğretim; nihayet 1982'den sonra hemen bütün üniversitelerde kabul gören "yetiştirme rolünden ziyade öğrenci sayısında artış" ilkesi; konuya en iyimser bakanlara bile "Üniversitelerin başarıları, toplumun gelişmişlik düzeyi ile sınırlıdır. Bu ve kendilerini hızla

yenileyememeleri, sürekli eleştiri almalarına neden olmaktadır” dedirtiyor (bkz. Dr. Hüseyin Korkut, “Üniversiteler”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, İstanbul, 1983, s.334). Genç nüfusu artan bir ülkede, mezunlarının genel nüfusa oranını yüzde 3'lerin üstüne çıkartamayan üniversitelerin bu noksanlığını örtmek ve toplumun tepkisini kırmak için üniversiteye girmeye hak kazanan öğrenci sayısı katlanınca Açık Öğretim yolunun gösterilmesi; her yıl üniversite sınavına 1 milyon 500 bin dolayında genç katılarak, bunlardan yaklaşık 1 milyonu sınavı kazandığı halde ancak 300 bin kadar gencin lisans ve önlisans okuma hakkı elde edebilmesi sorunu; 200 bin dolayındaki yüksek öğrenim gençliğine sağlanabilen yurtların, sosyal ve sportif tesislerin yetersizliği daha uzun zaman sürecek görünmektedir.

Genel bütçelerde Millî Eğitime gerçi büyük paylar ayrıldığı görülür. Oysa bu paylar içerisinde okul yapımı ve donatımı gibi yatırımlara ayrılan miktarlar oldukça düşük seviyelerdedir. Örneğin, 8 trilyona yaklaşan 1990 Millî Eğitim bütçesinde, yatırımlara ayrılan para 880 milyardır ki bu, 11 milyon öğrenciden her birine “seksen lira” düştüğünü gösterir. Eğitim bütçesinin yüzde 90'a yakın bölümü, öğretmen ve personel giderlerini karşılamaktadır. Yatırım yetersizliği veya Millî Eğitim bütçesi içindeki bu dengesizlik; “Kendi okulunu kendin yap!” kampanyalarıyla yamanmaya çalışılıyor. Bu, elbette ki faydalı bir yoldur. Fakat görülüyor ki, bundan bölgelere ve ihtiyaçlara bağlı, programları gerçekleştirici sonuçlar alınamamaktadır. Birçok “hayırsever” de hem adını ebedileştirmek hem ödeyeceği verginin büyükçe bir bölümünü bu işe ayırıp toplumun duasını almak için hazine arsalarına okul yaptırmaktadır.

Çağ nüfusuna göre okullaşma oranları 1982'yi izleyen 20 yıl için; okul öncesinde yüzde 4,7'den yüzde 55'e; ilköğretimde yüzde 93'ten yüzde 100'e; ortaokulda yüzde 34'ten yüzde 75'e; genel liselerde yüzde 17,6'dan yüzde 18,4'e buna karşılık meslek liselerinde yüzde 10,2'den yüzde 29,7'ye yükselecek biçimde öngörülmüştür. 1990'lara gelindiğinde okul öncesi eğitimde yüzde 4,7'nin aşılamadığı; ilköğretim düzeyinde 1 fazlasıyla yüzde 94'ün yakalanabildiği; genel ve mesleki ortaöğretimde de yüzde 35 seviyesinin elde edildiği görülmektedir. Yine 1990'lı yıllarda 13 milyon öğrenci, 65 bin okulda, 450 bin öğretmen tarafından eğitim görmekteydi. Bu ortalama sayılar içerisinde İlköğretim I. Kademe 7.5 milyon öğrenci, 52 bin okul, 225 bin öğretmenle ilk sırayı almıştır. Bu kademedeki derslik başına 44 öğrencinin düşmesi, öğretmen dağılımının, kent ve köy arasında ortaya koyduğu adaletsizlik, öğretmenlerin katledildiği anarşi ve terör ortamlarında yüzlerce okulun kapalı kalması; son yıllarda gündeme gelen taşınabilir sistemle binlerce köy okulunun tamamen kapatılması, ilköğretimin önde gelen sorunlarıdır. 2001 verilerine göre öğretime açık ilköğretim okulu sayısı 36 bindir. Bu okullarda, 2000-2001 öğretim yılında 10 milyon 288 bin (4 milyon 776 bini kız) okumuştur. 602 bin öğrenci de taşınabilir sistemle merkez okullarda eğitim görmüştür. 225 yatılı ilköğretim bölge okulunda 125 bin öğrenci, 216 pansiyonlu ilköğretim okulunda ise 44 bin öğrenci okuma olanağı bulmuştur. Diğer yandan, 19 bin 551 “Birleştirilmiş sınıflı ilköğretim okulu”nda, 1 milyon köy çocuğu, eğitimde fırsat eşitliğinden yoksun olarak örgün eğitim görmekte iken 7 bin 800 ilköğretim okulunda da ikili öğretim devam etmiştir. Köy okullarının bina, donatım yetersizlikleri ve öğretmen yokluğu, denilebilir ki bu kurumları, eğitimin en verimsiz ve şanssız aşaması durumuna getirmiştir.

İlköğretimden liseye kadarki ölçme ve değerlendirme uygulamalarının 1988'e ait kesin rakamları ilkokullarda öğrencilerin yüzde 8'inin, ortaokullarda yüzde 29'unun, liselerde ise yüzde 25'inin sınıfta kaldığını; buna karşılık, her yıl ilköğretime fazladan 150-200 bin; liselere 200 bin dolayında öğrenci kaydı yapıldığı görülmektedir. Bu açmazların en kolay çözümü, sınıfta kalmayı kaldıran yönetmeliklerle bulunmaya çalışmış; bu da kaliteyi büsbütün düşürür olmuştur.

Yurt dışındaki 0-18 yaş grubu Türk çocuklarının sayısı 1981 tespitlerine göre Almanya'da 584.400, Hollanda'da 36.249, Fransa'da 34.077, Belçika'da 30.258, Danimarka'da 6.264, İngiltere'de 2.000, Avusturya'da 17.539, İsviçre'de 13.604, İsveç'te 8.181, Norveç'te 719, Avustralya'da 10.000, Arap ülkelerinde 1.400 olmak üzere toplam 744.691'dir. Bunların millî kültür/millî eğitim çizgilerinde ne ölçüde yetiştirilebildikleri konusunda cevaplar alınamıyor.

Sonuç

Her yıl 1.200.000 dolayında çocuk ilkokula kaydoluyor. Şayet 6 yaş grubu da bu sayıya katılsa (yasal olarak katılması gerekir) sayı 2 milyona çıkmaktadır. Standartlardan yoksun okulların bu yükü alması mümkün değildir. İlköğretim çağına gelip de bu haktan yoksun kalan ve yasal takibe alınmayan çocuk sayısı Doğu'da ve Güneydoğu'da (Diyarbakır, Erzurum gibi kent merkezleri de dahil) inanılmayacak boyutlarda olduğu gibi, okullarda eğitim standartları da yakalanamamıştır.

Diğer yandan, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki toplam lise sayısı kadar lise bugün sadece Bursa'da, Konya'da vardır. Buna rağmen çağ nüfusunun ancak yüzde 20'si liselere devam edebiliyor. 1981'deki bir tespite göre genel ve meslekî teknik liselerin 1747'si kendi binasında hizmet verirken, 1123'ü ilkokul binalarında ikili öğretim yoluyla, 421'i kiralık binalarda çalışmaktaydı.

Büyük merkezlerdeki bazı liselerin mevcudu ise 3 binli, 4 binli sayılarla gösteriliyor. Bu, okullarda eğitim sürecinin bırakıldığına, salt şöyle böyle öğretim yapılabildiğine, bu nedenle de özel dersanelerin lise öğrenimi sırasında ve sonrasında devam edilmesi zorunlu, üniversite sınavlarına hazırlayıcı kurumlar konumunu elde ettiği görülüyor.

Yine 1980'lerin hesaplarına göre Ankara'da 185, İstanbul'da 198, en az ihtiyaç gösteren Kars'ta bile 24 ve her biri 10'ar derslikli yeni lise binasına gereksinim vardı.

Meslekî ve Teknik ortaöğretim, daha sağlıklı bir gelişme yansıtıyorsa da çağ nüfusunun bu okullara daha yoğun yönlendirilmesi sağlanamamaktadır.

Yaygın eğitim faaliyetlerinde 1980'lerden 1990'lara doğru olan gelişmelere bakıldığında, en yararlı dalın Çıraklık Eğitimi olduğu gözlenmektedir. Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, Din Kültürü gibi genel bilgi derslerinin yanında, 45 ayrı programın (Meslek bilgisi dersleri) uygulandığı Çıraklık Eğitim Merkezlerine devam eden çırak adayları, çırak ve kalfa sayısı 6 binden 200.000'e yükselmiştir.

Yapılan hesaplar ve tahminler; eğitimdeki kapasite açıklarını kapatmak, yığılmaları önlemek, eskileri yenilemek, çağdaş donatımı, öğretmenin hizmet içi eğitimini, ileri programların uygulanmasını, kaynak, kitap ve araç gereçleri sağlamak için, 5 ilâ 7 milyar dolarlık ek bir yatırım kaynağının gerektiğini gösteriyor.

Okullarına yakıt, su ve elektrik parasını dahi zamanında gönderemeyen; kadrolarını 21. yüzyılın gerektirdiği formasyonda ve sayıda eğitimcilerle dolduramayan, öğretmenlerine

mesleklerini severek, hatta coşkuyla yapmaları olanaklarını sağlayamayan Milli Eğitimimizin bu şansı yakın bir gelecekte yakalayacağı ise iyimserlerimizin bile umudu değildir.

Dünden Bugüne Eğitim Tarihi Kronolojisi 1332 - 2000

- 1332** İlk Osmanlı medresesi olan Orhaniye Medresesi İznik'te açılarak, müderrisliğine Şerafeddin Davud-ı Kayseri atandı.
- 1365** Bursa Çekirge'de Muradiye Medresesi açıldı.
- 1418** I. Mehmed (Çelebi) Bursa'da yeni bir medrese yaptırdı.
- 1447** II. Murad Edirne'de Muradiye Medresesi'ni yaptırdı.
- 1454** II. Mehmed'in (Fatih) izniyle İstanbul Fener'de bir Rum mektebi açıldı.
- 1461** İstanbul'da Sahakyan Nunyan Ermeni mektebi açıldı.
- 1471** II. Mehmed (Fatih) İstanbul Fatih'te Medaris-i Semaniye adı verilen sekizer derslikli bir medrese topluluğu tesis etti.
- 1482** II. Bayezid, Enderun'a aday yetiştirmek üzere Galatasarayı Acemi Ocağı'nı açtırdı.
- 1559** Sultan Süleyman'ın (Kanuni) yaptırdığı Süleymaniye Külliyesi'nde Medaris-i Süleymaniye adı altında bir Dârülhadis ile dört medrese öğretime açıldı.
- 1583** İstanbul'daki Cizvit tarikatı, Galata'da Saint Benoit Kilisesi yanında bir cizvit mektebi açtı.
- 1727** Temmuz Macar asıllı İbrahim Müteferrika'ya, III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin fetvasıyla, sadece lûgat, hikmet, mantık ve coğrafya kitapları basmak üzere Fatih Yavuzselim'deki evinde matbaa kurma izini verildi.
- 1729** Ocak Dârü't Tıbaatü'l-Âmire adı verilen bu matbaada ilk olarak Arapça-Türkçe bir sözlük olan Vankulu Lûgatı 1000 adet olarak basıldı.
- 1731** I. Mahmud, musiki öğrenimi için bir saray içoğlanının Avrupa'ya gönderilmesine izin verdi.
- 1734** Aralık Üsküdar'da, ilk Osmanlı askeri teknik okulu olan Humbarhane-i Hümayun açıldı.
- 1759** Görevli müderrislerin, Ramazan'ın ilk iki haftasında padişahın huzurunda gerçekleştirdikleri ve dini konularla ilgili açıklamaları kapsayan Huzur Dersleri başladı. Tahttaki padişahı dini konularda aydınlatmaya yönelik bu gelenek, her yıl Ramazan ayında yinelenerek 1924'te Hilâfetin kaldırılmasına kadar sürmüştür.
- 1773** Haliç Tersanesi'nde Mühendishane-i Bahri-yi Hümayun'un çekirdeği olan Hendesehane açıldı.
- 1776** Kasım Teknik deniz subayları yetiştirilmek üzere Kasımpaşa'da Mühendishane-i Bahri-yi Hümayun açıldı.
- 1776** Fransızca öğrenerek, sarayda tercümanlık yapmak üzere İshak adlı Müslüman bir genç Paris'e gönderildi.
- 1784** Sadrazam Halil Hamid Paşa, 30 gencin Fransa'da öğrenim görmesi için Fransa büyükelçisi Choiseul-Gouffier ile anlaştı.
- 1796** Mayıs Topçu ve istihkâm subayı yetiştirmek üzere Hasköy'de Mühendishane-i Berrî-i Hümayun açıldı.
- 1804** Üsküdar'da Dârü't-Tıbaatü'l-Cedide adında bir matbaa tesis edildi.
- 1805** İstanbul'da Kuruçeşme'de, Rum Talimgâhı da denilen özel bir Tıp Mektebi açıldı.
- 1821** Nisan Bazı Babıâli görevlilerinin Fransızca öğrenmeleri için Tercüme Odası kuruldu.
- 1824** Osmanlı Devleti'nde ilk Amerikan misyoner okulu, Beyrut'ta Syrian Protestant College adıyla açıldı.
- 1825** Şubat Mühendishane-i Bahri-yi Hümayun, II.Mahmud'un fermanıyla Heybeliada'daki binasına taşındı ve öğretim sisteminde yeni ilkeler benimsedi.
- 1827** Mart Osmanlı ordusunun hekim ihtiyacını karşılamak üzere Tıbhane-i Âmire açıldı.
- 1830** Serasker Hüsrev Paşa'nun kölelerinden seçilen beş genç, öğrenim görmek üzere Paris'e gönderildi.
- 1831** Kasım Takvim-i Vekayi yayınlanmaya başladı.
- 1832** Ocak Orduya operatör yetiştirmek amacıyla Cerrahhane-i Mâmure açıldı.
- 1832** Topkapı Sarayı'ndaki Enderun'un dağıtılması üzerine saraya hizmet personeli yetiştirilmek üzere bir Enderun Mektebi kuruldu.

- 1832** Açılması düşünülen Harbiye Mektebi'ne aday hazırlamak için Selimiye Kışlası'nda Sıbyan Bölükleri adı altında sınıflar oluşturuldu.
- 1834** Maçka Kışlası'nda Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye açıldı.
- 1834** Beşiktaş Sarayı'nda Muzika-i Hümayun Mektebi açıldı.
- 1836** Tıbhane-i Âmire ile Cerrahhane-i Mâmure, Topkapı Sarayı dış bahçesinde yapılan Mekteb-i Tıbbiye'ye taşındı.
- 1838** II. Mahmud'un fermânıyla Galatasaray Mekteb-i Tıbbiye-i Âlisi adıyla yüksek hekimlik ve eczacılık okulu açıldı.
- 1838** İstanbul'da kimsesiz çocuklar için Gureba Mektebi açıldı.
- 1839** Şubat Rüştiye adı altında, ilk ve orta sınıfları kapsayan ilk ilköğretim okullarının İstanbul'da açılması kararlaştırıldı.
- 1839** Şubat Eğitimde bir dönüşüm sağlayan Meclis-i Umur-ı Nafiâ lâiyhası yayınlandı.
- 1839** Şubat İstanbul'da Sultanahmet Camii hünkâr mahfelinde, rüştiye düzeyinde ilk sivil devlet okulu olan Mekteb-i Maarif-i Adliye açıldı. Halk bu yeni okulu Mekteb-i İrfanî olarak adlandırdı.
- 1839** Mart Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nde Mekâtib-i Rüştiye Nazırlığı örgütlendi.
- 1839** Mart Mekâtib-i Rüştiye Nazırı İmamzâde Es'ad Efendi'nin hazırladığı lâyiha, rüştiye mektepleri için nizamname olarak kabul edildi.
- 1839** Mart Süleymaniye'de, Mekteb-i Maarif-i Adliye'ye denk yeni bir rüştiye olmak üzere, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye açıldı.
- 1839** Mayıs Galatasaray'na taşınan ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane adı verilen tıp okulunda, II. Mahmud'un da katıldığı açılış töreniyle derslere başlandı.
- 1839** Kasım Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat Fermanı'nı, Topkapı Sarayı'nın Gülhane mevkiinde kalabalık bir topluluk önünde okudu.
- 1839** Meclis-i Umûr-ı Nafia tarafından hazırlanan ve yeni eğitim öğretim hedeflerini içeren Meclis-i Umûr-ı Nafia lâiyhası yayınlandı.
- 1840** Ocak Mekâtib-i Rüştiye Nezareti, Evkaf Nezareti'nden ayrı bir kuruluş haline getirildi.
- 1840** Dönemim gelişmelerine uygun olarak astronomi bilgileri vermek ve camilere muvakkit yetiştirmek için İstanbul'da Mekteb-i Fünun-ı Nücum açıldı.
- 1840** Tophane Mekteb-i Harbiyesi (Topçu Harp Okulu) açıldı.
- 1841** Medreselere karışmaksızın yeni açılacak okullara program hazırlamak, Avrupa'ya öğrenci göndermek gibi konulara bakmak üzere Sultan Abdülmecid'in iradesiyle Meclis-i Maarif-i Umumiye kuruldu.
- 1842** İstanbul'da Fenn-i Kibâle Mektebi adıyla ilk ebe kursu açıldı.
- 1842** Heybeliada'daki Mühendishane-i Bahri-yi Hümayun'da reform öngörülerek Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-yi Şahane adıyla yeniden organize edildi.
- 1843** Eylül Mekteb-i Tıbbiye'nin ilk mezunları için, Abdülmecid'in huzurunda icazetname merasimi yapılarak yeni tabiplere cübbe giydirildi.
- 1844** İstanbul'da Heybeliada'da Rum Ruhban Mektebi açıldı.
- 1845** Nisan Meclis-i Maarif-i Muvakkat, okulların programlarını hazırlamak üzere çalışmalarına başladı.
- 1845** Mayıs Abdülmecid, Ordu-yı Hümayun merkezi olan vilayetlerde birer askeri idadi açılması için bir irade yayınladı.
- 1845** Ağustos Mekteb-i Tıbbiye'de kibâle (ebelik) eğitimi gören ebe adayları, padişah Abdülmecid'in de hazır bulunduğu mezuniyet imtihanından geçip yemin ederek icazetname aldılar.
- 1846** Temmuz Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın yerine kurulan Maarif-i Umumiye Meclisi'nde, mekteplerin sıbyan, rüştiye, darülfünun düzeylerinde üç aşama olması öngörüldü.
- 1846** Ekim İstanbul'da Ayasofya Meydanı'nda, Darülfünun binasının temeli atıldı.
- 1846** Ekim Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'de erkân-ı harp (kurmaylık) sınıfı da açıldı
- 1846** Kasım Maarif Nezareti'nin başlangıcı sayılan Mekâtib-i Umumiye Nezareti kuruldu. Vak'anüvis Es'ad Efendi ilk nazır olarak atandı.
- 1846** Kasım Mekteb-i Fünun-ı Harbiye iki bölüme ayrıldı. Mekteb-i İdadi denilen hazırlık bölümü Maçka Kışlası'nda kalırken Harbiye sınıfları Pangaltı'daki yeni binasına taşındı. Bu münasebetle yapılan küşad (açılış) merasimine Sultan Abdülmecid de katıldı.

- 1846 İstanbul'da Sainte Pulcherie Fransız Mektebi açıldı.
- 1847 Ocak İlk uygulamalı tarım okulu olan "Ziraate Müteallik Fünun Mektebi", İstanbul'da Ayamama Çiftliği'nde açıldı. Ziraat Talimhanesi adıyla da anılan bu okulda görevlendirilen Amerikalı öğretmenin yanına bir de çevirmen atandı.
- 1847 Nisan Sıbyan mektepleri için ilk temel eğitim yönetmeliği sayılabilecek bir "talimat" hazırlandı.
- 1847 Nisan Mekteb-i Cedid-i Harbiye-i Şahane'nin yönetimine ilişkin bir tüzük yürürlüğe konuldu.
- 1847 Aralık Mekâtib-i Umumiye Nezareti, Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü'ne dönüştürüldü.
- 1847 Mühendishane-i Berrî-yi Hümayun, Topçu ve Mimar Mektebi adını aldı.
- 1848 Mart Rüştüyelere öğretmen yetiştirilmek amacıyla, İstanbul'da Çarşamba'da Dârümuallimin adıyla ilk öğretmen okulu açıldı.
- 1848 Temmuz Sultan Abdülmecid'in huzurunda Mekteb-i Harbiye'de erkân-ı harp sınıfı mezuniyet imtihanı yapılarak ilk defa yüzbaşı rütbesinde beş erkân-ı harp zabiti orduya katıldı.
- 1848 Temmuz Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü yeniden Mekâtib-i Umumiye Nezareti'ne dönüştürüldü.
- 1848 Barutçubaşı Dadyan Efendi İstanbul'da Zeytinburnu'nda ilk sanayi mektebini açtı.
- 1849 Ocak Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'de bir baytar sınıfı açıldı.
- 1850 Mart Abdülmecid'in annesi Bezimiâlem Valide Sultan'ın kurduğu vakfa bağlı, rüştiye düzeyindeki Dârümaarif adlı mektebin Çağaloğlu'nda yaptırılan yeni binasında derslere başlandı.
- 1850 Nisan Hekimbaşılığın yerine Mekteb-i Tıbbiye Nezareti kuruldu.
- 1851 Temmuz İlk Osmanlı bilim akademisi sayılan Encümen-i Dâniş çalışmaya başladı.
- 1852 Ekim Mekteb-i Fünun-ı Bahriye-i Şahane'ye öğrenci adayları yetiştirilmesi için idadi sınıfları da açıldı.
- 1853 İstanbul'da Zoğrafyon Rum Mektebi açıldı.
- 1853 Temmuz İstanbul dışında, başlıca 25 büyük kentte de birer rüştiye mektebi açılması yolunda, Sultan Abdülmecid'in iradesi yayınlandı.
- 1854 Medreselerin geleneksel yapısı dışında, Şeyhülislâmlığa bağlı olarak Süleymaniye'deki Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye binasında, iki yıl öğrenim süreli Muallimhane-i Nüvvâb adıyla yeni bir okul açıldı. Muallimhane-i Nüvvâb'ı bitirenlerin, Şer'îye mahkemelerine kadı olarak atanmaları 1924'e değin sürmüştür.
- 1855 Askeri Tıbbiye'ye yalnızca rüştiyeyi bitirenlerin alınması öngörüldü.
- 1855 Paris'te, Mekteb-i Osmanî adıyla Osmanlı Devleti'nden gelecek genç subaylara ileri askerlik bilgileri verilmek üzere, öğretim dili Fransızca ve Türkçe olan bir okul açıldı.
- 1856 İstanbul'da Fransız Notre Dame de Sion kız mektebi açıldı.
- 1857 Şubat Aralarında Selim Sabit Efendi'nin de bulunduğu bir grup öğrenci, ilerde Darülfünun'da hocalık yapmak üzere Paris'e gönderildi.
- 1857 Nisan Mekâtib-i Umumiye Nezareti, Maarif-i Umumiye Nezareti adı altında yeniden örgütlendi ve nazırlığa Abdurrahman Sâmî Paşa atandı.
- 1856 Meslek dersleri öğretim dili Fransızca olan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de ders cetveline Arapça ve Farsça da eklendi.
- 1857 İstanbul'da English High School for Girls adıyla bir İngiliz kız ortaokulu açıldı.
- 1858 Temmuz Orman mühendisleri yetiştirilmesi amacıyla Ticaret Orman ve Maadin Nezareti tarafından Fransa'dan getirtilen orman mühendisi Tassy, kurs düzeyidne bir okul açtı.
- 1859 Ocak İstanbul'da Sultanahmet'teki Cevri Kalfa Mektebi'nde ilk inas (kız) rüştiyesi açıldı.
- 1859 Ocak Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasına dair Sultan Abdülmecid'in iradesi yayınlandı.
- 1861 Mart Maarif-i Umumiye Nezareti'nin görev ve çalışma ilkelerine dair "Maarif-i Umumiye Nezareti Vezaifine Dâir Mevad" yayınlandı.
- 1860 İstanbul'da Soğukçeşme'de Telgraf Memur Mülâzimi Mektebi açıldı.
- 1861 Nisan Ticaret Nezareti içinde bir Ticaret Mektebi açıldı
- 1861 Haziran Halka din kurallarını öğretmek amacıyla Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye adlı bir derneğin kurulmasına izin verildi. Dernek ancak 1865'te faaliyete geçebildi.
- 1862 Haziran Kuruluşunda Mekteb-i Aklâm, daha sonraları Mahrec-i Aklâm adıyla anılan, devlet

- dairelerine memur ve kâtip yetiştirmek üzere resmi bir okul açıldı.
- 1862** Ekim El sanatlarının bir okul disiplini içinde öğretilmesi amacıyla Mekteb-i Hiref ve Sanaî adlı altında bir sanat okulu açılması için, üyeleri arasında yabancı uzmanların da bulunduğu bir encümen kuruldu.
- 1862** Dağılan Encümen-i Dâniş'in yerine Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye adı verilen yeni bir dernek kuruldu.
- 1863** Ocak Ayasofya'daki binası daha tamamlanmayan Darülfünun'a hazırlık olmak üzere "herkese açık" deneme derslerine başlandı.
- 1863** Mekteb-i Harbiye'ye ve asker idadilere terbiye-i bedeniye, askeri idadilerin programında Fransızca dersleri konuldu.
- 1863** Tuna Valisi Midhat Paşa, ilk sanayi mektebini İslahane adıyla Niş'te açtı.
- 1863** Temmuz Meclis-i Vükelâ'da, devlet dairelerine, sadece Mekteb-i Aklâm'dan mezun memur alınması kararlaştırıldı.
- 1863** Eylül İstanbul'da Rumelihisarı'nda Amerikalı misyonerlerin kurduğu Robet Kolej'de öğretime başlandı.
- 1863** Ekim Meclis-i Muhtelit-i Maarif'in çalışmalarına son verilerek Maarif-i Umumiye Heyeti ile bu heyete bağlı Daire-i Mekâtib-i Umumiye Dâire-i Mekâtib-i Hususiye adında iki encümen kuruldu.
- 1863** Aralık Mekteb-i Aklam'ın, öğrenim süresi 3 yıla çıkartılarak Mahrec-i Aklâm adıyla yeniden örgütlendi.
- 1864** Ocak Osmanlı uyuğu Rum, Ermeni, Katolik Ermeni ve Bulgar milletlerinden 16 genç, askeri fenler öğrenmek için Paris'teki Mekteb-i Osmani'ye gönderildi. Bunların, İstanbul'daki Harbiye ve Bahriye mekteplerine kayıtları için de Sultan Abdülaziz bir irade yayınladı.
- 1864** Ocak Osmanlı Donanması'nın teknik eleman gereksinimini karşılamak üzere üç İdadiye Bölüğü kurulması kararlaştırıldı.
- 1864** Şubat Bahriye Mektebinde de erkân-ı harb sınıfı açıldı.
- 1864** Mart İmalât-ı Harbiye Sanayi Mektebi'nin çekirdeğini oluşturan, asker giysilerinin dikildiği İdadi Bölükleri kuruldu.
- 1864** Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye adlı ilk askeri lisenin şubeleri Galatasaray ve Halıcıoğlu'nda açıldı.
- 1864** Askeri idadilere aday yetiştirmek üzere ancak programında askerlik dersleri bulunmayan Mahrec-i Mekâtib-i Askeriye açıldı.
- 1865** Mart Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye faaliyete geçerek halka okuma yazma öğretilen ilk kursu Sırmakış Hanı'nın yanındaki sıbyan mektebinde açtı.
- 1865** Nisan Halkın, özellikle de okul çocuklarının okuyup yararlanacağı yabancı dillerde yazılmış kültür kitapları ile haritaların Türkçe'ye çevirilmesi için bir Tercüme Cemiyeti kurularak başkanlığına Münif Efendi (Paşa) getirildi.
- 1865** Dârü't-Tıbaa't'ül-Âmire ve Takvimhane'nin yerine Topkapı Sarayı'nın dış bahçesinde bir, basımevi konumundaki Matbaa-yı Âmire kuruldu.
- 1865** Bosna Eyaletinin merkezi Saraybosna'da, "Tahsil-i İlme ve Fenn-i Nakşa Mahsus İnas Mektebi" (Bilgi ve Nakış İşleri Kız Okulu) açıldı.
- 1865** Ekim Harbiye ve Bahriye mekteplerinin hazırlık sınıfları konumundaki idadiler, Mekteb-i İdadi-yi Umumî adı altında birleştirildi.
- 1866** Ocak Mekteb-i Mülkiye ve Mahrec-i Aklâm mezunlarının devam edebilecekleri Mülkiye Mühendis ve Islâh-ı Sanayi Mektebi açıldı.
- 1866** Maarif-i Umumiye Nezareti'nde Telif ve Tercüme Dairesi kuruldu.
- 1867** Ocak Mekteb-i Tibbiye-i Şahane bünyesinde, Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye adıyla ilk sivil tıp sınıfı da açıldı.
- 1867** Nisan Askeri idadilere matematik öğretmeni yetiştirmek için, Mekteb-i Harbiye mezunlarından seçilenlerden oluşan 3 yıllık "Hoca Sınıfı"nda derslere başlandı.
- 1867** Haziran Vilayet merkezlerinde birer ıslahane açılması için nizamname yayınlandı.
- 1867** Haziran Sultanahmet'teki eski Kılıçhane'de öğrencilerinin, İstanbul'daki çeşitli fabrika ve imalathanelerde uygulamalı ders yapacağı, Islâh-ı Sanayi Mektebi açılmasını öngören Sultan Abdülaziz'in iradesi yayınlandı.
- 1867** Ağustos Tuna Vilayeti'nin Rusçuk, Niş ve Sofya kentlerindeki ıslahanelere öğretmen yetiştirilmek üzere Paris'e öğrenci gönderildi.

- 1868** Şubat Rüştiyelerin öğrenim süresi beş yıla çıkartıldı. Mahrec-i Aklâm'a Fransızca dersi de konuldu.
- 1868** Meclis-i Vükelâ'nın yayınladığı bir beyanname ile ana ve babaların çocuklarını okutmaları zorunlu kılındı.
- 1868** Ağustos Cemiyet-i Tedrisiye- İslâmiye'nin girişimiyle Darüşşafaka'nın temeli atıldı.
- 1868** Eylül Mekteb-i Sultanî, Sultan Abdülaziz'in de katıldığı küşat merasimi ile Galatasaray'nda öğretime açıldı.
- 1868** Eylül Dersaadet Islah-ı Sanayi Mektebi eski Kılıçhane'de öğretime başladı.
- 1868** Kasım Taşrada ve İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin yetersiz hocalarını yetiştirmek amacıyla Beyazıt'taki eski matbaa binasında, İbtidâî Darümuallimini adıyla hizmetçi eğitim kursu açıldı.
- 1868** Kasım Mekteb-i Sanayi Nizamnamesi yayınlandı.
- 1869** Haziran Sıbyan mekteplerinin inas (kız) ve zükûr (erkek) olmak üzere ayrılmalarına, ayrıca İnas Rüştiyeleri açılmasına ilişkin Sultan Abdülaziz'in iradesi çıktı.
- 1869** Eylül Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlandı. Bu tüzük, Türkiye'de eğitimle ilgili yasal düzenlemelerin ilk ve en önemlilerinden; aynı zamanda da yeni kuşakların eğitilip yetiştirilmelerinin devlete düşen bir görev olduğunu belgeleyen önemli bir yasa sayılır.
- 1869** Tophane Nezareti'nce onarılan Yedikule'deki eski Baruthane'de İnas Sanayi, Haydarpaşa'da da Tatbikat-ı Tıbbiye-i Askeriye mektepleri açıldı.
- 1870** 2 Şubat Darülfünun-ı Osmanî'nin ders programı Takvim-i Vekayî'de yayınlandı.
- 1870** 20 Şubat Dârülfünun-ı Osmanî, yapılmakta olan binası bitmediğinden Çemberlitaş'taki günümüzde Basın Müzesi olan binada merasimle açıldı.
- 1870** 26 Nisan Kız okullarının öğretmen gereksinimi için İstanbul'da ilk Dârümuallimat açıldı.
- 1870** 8 Mayıs Meclis-i Maarif-i Kebir'ce hazırlanan ve iptidaiyelere ilişkin kural, yöntem ve ders konularını içeren Rehnümâ-yı Muallimîn adlı kılavuz kitap yayınlandı.
- 1870** 14 Mayıs Okul ders kitaplarının yazım ve yarışma koşullarını da içeren Telif ve Tercüme Nizamnamesi yayınlandı.
- 1870** 2 Temmuz Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Dairesi'nde, ilk hukuk okulu Kavanin ve Nizamât Dershanesi adıyla açıldı.
- 1870** 7 Temmuz Çok şubeli Dârümuallimin-i Âli kuruluncaya değin Darümuallimin-i Rüşdî'nin açılması kararlaştırıldı.
- 1870** 13 Eylül Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin, Askeri Tıbbiye'den ayrı, bağımsız bir kurum olmasını sağlayan nizamname yayınlandı.
- 1870** 22 Eylül Rüştiyeler için 74 maddeden oluşan bir nizamname çıktı.
- 1870** 13 Ekim Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin vilayetlerde nasıl uygulanacağına ilişkin 9 maddelik bir talimatname yayınlandı.
- 1870** Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de derslerin Fransızca değil, Türkçe yapılması kararlaştırıldı.
- 1870** Üsküdar Amerikan Kız Koleji açıldı.
- 1871** 3 Ocak 1858'de kurs düzeyinde faaliyete geçen OrmanMektebi, öğretim süresi 2 yıl olan bir okul statüsünde yeniden örgütlendi.
- 1871** 22 Ocak Vali ve maarif müdürü ile vilayet umumi meclislerinin eğitim öğretim işlerindeki görev ve sorumluluklarını da içeren İdare-i Umumiye-i Vilâyât Nizamnamesi yürürlüğe girdi.
- 1871** Mayıs Darülfünun hocalarından Hoca Tahsin Efendi ile Cemaleddin Efganî "ders-i âmm" (herkese açık ders) vermeye başladılar.
- 1871** 28 Mayıs Vilayet ıslahhanelerinde birer ziraat sınıfının da açılması için SultanAbdülaziz'in iradesi yayınlandı.
- 1871** İstanbul Arnavutköy'de Amerikan Kız Koleji açıldı.
- 1872** Şubat Mühendishane-i Berriye-i Hümayun'un harbiye ve idadiye sınıfları Mekteb-i Harbiye sınıflarıyla bütünleştirildi.
- 1872** 22 Mayıs Mektep imtihanlarının haziran ayında yapılması kararlaştırıldı.
- 1872** 13 Ağustos Vilayetlere gönderilen bir tamimle sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi istendi.
- 1872** 25 Ağustos Yayınlanan bir tamimle bütün vilayetlerde, âşar vergisinin onda biri oranında yeni vergi konulup gerekirse salma da uygulanarak her köy ve mahalleye sıbyan mektebi açılması istendi.
- 1872** Askeri okullarda şifai (sözlü) imtihan yerine tahriri (yazılı) imtihanlara geçildi.

- 1872 Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi, Topkapı Sarayı Ahırkapısı'ndan girilen Güllhane meydanındaki yeni binasına taşındı.
- 1872 Nuruosmaniye Camii Sıbyan Mektebi "usul-i cedide" (yeni yöntem) uygulanan ilk numune mektebi oldu.
- 1872 Daha sonra Vefa İdadisi - Vefa Lisesi adını alacak olan Dersaadet İdadisi-i Mülkiye-i şahanesi açıldı.
- 1873 15 Haziran Darüşşafaka, yapımı tamamlanan Fatih'teki binasında, Dârü's-şafakatü'l-İslâmiye adıyla öğretime açıldı.
- 1873 Darülfünun-ı Cedid adı verilen üçüncü bir darülfünun ve buna bağlı Turuk u Maabir ve Mühendisin-i Mülkiye Mektebi adıyla yeni bir yüksek teknik okul, Galatasaray'ında öğretime başladı.
- 1873 18 Aralık Dârülmaarif; rüştiyenin üstü ve öğretim dili Türkçe olan lise düzeyinde bir mülkiye idadisine dönüştürüldü.
- 1874 13 Ocak Açılması öngörülen Maadin Mektebi için hazırlanan nizamname yayınlandı.
- 1874 Mekteb-i Sultanî bünyesinde açılan, öğretim dili Türkçe ve Fransızca olan Dârülfünun-ı Osmanî'de derslere başlandı.
- 1874 14 Mart Darümuallimin, "iptidai" (ilköğretmen), "rüşdi" ve "idadi" (ortaöğretmen) olmak üzere üç aşamalı olarak yeniden örgütlendi.
- 1875 9 Ocak Paris'teki Mekteb-i Osmanî kapatıldı. Buna ayrılan ödeneklerden yararlanılarak vilayet ve Ordu-yı Hümayun merkezlerinde birer askeri rüştiye açılması kararlaştırıldı.
- 1875 2 Nisan Askeri idadiler, Mekteb-i İdadî-i Umumî adı altında Kuleli Kışlası'nda öğretime başlarken Kasımpaşa'da da bahriye zabıtlarının çocuklarının alınacağı Bahriye Rüştiyesi açıldı.
- 1875 13 Nisan İstanbul'daki sıbyan mekteplerinin şartlarını iyileştirip sorunlarını çözmek amacıyla semt halklarının seçeceği Mecâlis-i Tedrisiye ve Şuabatı adlı sivil bir örgütlenmeye gidilmesi için talimat yayınlandı.
- 1875 16 Haziran Muzır kitapların yayınlanmasını veya Türkçe'ye çevrilmesini, böyle kitapların Osmanlı ülkelerine sokulmasını önlemek amacıyla Maarif-i Umumiye Nezareti'ne onay, denetim, sansür ve yasaklama yetkileri veren Sultan Abdülaziz'in kitap sansürü iradesi çıktı.
- 1875 9 Ağustos Menşe-i Küttab-ı Askerî adıyla askeri kâtip okulu açıldı.
- 1875 İstanbul'da 9 ayrı askeri rüştiye açıldı.
- 1875 Rüştiye ve idadi düzeyindeki askeri okullara öğretmen yetiştirmek için Menşe-i Muallimîn adıyla yeni bir kurum açıldı.
- 1875 13 Kasım 1873'te Mekteb-i Sultanî içinde, Turuk u Maabir ve Mühendisin-i Mülkiye Mektebi adıyla açıldıktan hemen sonra kapatılan fen ve mühendislik fakültesi yeniden açıldı.
- 1875 İstanbul dışındaki ilk mülkiye idadisi, Mora Yenişehir'i'nde açıldı.
- 1876 9 Mayıs Haydarpaşa Ameliyat-ı Tıbbiye Mektebi'nde, öğretim dili Türkçe olmak üzere eczacı sınıfı da açıldı.
- 1876 Mekâtib-i İbtidaiye Talimatnamesi yürürlüğe girdi.
- 1876 Eğitim ve öğretim işlerinde ciddiyeti ve başarısıyla tanınacak olan Mekteb-i Osmanî, Hüseyin Avni Bey tarafından İstanbul-Aksaray'da açıldı.
- 1877 10 Nisan İdadî (lise) ve âli (yüksek) kısım sınıflarını kapsayacak biçimde örgütlenen Mekteb-i Mülkiye'nin yeni nizamnamesi yürürlüğe girdi.
- 1877 1 Aralık Mekteb-i Fünun-ı Mülkiye'de, yapılan yeni düzenlemeden sonra görkemli bir küşad merasimiyle derslere başlandı.
- 1878 28 Ekim Mekteb-i Sultanî bünyesinde 1873'te açılıp bir süre sonra kapanan Darülfünun-ı Osmanî, Darülfünun-ı Sultanî adıyla yeniden açıldı.
- 1878 23 Eylül Rüştiye mezunlarına, Fransızca ve Arapça'nın yanısıra bir de Osmanlı azınlıkları dili öğretilmek üzere, İstanbul'da Elsinî (yabancı diller) Mektebi açıldı.
- 1879 İstanbul'da Şişli Terakki Lisesi açıldı.
- 1879 1 Kasım Divan-ı Muhasebat bünyesinde Mekteb-i Fünun-ı Maliye adıyla yeni bir meslek okulu açıldı.
- 1879 20 Aralık Zenginlerin sağladığı maddi katkıyla, Yeniköy'de bir yalıda açılan, Maarif Nezareti'ne bağlı Ticaret Mektebi'nde derse başlandı.
- 1879 22 Aralık Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye, Maarif Nezareti'ne bağlandı.
- 1880 13 Mart İstanbul'da Babıâli civarında, öğretim dili Türkçe ve Fransızca olmak üzere, genel kültür,

- musiki, el ve ev işleri derslerinin verileceği, kızlara mahsus, leyli (yatılı) ve nehari (gündüzlü) Ameli Hayat Mektebi açıldı.
- 1880** 17 Haziran Adliye Nezareti'ne bağlı Mekteb-i Hukuk açıldı.
- 1880** 11 Temmuz Orman ve Maadin mekteplerinin yeni bir statüye kavuşmasını sağlayan nizamname yayınlandı.
- 1880** Rüştiye mekteplerinin ders programına Fransızca eklendi.
- 1881** 4 Ocak Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi kapatılarak yerine Encümen-i Teftiş ve Muayene kuruldu.
- 1881** 30 Kasım Sıbyan mekteplerinde usul-i cedid ile elifba öğretimine geçildi ve öğretmenlerden, bu okullarda, iptidai mekteplerdeki programa paralel bir eğitim yapmaları istendi.
- 1882** 11 Şubat İmtiyazlı eyalet konumu elde eden Girit'te, Müslüman çocukları için ilköğretimi zorunlu kılan bir nizamname yayınlandı.
- 1882** 16 Şubat Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk defa kapsamlı bir eğitim örgütlenmesine gidilmesi gündeme geldi. Buna bağlı olarak her vilayete bir maarif müdürü atanması ve vilayetlerde maarif meclisi oluşturulması kararlaştırıldı.
- 1882** 6 Nisan İstanbul'da Aksaray'daki Hacı Bekir Paşa Konağında, sıbyan mektepleri hocalarına, usul-i cedide denilen yeni elifba yöntemini öğretmek amacıyla Dârülameliyat adıyla sürekli bir kurs faaliyete geçti.
- 1882** İstanbul'da Sankt Georg Avusturya Ticaret Mektebi açıldı.
- 1883** 16 Ocak Hamidiye Ticaret Mektebi açıldı.
- 1883** 19 Ocak Vilayet maarif müdürlerinin, vilayetlerde birer darümuallimîn yapılmasına öncülük etmeleri kararlaştırılarak, bu konuda bir irade yayınlandı.
- 1883** 8 Şubat Her köyde bir mektep açılması ve bunların giderlerinin "maarif hisse-i iânesi" adı altında bir vergiyle karşılanması için tamim yayınlandı.
- 1883** 3 Mart İlk Sanayi-i Nefise (Güzel Sanatlar) Mektebi, İstanbul'da Müze-i Hümayun yanındaki binasında törenle açıldı.
- 1883** 25 Eylül Dârülmaarif kapatılarak hoca ve talebeleri diğer rüştiyelere dağıtıldı.
- 1883** 8 Ekim İlk sivil mühendislik okulu olan Mühendishane-i Mülkiye Mektebi İstanbul'da açıldı.
- 1883** İstanbul'da Beyazıt'ta Kütübhaneye-i Umumi açıldı.
- 1884** 15 Ocak Şemsü'l-Maarif adı verilen "hususî mektep" açıldı.
- 1884** 20 Mart Rüştiyenin üstünde bir teknik okul olarak kurulan Hendesehane-i Mülkiye'nin nizamnamesi yayınlandı.
- 1884** 17 Mayıs İnas (kız) sanayi mektepleri Ticaret Nezaretine bağlandı.
- 1884** 17 Mayıs Halkalı Ameliyat (uygulamalı) Ziraat Mektebi açıldı.
- 1884** Muallimhane-i Nüvvab'ın yerine, kadı adaylarının yetişeceği, Şeyhülislâmlığa bağlı Mekteb-i Nüvvab açıldı.
- 1884** İstanbul'da Debistan-ı İrani adıyla bir İran mektebi açıldı.
- 1885** II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı Mabeyn-i Hümayun bahçesinde hanedanının erkek ve kız çocukları için bir Şehzadegân Mektebi yaptırdı.
- 1885** İstanbul'da Zapyon Rum Kız Mektebi açıldı.
- 1885** Selânik'te Fevziye Mektebi açıldı.
- 1885** 18 Kasım Maarif Nezareti'nde Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin yerine, en yetkili karar organı olmak üzere Meclis-i Kebir-i Maarif yeniden kuruldu.
- 1886** 6 Mayıs Gayrimüslim ve yabancı okullarının denetimi, program ve ders kitaplarının incelenmesi işleri için Maarif Nezaret'i'nde Mekâtib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği kuruldu.
- 1886** 31 Ekim Mekteb-i Hukuk'un yönetimi, Adliye Nezareti'nden Maarif Nezareti'ne bağlandı.
- 1887** 2 Ocak Ticaret, Kız Sanayi ve Sanayi-i Nefise Mektepleri Maarif Nezareti'ne bağlandı.
- 1888** Tarsus Amerikan Koleji açıldı.
- 1888** İstanbul'da İtalyan Ticaret Mektebi açıldı.
- 1888** Bursa'da Harir (ipek) Dârüttalimi açıldı.
- 1889** İstanbul'da Sultanahmet'te, giderleri Ziraat Bankası tarafından karşılanan Mülkiye Baytar Mektebi açıldı.
- 1889** Mekteb-i Tıbbiye-i Askerî öğrencileri, İstanbul'da İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni kurdular.
- 1891** 30 Eylül İstanbul Ticaret Mektebi içinde Körler ve Sağırlar Mektebi açıldı.

- 1891 25 Ekim Maarif Nezareti merkez örgütündeki değişiklikle Mekâtib-i Âliye Müdüriyeti kaldırılıp yerine Mekâtib-i İdadiye Müdüriyeti kuruldu.
- 1891 3 Kasım Darülmuallimîn'in "Âliye" (yüksek) şubesi açıldı.
- 1892 11 Eylül Lisan Mektebi Yıldız Sarayı'na verilen bir jurnal üzerine kapatıldı.
- 1892 3 Ekim İstanbul'da, Arabistan ve Arnavutluk ile Doğu vilayetleri aşiretlerinden ileri gelen kişilerin çocukları için Aşiret Mektebi açıldı.
- 1893 19 Eylül Orman ve Maadin Mektebi'nin kapatılmasının ardından Halkalı Ziraat Mektebi'nde bir orman şubesi açıldı. Avrupa'ya öğrenim için gönderilen madencilerin buradaki öğrenimlerini bitirdikten sonra açılması tasarlanan Maden Mühendis Mektebi'nde muallimlik etmeleri kararlaştırıldı.
- 1893 Dört yıllık taşra köy mektepleri için yeni ders cetveli hazırlandı.
- 1894 17 Temmuz Uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından hazırlanan yeni Darülmuallimîn ders programı uygulamaya konuldu.
- 1894 14 Eylül Aşiret Mektebi'nin, Ortaköy'deki binasında derslere başlandı.
- 1895 Muhtelif mekteplerde okutulacak ders kitaplarının seçiminin, muallimlere bırakılmayarak Maarif Nezareti'nde oluşturulacak bir komisyon tarafından belirlenmesi benimsendi.
- 1895 Rüştîyelerin öğrenim süresi iptidaiden sonra üç yıl, köy mektepleri de dört yıl oldu.
- 1896 Gülhane Hastahanesi, Tatbikat Mektebi oldu.
- 1896 13 Aralık Vilayet maarif müdürlerinin görevlerini gösteren talimatname yayınlandı.
- 1897 İstanbul'da Bulgar Mektebi açıldı.
- 1897 Ayşe Sıdika Hanım'ın yazdığı Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri adlı pedagoji kitabı yayımlandı.
- 1898 Maarif Nezareti tarafından, ilk Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye yayımlandı.
- 1900 19 Ağustos Darülfünun-ı Şahane, II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25.yılında, Mülkiye Mektebi binasında törenle açıldı.
- 1901 Askeri ve mülki mektepleri derece ile bitirenlere verilmek üzere altın ve gümüş Maarif Madalyası çıkartıldı.
- 1902 Ankara'da Nümune Çiftliği ve Çoban Mektebi açıldı.
- 1903 1 Eylül İstanbul'da, Zeynep Hanım Konağında, Darülhayr-ı âli adında bir darüleytam (öksüzler yurdu) İstanbul'da açıldı.
- 1903 22 Eylül Şam'da da bir Mekteb-i Tıbbiye açıldı.
- 1903 4 Kasım Halkalı Ziraat ve Ormanlık Mekteb-i Âlisi Nizamnamesi yayınlandı.
- 1904 21 Temmuz II. Abdülhamid'in emriyle iptidaiyelerden tarih ve coğrafya dersleri kaldırıldı.
- 1905 İstanbul'da English High School (İngiliz Erkek Ortaokulu) açıldı.
- 1905 Ordu merkezleri olan Edirne, Manastır, Erzincan, Şam ve Bağdat'ta da birer harbiye mektebi tesis edildi.
- 1904 24 Ekim Kasımpaşa'da Çarkçı Mektebi açıldı.
- 1907 10 Eylül Konya, Selanik ve Bağdat'ta hukuk mektepleri açılması için II. Abdülhamid'in iradesi yayınlandı.
- 1907 İstanbul'daki Aşiret Mektebi kapandı.
- 1908 Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey'in girişimiyle çağdaş yöntemlere göre, öğrencilerin becerilerini geliştirici programların uygulanacağı yeni "Nümune" mektepleri açıldı.
- 1908 18 Kasım Askeri ve mülki tıbbiye mektepleri, yapımı tamamlanan Haydarpaşa Tıp Fakültesi'nde bir araya getirilerek "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane" adıyla ortak öğretime geçti.
- 1908 20 Aralık İstanbul'da Rızapaşa Yokuşu'nda, Selim Sırrı Bey'in (Tarcan) açtığı Terbiye-i Bedeniye Mektebi törenle hizmete girdi.
- 1909 29 Ocak Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye kapandığı için üyeleri, Dartüşşafaka Meclis-i İdare ve Meclis-i Tedris örgütlerinde görev aldılar.
- 1909 26 Şubat Medaris-i İlmiye Nizamnamesi yayınlandı.
- 1909 Nisan Geniş yetkilerle Darülmuallimîn müdürlüğüne atanan Mustafa Sâti Bey, okulun gelişmesini sağlayıcı çalışmalar başlattı.
- 1909 21 Ağustos Beyazıt'ta, Zeynep Hanım Konağı'ndaki Darülhayr-ı âli kapatılarak, bina Darülfünun'a tahsis edildi.
- 1909 Hendesehane-i Mülkiye'nin adı Mühendis Mektebi'ne çevrildi.

- 1909** Hamid Naci Bey, İstanbul'da Azapkapı'da "Millî ve Hususî Ticaret-i Bahriye Kaptan ve Çarkçı Mektebi"ni açtı.
- 1910** 27 Şubat Darüşşafaka Mezunları Cemiyeti, İstanbul'daki zanaatkar ve esnaf çıraklarına okuma yazma öğretilmek üzere bir çirak mektebi açtı.
- 1910** 16 Mayıs Başarılı öğretmenlere, bilim ve sanata hizmet edenlere verilmek üzere, üç ayrı rütbesi olan gümüş Maarif Nişanı çıkartıldı.
- 1910** 28 Mayıs Maliye Nezareti'nce, İstanbul'da rüştiye üstü eğitim verecek bir Maliye Mektebi açıldı.
- 1910** 28 Mayıs Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaret'ince İstanbul Bahçeköy'de bugünkü Orman Fakültesi'nin çekirdeğini oluşturan Orman Mekteb-i Âlisi açıldı.
- 1910** 14 Ekim Baytar Mektebi, Tatbikat-ı Baytariye Mektebi'ne dönüştürüldü.
- 1911** 14 Ekim Rüştiye ve idadi sınıflarını kapsayan ilk kız ortaokul-lisesi İstanbul İnas İdadisi adıyla hizmete girdi.
- 1911** Muallimhane-i Kuzzat-Mekteb-i Nüvvab'ın yerine, kadı adaylarının yetişeceği, Şeyhülislâmlığa bağlı Medresetü'l-Kuzzat açıldı.
- 1912** 1909'da programları ıslah edilen İstanbul medreseleri, Dârü'l-Hilâfetü'l-Aliyye Medresesi adıyla tek medrese kabul edildi.
- 1913** 25 Eylül Maarif Nezareti'nce Mekâtib-i Hususiye (özel okullar) Talimatnâmesi yürürlüğe konuldu.
- 1913** 6 Ekim Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati Sultan V. Mehmed Reşad'ın iradesi olarak yayınlandı.
- 1913** İlk tiyatro okulu olan Dârülbedayi İstanbul'da açıldı.
- 1914** 29 Eylül Dârü'l- Hilâfetü'l Aliyye Medresesi adı altında toplanan medreselerin yenileştirilmesi için Islâh-ı Medâris Nizamnamesi yayınlandı.
- 1914** 14 Kasım Kızlara resim ve heykel sanatları eğitimi verilmek üzere İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açıldı.
- 1915** 2 Mart Ana Mekteplerinin açılması ve eğitim ilkelerine ilişkin nizamname yayınlandı.
- 1915** 5 Mart Darülfünun Tıp Fakültesi Nizamnamesi yürürlüğe girdi.
- 1915** Beyoğlu'nda Musevi Mektebi açıldı.
- 1915** Yalnız kızlara mahsus İnas Darülfünunu açıldı.
- 1915** Hat çalışmaları için Medresetü'l-Hattatın denen dersane açıldı.
- 1915** 5 Temmuz Darümuallimîn ve Darümuallimat'ın aşamalarını, sürelerini ve programlarını belirleyen nizamname yürürlüğe girdi.
- 1915** Şeyhülislâmlık tarafından İlmiye Salnamesi yayınlandı.
- 1916** 14 Mart İnas (Kız) İdadisi, Leyli(yatılı) ve Nehari(gündüzlü) İnas Sultanisi olarak bir üst düzeye çıkartıldı.
- 1916** İstanbul'da kurulan Millî Talim ve Terbiye Cemiyeti faaliyete geçti.
- 1916** Mayıs İstanbul'da ilk kez, okulların katıldığı İdman Bayramı kutlandı.
- 1916** İlk musiki okulu olan Darüelhan İstanbul'da açıldı.
- 1917** 14 Nisan Bağımsız bir akademi konumuna getirilen Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi yeniden örgütlendi.
- 1917** İnas (Kız) Darülfünun'u ilk mezunlarını verdi.
- 1918** 17 Mart Zükür (erkek) okullarında bayan öğretmenlerin de görev almaları Maarif Nezareti'nce kabul edildi.
- 1919** 19 Mart İstanbul Darülfünunu, işgaller karşısında izlenmesi gereken siyaset konusunda Damad Ferid Paşa hükümetine muhtıra verdi.
- 1919** 19 Mart İstanbul İnas (kız) Darülfünunu ile Asri Kadınlar Cemiyeti, Fatih Türbesi'nde düzenledikleri toplantıda İtilâf Devletlerini kınadı.
- 1919** 31 Mart İstanbul Darülfünunu'nda Pierre Loti'ye fahri doktorluk beratı verildi.
- 1919** 18 Mayıs İstanbul'da Darülfünun'da, Yunan birliklerinin İzmir'i işgalini kınamak, dünya kamuoyunu harekete geçirmek, örgütlü direnişleri başlatmak amacıyla toplantı yapıldı.
- 1919** Vaiz, imam, hatip adaylarını çağdaş din anlayışıyla yetiştirmek için Şeyhülislâmlığa bağlı Medresetü'l-İrşad açıldı.
- 1919** 4 Eylül İki gün önce Sivas'a gelen Mustafa Kemal Paşa'nın ikamet ettiği idadi binasında Sivas Kongresi başladı.
- 1919** 11 Ekim İstanbul Darülfünunu'na, yayınlanan Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile özerklik tanındı.
- 1919** 24 Aralık Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Kırşehir'de Gençler Derneği'ni ziyaret etti.
- 1920** 23 Ocak İstanbul'da Zeynep Hanım konağındaki Darülfünun binasında, Türk dostu Pierre Loti ve

- Veliaht Abdülmecid efendinin de katıldığı bir toplantı yapıldı.
- 1920** 5 Mayıs İstanbul'da padişah yanlısı hükümetin Maarif Nezareti'nden ayrı olarak, Ankara'da da bir Maarif Vekâleti kuruldu. TBMM, Dr. Rıza Nur'u, ilk Maarif Vekili seçti.
- 1920** Ağustos İstanbul'da Amiral Bristol Ebe ve Hemşire Mektebi açıldı.
- 1920** 4 Aralık Ankara okullarında görevli öğretmenler, aylardır maaş alamadıkları için greve başladılar. Eylem birkaç gün sürdü.
- 1921** 15 Şubat Heybeliada'daki Mekteb-Fünun-ı Bahriye-i Şahane talebelerinden bir grup Milli Mücadele'ye katılmak üzere İstanbul'dan Samsun'a hareket etti.
- 1921** 12 Mart TBMM, Mehmet Âkif'in (Ersoy) yazdığı şiiri İstiklâl Marşı olarak kabul etti.
- 1921** 29 Haziran Ankara'da Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti çalışmaya başladı.
- 1921** 30 Haziran Ankara'da Himaye-i Etfal Cemiyeti kuruldu.
- 1921** 16 Temmuz Açış konuşmasını, TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Maarif Kongresi açıldı.
- 1921** 16 Eylül İstanbul Darülfünunu Divanı (senato) kızların da Darülfünun'a alınmalarını kararlaştırdı.
- 1921** 3 Aralık Ankara'da Maarif Vekâleti'nin yerleştiği Erkek Muallim Mektebi binasında "serbest halk dersleri" adı altında konferanslar vermeye başladı.
- 1922** 22 Mart Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan sıfatıyla Akşehir'de medrese ve mektepleri inceledi.
- 1922** Ağâh Sırrı Bey (Levend), İstanbul'da yatılı-gündüzlü özel İstiklâl Lisesi'ni kurdu.
- 1922** 19 Eylül İstanbul Darülfünun'u Edebiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi Mustafa Kemal Paşa'ya fahrî müderrislik unvanı verdi.
- 1922** 27 Ekim TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da İstanbul'dan gelen muallim ve muallimelere hitap etti.
- 1922** 4 Kasım Son Osmanlı Vükela Heyeti'nin (bakanlar kurulu) istifası üzerine Maarif Nezareti kurumsal olarak tarihe karıştı.
- 1922** 8 Kasım İstanbul'a gelen İsmet Paşaya, Darülfünun'u ziyaretinde fahrî müderrislik berati verildi.
- 1922** 17 Kasım Ankara'da Muallimler Birliği Kongresi yapıldı.
- 1923** 21 Ocak Mustafa Kemal Bursa'da sultanî muallimlerinin çay partisine katıldı.
- 1923** 7 Şubat Mustafa Kemal Balıkesir'de Zağnos Paşa Camii minberinde cemaate seslenerek "Hutbeler halkın anlamayacağı dilde olmamalı, hutbeden maksat, ahalinin tenvir ve irşadıdır.Yüz iki yüz, hatta bin sene evvelki hutbeleri okumak insanları cehl ve gaflet içinde bırakmak demektir." dedi.
- 1923** 21 Mart Mustafa Kemal, Konya Sultanisi'nde muallimlere seslenerek cehaletin süratle ortadan kaldırılmasını istedi.
- 1923** 24 Mart TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Kütahya'da, muallimlerin çaylı toplantısına katılarak, toplumu kurtaracak iki kuvvetten birinin irfan ordusu olduğunu vurguladı.
- 1923** 8 Nisan Muallim mektepleri ile taşra idadileri vilayet özel idarelerinden alınıp Maarif Vekâleti'ne bağlanırken, ilk mektebe devam zorunluluğu ile mektep vergisi konulmasını getiren "İlk Mektepler Hakkında 326 sayılı Kanun" kabul edildi.
- 1923** 29 Mayıs İstanbul Vilâyeti Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi'ne, öğretmenler tarafından ilk defa bir bayan öğretmen üye seçildi.
- 1923** 15 Temmuz I. Heyet-i İlmiye, Ankara'da çalışmalarına başladı. Kongre, çalışmalarını 15 Ağustos'ta tamamladı.
- 1923** 1 Eylül Bütün ilkmektepler ve muallimleri Maarif Vekâleti'ne bağlandı.
- 1923** 27 Eylül Harbiye Mektebi, Ankara'dan İstanbul'a, Pangaltı'daki eski binasına taşındı.
- 1924** 16 Ocak İzmir Sanat Mektebini ziyaret eden Mustafa Kemal "Türkiye Cumhuriyeti, bu sanat mekteplerinin inkişafına çok muhtaçtır," dedi.
- 1924** 7 Şubat Yabancı okulların binalarındaki dinî alâmet ve işaretler kaldırıldı.
- 1924** 3 Mart Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi.
- 1924** 5 Mart İstanbul Maarif Müdürlüğü, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği medreselere elkoydu.
- 1924** 7 Mart Maarif Vekili Vasıf Bey, Fransızlara ve İtalyanlara ait yabancı okullardan 30'unu kapattı.
- 1924** 13 Mart Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu kabul edildi.
- 1924** 3 Nisan Telif ve Tercüme Heyeti Talimatnamesi yayınlandı.

- 1924 Nisan II. Heyet-i İlmiye Ankara'da toplandı.
- 1924 21 Nisan İstanbul Darülfünunu'nun hükmî şahsiyeti hakkında kanun kabul edildi.
- 1924 16 Ağustos Amerikalı tanınmış eğitim uzmanı John Dewey Türkiye'ye geldi.
- 1924 22 Ağustos Ankara'da Muallimler Birliği Kongresi toplandı.
- 1924 25 Ağustos Muallimler Birliği Kongresi üyelerine verilen çayda Mustafa Kemal "Muallimler! Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbiyeleri, sizler yetiştireceksiniz. Yeni nesil sizin eseriniz olacaktır." dedi.
- 1924 İlk mekteplerde muhtelit (karma) tedrisata geçildi.
- 1924 16 Eylül Mustafa Kemal, Trabzon'da Muallim Mektebini ziyaretinde hatıra defterine, "Yeni nesil en büyük cumhuriyetçilik dersini bugünkü muallimlerden ve onların yetiştireceği muallimlerden alacaktır." diye yazdı.
- 1924 18 Eylül Mustafa Kemal, Rize'de, medreselerin açılmasını isteyen bir hoca topluluğuna, "Mektep istemiyorsunuz! Halbuki halk mektep istiyor.Bırakınız, artık bu zavallı millet, bu memleket evladı yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Millete mektep lâzımdır!" dedi.
- 1924 22 Eylül Mustafa Kemal, Samsun'da İstiklâl Ticaret Mektebi'nde şerefine tertip edilen çaydaki konuşmasında, "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." dedi.
- 1924 14 Ekim Mustafa Kemal Kayseri'de Sultanî'yi ziyaret ederek dersleri izledi.
- 1924 1 Kasım Ankara Musiki Muallim Mektebi açıldı.
- 1924 16 Kasım İstanbul'da Darülfünun ve yüksek okul öğrencileri, bir Belçika şirketinin elinde bulunan İstanbul Tramvay Şirketi'ni, talebeye bilet tenzilâtı yapılmadığı için protesto ettiler.
- 1925 18 Ocak Reiscumhur Mustafa Kemal, Adana'da Ziraat Mektebini, ertesi gün de Adana Sultanîsi ile Kız ve Erkek Muallim mekteplerini ziyaret etti.
- 1925 28 Ocak Mustafa Kemal Silifke'de Sultanî mektebini ziyaret etti.
- 1925 1 Mart Maarif Vekâleti Maarif Mecmuası'nı yayınlanmaya başladı.
- 1925 14 Nisan Maarif Vergisi Kanunu kabul edildi.
- 1925 1 Mayıs İlk Maarif müfettişleri kongresi Konya'da yapıldı.
- 1925 2 Mayıs Muallimler Birliği Umumi Kongresi, Başbakan İsmet Paşa'nın nutkuyla Ankara'da açıldı.
- 1925 17 Eylül Ankara'da Maarif Vekâleti binasının temeli atıldı.
- 1925 4 Ekim Mustafa Kemal, Bursa Kız Muallim Mektebi'nin müsamesesini izledi.
- 1925 14 Ekim Mustafa Kemal, İzmir'de Kız ve Erkek Muallim mekteplerini ziyaret münasebetiyle, onuruna verilen çay partisinde "Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir," dedi.
- 1925 5 Kasım Ankara Hukuk Mektebi'nin açılışında bulunan Mustafa Kemal, "Biz bugün dinî müsavatla değil, millî müsavatla bağlıyız," dedi.
- 1925 8 Aralık Maarif Vekâleti "Türk birliğini parçalamaya çalışan cereyanlar" hakkında bir tebliğat yayınladı.
- 1925 8 Aralık Mustafa Necati Bey, Hamdullah Suphi Bey'in yerine Maarif vekili olarak atandı.
- 1925 26 Aralık III. Heyet-i İlmiye Ankara'da toplandı. Heyet çalışmalarını 8 Ocak'ta tamamladı.
- 1926 22 Mart TBMM'nde Maarif Teşkilatı'na dair kanun kabul edildi.
- 1926 28 Mart "Talim ve tedris işlerini ilmi ve müstakil bir merkezden idare etmek üzere" Millî Talim ve Terbiye Dairesi kuruldu.
- 1926 24 Nisan Okul kitaplarının Maarif Vekâleti tarafından bastırılması hakkında kanun kabul edildi.
- 1926 3 Mayıs Lise ve ortamekteplerin nehari (gündüzlü) kısımları, meccani (ücretsiz) oldu.
- 1926 29 Mayıs İlkmektep Muallimleri Meslek Kursları Talimatnamesi yayımlandı.
- 1926 10 Temmuz Ankara'da iş prensiplerine dayalı tedrisat kursu açıldı.
- 1926 14 Temmuz II. Meşrutiyet dönemi Maarif Nazırlarından Şükrü Bey, diğer İzmir suikastı hükümlüleri gibi İzmir'de idam edildi
- 1926 15 Temmuz Muallimler Birliği Umumi Kongresi Ankara'da toplandı.
- 1926 Konya'da Orta Muallim Mektebi açıldı.
- 1927 28 Nisan Ankara'da Türk Ocakları Kurultayı yapıldı.
- 1927 24 Mayıs Meslek Mektepleri Kanunu kabul edildi.
- 1927 28 Mayıs Mektep pansiyonlarının idaresine dair kanun kabul edildi.

- 1927 2 Haziran Maarif eminleri Ankara'da toplandı.
- 1927 20 Haziran Ziraat mektepleri hakkında kanun kabul edildi.
- 1927 21 Haziran Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu kabul edildi.
- 1927 15 Temmuz Ankara ve Sivas'ta ilk tedarisat müfettişleri kursları açıldı.
- 1927 8 Ağustos Ankara'da Gazi Muallim Mektebi'nin temeli atıldı.
- 1927 1 Eylül Ankara'da Mektep Levazımı Sergisi açıldı.
- 1927 20 Ekim Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası II. Büyük Kongresi'nde, 15 Ekim'den beri fasılalarla 36 saatte okuduğu nutkunu, "Türk Gençliğine Hitabe" ile tamamladı.
- 1927 14 Kasım Mektep kitaplarının basılmasına mahsus krediye dair kanun kabul edildi
- 1928 29 Ocak Vekiller Heyeti, Hıristiyanlık propogandası yapan Bursa Amerikan Kız Koleji'nin kapatılmasına karar verdi.
- 1928 31 Ocak Türk Maarif Cemiyeti kuruldu.
- 1928 7 Mayıs Ankara'da Musiki Muallim Mektebi binasının temeli atıldı.
- 1928 24 Mayıs Uluslararası rakamların kabul edilmesine dair kanun yürürlüğe girdi.
- 1928 24 Mayıs Meslek Mekteplerinin inşasına dair kanun kabul edildi.
- 1928 29 Mayıs Millet Mektepleri hakkındaki İcra Vekilleri Heyeti kararı uyarınca Maarif Vekâleti'nin hazırladığı Halk Dershaneleri ve Konferansları Nizamnamesi yayınlandı.
- 1928 9 Ağustos Gazi Mustafa Kemal, İstanbul'da Sarayburnu Parkı'nda harf devriminin yapılacağına ilişkin konuşmasını yaptı.
- 1928 26 Ağustos Muallimler Birliği 4.Kongresi Ankara'da toplandı.
- 1928 Ağustos Okul kitapları yeni harflerle basılmaya başlandı.
- 1928 1 Eylül Mustafa Kemal, yeni harfleri tanıtmak üzere yurt gezisine çıktı. Yeni öğrenim yılında ilköğretilere başlayan çocuklar okuma ve yazmayı yeni alfabelerden öğrenmeye başladı.
- 1928 16 Eylül Mustafa Kemal, Samsun'da öğretmenlerin balosuna katıldı.
- 1928 14 Ekim Ankara Ziraat Enstitüsü'nün temeli atıldı.
- 1928 3 Kasım Millî eğitim alanındaki en büyük değişiklik ve yenilik olan Türk Harfleri Kanunu yürürlüğe girdi.
- 1928 8 Kasım Mustafa Kemal Paşa, Millet Mektebi umumi reisliğini ve başmuallimliğini kabul etti.
- 1928 8 Kasım Bütün devlet memurları yeni yazıdan imtihan edilmeye başlandı.
- 1928 24 Kasım Millet Mektepleri Talimatnamesi yayınlandı.
- 1929 1 Ocak Millet Mektepleri'nin kurumlaşması için büyük çaba sarfeden Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, dershanelerin açıldığı gün öldü.
- 1929 1 Ocak Arap harfleriyle kitap basımını yasaklayan kanun yürürlüğe girdi.
- 1929 1 Ocak Çalışmalarını İstanbul'da sürdüren Türk Dili Encümeni, ilk olarak İbrahim Grandi'nin Alfabe Raporu ile Ahmed Cevad'ın Türkçe Gramer adlı mektep kitabını yayınladı. Yazılacak diğer kitaplar ve ders kitapları için tanınmış yazarlardan komisyonlar oluşturuldu.
- 1929 3 Mart İstanbul'da yayınlanan Ta Hronika gazetesi'nin yönetim binası, 1 Mart 1929'da yayınlanan Türk aleyhtarını yazıdan dolayı üniversite gençliği tarafından tahrip edildi.
- 1929 9 Mart İstanbul'da Matbaacılık Mektebi açıldı.
- 1929 1 Nisan İlkokul öğretmenlerinin Maarif Vekâleti tarafından tayin edilmesine dair kanun kabul edildi.
- 1929 4 Nisan İstanbul Darülfünunu'nda, yerli malların kullanılması için gösteri yapıldı.
- 1929 8 Nisan Yabancı memleketlere gönderilecek öğrenciler hakkında kanun kabul edildi.
- 1929 12 Nisan İstanbul Muallimler Birliği kongresi yapıldı.
- 1929 15 Nisan İstanbul Darülfünunu'nda Yunus Emre için anma töreni düzenlendi.
- 1929 23 Nisan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin aldığı kararlar Nisan ayının son haftası, ülke genelinde "Çocuk Haftası", haftanın Hakimiyet-i Milliye Bayramı'na rastlayan ilk günü olan 23 Nisan da "Çocuk Bayramı" ilan edildi. Yoksul ve kimsesiz çocukların sevindirilmesini amaçlayan Çocuk Haftası ve Bayramı ilk kez kutlandı.
- 1929 30 Mayıs Leyli meccani (parasız yatılı) okuyan talebeye mecburi hizmet yükümlülüğü getiren kanun kabul edildi

- 1929 1 Haziran Geçiş süreci sona erdiğinden Türk Alfabeti ülkenin her yanında geçerlilik kazandı.
- 1929 8 Temmuz İstanbul'da Darülfünun Konferans salonunda Balkan Talebe Birlikleri Kongresi başladı.
- 1929 1 Eylül Maarif Vekâleti'nin tamimiyle bütün okullardan Arapça ve Farsça dersleri kaldırıldı.
- 1929 8 Ekim Maarif Vekâleti, Fransızca'dan başka ikinci bir yabancı dilin yüksek mekteplerde mecburi olması yönünde karar aldı.
- 1930 15 Aralık Mustafa Kemal, İstanbul Darülfünunu'nu ziyaret ederek onur defterine "İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleriyle iftihar edeceğimize şüphe yoktur." tümcesini yazdıktan sonra, üniversitenin kurumsal önemini vurguladı.
- 1930 23 Aralık Menemen'de Derviş Mehmed ve kendisine uyanlar, korkunç bir gerici eylemi sergileyerek yedeksubay muallim Kubilay'ı katlettiler.
- 1931 10 Ocak Ankara Hukuk Mektebi talebeleri Hakimiyet-i Milliye Meydanı'nda Kubilay Mitingi düzenlediler.
- 1931 1 Şubat Mustafa Kemal, İzmir'de liseleri ziyaret ederek öğretmenlerle sohbet etti.
- 1931 23 Mart Türk çocuklarının ilk tahsillerini Türk mekteplerinde yapmalarına dair kanun kabul edildi.
- 1931 12 Nisan Üyeleri tarafından ortaokul ve lise tarih kitapları da yazılacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu.
- 1932 16 Ocak İstanbul Darülfünunu'nda yapılacak reform için çağırılan Cenevre Üniversitesi profesörlerinden. Albert Malche geldi.
- 1932 19 Şubat İlk 14 Halkevi, başlıca vilayet merkezlerinde açıldı.
- 1932 12 Temmuz Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu.
- 1932 26 Eylül Türk Dil Kurultayı, İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında Mustafa Kemal'in de katılımıyla toplandı.
- 1933 25 Şubat İstanbul'da Darülfünun ve yüksek okul talebeleri, Vagon-Li adlı Fransız yataklı vagonlar şirketi müdürünün, Türkçe konuşan bir görevliyi cezalandırmasına tepki olarak bir gösteri yaptı.
- 1933 2 Temmuz Mustafa Kemal, İstanbul Darülfünunu'nu ziyaret ederek Hukuk Fakültesi imtihanlarını izledi.
- 1933 10 Temmuz Eğitim ve Öğretim konularının görüşülüp tartışılması için "Maarif Şûrası"nın toplanmasına ilişkin yasa kabul edildi. (İlkŞûra, 1939'da toplanmıştır.)
- 1933 31 Temmuz İstanbul Darülfünunu kapatıldı.
- 1933 29 Ekim Türkiye'nin her köşesinde ve tüm okulların ve halkın da katılımıyla Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Bayramı kutlandı.
- 1933 2 Kasım Gazi Mustafa Kemal, Ankara'da İsmetpaşa Kız Enstitüsünde düzenlenen Maarif Sergisi'ni açtı.
- 1933 18 Kasım Darülfünun'un yerini alan İstanbul Üniversitesi'nde, Maarif Vekili Hikmet Bey'in (Bayur) nutkuyla yeni akademik yıl başladı.
- 1933 Millî Eğitim Bakanlığı'nda Mesleki ve Teknik Öğretim GenelMüdürlüğü kuruldu.
- 1934 1 Ocak Ankara Gazi Orman Çiftliğinde Onuncu Yıl Yatı Mektebi açıldı.
- 1934 18 Şubat İstanbul Üniversitesine bağlı Dil Mektebi açıldı.
- 1934 5 Nisan İstanbul Üniversitesi'nde yabancı uzmanların görevlendirilmesine ilişkin kanun kabul edildi.
- 1934 12 Nisan Atatürk, İzmir'de Gazi İlkokulu'nu ziyaret etti ve çocuk balosunda bulundu.
- 1934 12 Mayıs Mustafa Kemal, Kız Lisesi'nin Ankara Halkevi'nde verdiği müsamereyi izledi.
- 1934 21 Haziran Soyadı Kanunu'nun kabulü ile bütün vatandaşlarla birlikte öğretmen ve öğrenciler de soyadı aldılar.
- 1935 27 Mayıs Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkında kanun kabul edildi.
- 1935 10 Haziran Mülkiye Mektebi'nin adı kanunla Siyasal Bilgiler Okulu oldu.
- 1935 11 Haziran Saffet Arıkan, adı Kültür Bakanlığı'na dönüştürülen Maarif Vekâletine atandı.
- 1935 14 Haziran Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kurulması hakkında kanun kabul edildi.
- 1934 Türkçe'nin arılaştırılması sürecinde okullara, eğitim ve öğretime ilişkin terim ve deyimler de Türkçeleştirildi. Derslere ve bilim alanlarına göre terim sözlükleri basıldı.
- 1935 29 Kasım Recep Peker, Ankara Hukuk Fakültesi'nde öğretim yılının ilk İnkılâp Tarihi dersini verdi.
- 1936 13 Nisan Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Umumi Kongresi Ankara'da başladı.
- 1936 Köy öğretmenleri için yetiştirme kursları açıldı.

- 1936 24 Ağustos III. Türk Dil Kurultayı Atatürk'ün de katılımıyla Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı.
- 1936 24 Eylül Harp Okulu İstanbul'dan Ankara'ya taşındı.
- 1936 2 Kasım Ankara Hıfzıssıhha Okulu açıldı.
- 1937 16 Ocak Atatürk, İstanbul Ticaret ve İktisat Yüksek Okulu'nun Pera Palas'taki toplantısını onurlandırdı.
- 1937 26 Mart Atatürk, Bursalı gençlerin Ankara Halkevi'ndeki toplantısına katılarak gençliğe güvenini vurguladı.
- 1937 19 Mayıs Türkiye genelinde ilk kez 19 Mayıs Gençlik Bayramı kutlandı.
- 1937 20 Eylül II. Türk Tarih Kongresi, Atatürk'ün de katılımıyla Dolmabahçe Sarayı'nda toplandı.
- 1937 26 Eylül Reisicumhur Atatürk, Beylerbeyi Sarayı'nda II. Türk Tarih Kongresi'ne katılan tarih öğretmenlerine verilen çay partisine katıldı.
- 1938 22 Ekim Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü kuruldu.
- 1938 10 Kasım Türk milli eğitiminin kurucusu, başöğretmen Atatürk öldü.
- 1938 28 Aralık Hasan-Âli Yücel Maarif Vekillğine atandı.
- 1939 Ocak-Şubat Maarif Vekâletinin resmi ve mesleki süreli yayınları olmak üzere Tebliğler Dergisi'nin ve İlköğretim Gazetesi'nin (1 Şubat) yayımlanmaya başlaması
- 1939 1 Mayıs Ankara'da "On Yıllık Neşriyat Sergisi" ve Birinci Türk Neşriyat Kongresi açıldı.
- 1939 17 Temmuz I. Maarif Şurası Ankara'da çalışmalarına başladı. 29 Temmuz'da kapanan şurada Cumhuriyet maarifinin esasları, talimatnameler ve müfredat programları tartışıldı.
- 1940 20 Şubat Ankara'da Tercüme Heyeti hazırlık çalışmaları başladı.
- 1940 28 Şubat Dünya klâsiklerinin Türkçeye çevirilmesi görevi verilen Tercüme Heyeti, ilk toplantısını Ankara'da yaptı.
- 1940 17 Nisan Köy Enstitüleri'nin kuruluş kanunu çıktı.
- 1940 19 Mayıs Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Tercüme Dergisi yayımlanmaya başladı.
- 1940 20 Mayıs Ankara Devlet Konservatuvarı kuruluş kanunu çıktı.
- 1940 Liselerde "klasik kol" adıyla Latince şubeleri de açıldı.
- 1940 4 Kasım Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin yeni binası törenle hizmete girdi.
- 1941 6 Haziran I. Coğrafya Kongresi Ankara'da toplandı.
- 1941 3 Temmuz Devlet Konservatuvarı ilk mezunlarını verdi.
- 1941 7 Temmuz Gramer Komisyonu Ankara'da çalışmalarına başladı.
- 1941 Maarif Vekillği örgütü yeniden düzenlenerek Genel Eğitim Müsteşarlığı ve Mesleki Teknik Öğretim Müsteşarlığı kuruldu.
- 1942 15 Nisan Ankara'da Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kuruldu.
- 1942 19 Haziran Köy Okulları ve Enstitülerini Teşkilâtlandırma Kanunu çıktı.
- 1942 14 Ağustos IV. Dil Kurultayı çalışmaları Ankara'da başladı.
- 1942 14 Ağustos 4304 sayılı Mesleki ve Teknik Okulların açılması hakkında kanun kabul edildi.
- 1943 15 Şubat II. Maarif Şurası Ankara'da toplandı. 21 Şubat'ta çalışmalarını tamamlayan şurada okullarda ahlak eğitimi tartışıldı.
- 1943 8 Kasım Ankara FenFakültesi açıldı.
- 1943 15 Kasım III. Türk Tarih Kongresi Ankara'da toplandı.
- 1943 Hasanoğlan Köy Enstitüsü içinde Yüksek Köy Enstitüsü açıldı.
- 1943 Köy Enstitüleri programı yayımlandı.
- 1943 Köy Enstitülerinin verdiği ilk mezunlar köylere atandı.
- 1944 16 Ekim Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü açıldı.
- 1944 2 Aralık İstanbul Teknik Üniversitesi açıldı.
- 1945 19 Ekim Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi açıldı.
- 1946 18 Şubat 24 Şubat'a kadar sürecek Beden Eğitimi ve Spor Şurası Ankara'da başladı.
- 1946 13 Haziran Üniversitelere özerklik tanıyan Üniversiteler Kanunu çıktı.
- 1946 İstanbul Eğitim Enstitüsü açıldı.
- 1946 5 Ağustos Hasan-Âli Yücel Maarif Vekillğinden istifa etti.
- 1946 2 Aralık III. Milli Eğitim Şurası toplandı. 10 Aralık'ta kapanan şurada, lise, mesleki ve teknik okulların program ve yönetmelikleri ile aile ve okul işbirliğinin esasları görüşüldü.
- 1946 Milli Eğitim Bakanı ReşatŞemsettinSırer, Köy Enstitülerinin eğitim-öğretim programlarında değişiklikler öngördü.
- 1946 Ankara'da Maarif Vekâleti binası yandı.

- 1949** 22 Ağustos IV. Millî Eğitim Şurası çalışmalarına başladı. 31 Ağustos'ta kapanan toplantıda, ilk ve ortaokul programları, liselerin 4 yıla çıkartılması, eğitim enstitüleri ve yüksek öğretmen okulları ile eğitim ve öğretimde demokratik esaslar gibi konular görüşülüp kararlar alındı.
- 1953** 4 Şubat V. Millî Eğitim Şurası toplandı. Ana okulları, okul sağlığı, özel eğitim, İlköğretim Kanunu, ilkökul programı ve yönetmeliği, köy enstitüleri yeni programı, ilköğretim sorunları gibi konuları görüşen şura 14 Şubat'ta çalışmalarını tamamladı.
- 1954** Şubat Daha önce programları değiştirilmiş bulunan köy enstitülerinin adları, diğer öğretmen okulları gibi ilköğretmen okuluna dönüştürüldü.
- 1957** 18 Mart Toplanan VI. Millî Eğitim Şurası'nda mesleki ve teknik öğretim ile halk eğitimi tartışıldı. Şura çalışmalarını 23 Mart'ta tamamladı.
- 1958** 14 Ağustos Ford Vakfı'nın parasal desteğiyle kurulan Eğitim Millî Komisyonu çalışmalarına başladı.
- 1960** 28 Nisan 27 Mayıs ihtilâlini hazırlayan yüksek öğrenim gençliği eylem ve gösterileri, İstanbul'da ve Ankara'da başladı.
- 1960** 15 Temmuz Bir süre kamuoyundan saklanan Eğitim Millî Komisyonu Raporu açıklandı
- 1960** 5 Eylül Millî Eğitim Plânı Komisyonu Ankara'da çalışmalara başladı.
- 1960** Ekim Öğretmen açığını karşılamak amacıyla "yedeksubay öğretmen" uygulaması başlatıldı.
- 1961** 26 Şubat Hasan-Âli Yücel İstanbul'da öldü.
- 1962** Eylül ABD'nin, az gelişmiş ülkelere nitelikli insan gücü gönderme projesi kapsamında Türkiye'ye ilk "Barış Gönüllüleri" geldi ve çoğu İngilizce öğretmenliği yapan Barış Gönüllülerinin sayısı kısa zamanda bini aştı.
- 1962** 5 Şubat VII. Millî Eğitim Şurası toplandı. İlk, orta, mesleki ve teknik, yüksek öğretiler, din eğitimi, özel okullar, ölçme ve değerlendirme, olgunluk imtihanları, dış kültür münasebetleri, beden eğitimi ve sağlık, millî savunma eğitimi, eğitim vakıfları gibi konuları gündemine alarak tartışan şura, çalışmalarını 15 Şubat'ta tamamladı.
- 1965** İlk kez Ankara Üniversitesi bünyesinde bir eğitim fakültesi açıldı.
- 1968** Mayıs-Haziran Türkiye'de bütün üniversitelerde eğitim sistemini protesto etmek amacıyla, üniversitelerde reformlara yönelik istekleri de içeren büyük öğrenci hareketi başladı. İstanbul, Ankara ve İzmir'de birçok üniversite ve fakülte işgal edildi.
- 1969** 15 Aralık Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın girişimiyle ülke genelinde 4 gün süren en kapsamlı öğretmen boykotu yapıldı.
- 1970** 28 Eylül VIII. Millî Eğitim Şurası toplandı. 3 Ekim'de çalışmalarını bitiren şurada gündemi, ortaöğretim sistemi ve yüksek öğretime geçiş gibi konular oluşturdu.
- 1972** Barış gönüllüleri uygulamasına son verildi.
- 1974** 24 Haziran IX. Millî Eğitim Şurası toplandı. Gündeminde ders programları ve öğrenci akışı gibi konular bulunan şura, 4 Temmuz'da kapandı.
- 1974** 22 Kasım 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu uyarınca oluşturulan Uluslararası Kurul; "Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi" (ÜSYM)'nin kurulmasını ve üniversitelere giriş sınavlarının tek merkezden yapılmasını kararlaştırdı.
- 1978** Eğitim enstitülerinde hızlandırılmış eğitim uygulamaları başlatıldı.
- 1978-1980** Üniversite, yüksek okul ve ortadereceli okullarda sağ sol çatışmaları ve boykotlar yaygınlaştı.
- 1981** 23 Mart Türkiye genelinde okuma yazma seferberliği başlatıldı.
- 1981** 23 Haziran X. Millî Eğitim Şurası toplandı. 26 Haziran'da kapanan şura toplantısında millî eğitim sistemi, eğitim programları, öğrenci akışı ve öğretmen yetiştirme gibi konulara yer verildi.
- 1981** 6 Kasım Yüksek Öğretim Kurulu'nu (YÖK) öngören ve üniversite özerkliği açısından tartışmalara neden olan Yüksek Öğretim Kanunu çıktı.
- 1981** 24 Kasım Atatürk'ün başöğretmen sanını bu tarihte aldığı sanılarak her yıl 24 Kasım'ın Öğretmenler Günü olarak kutlanması kararlaştırıldı (Atatürk, başöğretmen sanını 8 Kasım 1928'de kabul etmiştir. 24 Kasım 1928'de ise Millet Mektepleri Talimatnamesi yayımlanmıştır).
- 1981** Ankara ve İstanbul'da ilk öğretmen evleri açıldı.
- 1981** 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu gereği "Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi" (ÖSYM) kurularak ilk

- kez iki basamaklı seçme (ÖSS) ve yerleştirme (ÖSY) uygulandı.
- 1982** 8 Haziran XI. Milli Eğitim Şurası toplandı. 11 Haziran'da kapanan toplantıda, öğretmen ve uzman eğitimleri ele alındı.
- 1982** 20 Temmuz Yüksek öğretmen okulları ve eğitim enstitüleri üniversitelerin bünyesine alındı.
- 1984** Ankara'da Bilkent Üniversitesi kuruldu.
- 1985** Temmuz Darwin'in evrim teorisi yanında dinsel yaratılış öğretisinin de okulların ders programına alınması için genelge yayınlandı.
- 1986** 5 Haziran Çıraklık ve Meslek Kanunu çıktı.
- 1988** 18 Temmuz XII. Milli Eğitim Şurası toplandı. Temel eğitim, genel ve mesleki-teknik öğretim, yüksek öğretime geçiş, ölçme ve değerlendirme gibi konuların ele alınarak tartışıldığı şura, 22 Haziran'da kapandı.
- 1990** 15 Ocak XIII. Milli Eğitim Şurası toplandı. 19 Ocak'ta çalışmalarını bitiren şurada yaygın eğitim tartışıldı.
- 1990** Kısaca LİMME denen "Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi" uygulanmaya başlandı.
- 1991** Liselerde, 1991/1992 öğretim yılında Ders Geçme ve Kredi Sistemi'ne geçilmesi kararlaştırıldı.
- 1993** 27 Eylül Gündeminde eğitim yönetimi ve okul öncesi eğitim gibi konular bulunan XIV. Milli Eğitim Şurası toplandı. Toplantı, 29 Eylül'de sona erdi.
- 1993** İstanbul'da Koç Üniversitesi kuruldu.
- 1995** Haziran Liselerde uygulanan Ders Geçme ve Kredi Sistemine son verildi.
- 1996** 13 Mayıs XV. Milli Eğitim Şurası toplandı. Çalışmalarını 17 Mayıs'a kadar sürdüren bu şurada, ilköğretimde yönlendirme, ortaöğretimde yeniden yapılanma, yüksek öğretime geçiş, eğitim ihtiyacının sürekli karşılanması ve eğitimin finansmanı gibi konular tartışıldı. Şurada alınan en önemli karar, zorunlu ilköğretim süresinin 5 yıldan, "aralıksız ve kesintisiz olarak 8 yıla çıkartılması" oldu. Ancak şura kararları tavsiye niteliğinde olduğundan, uygulamaya geçilebilmesi için 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda değişiklik yapılması beklendi.
- 1996** Yeni 6 vakıf üniversitesi (Ankara Başkent, İstanbul Bilgi, Işık, Yeditepe, Fatih, Doğuş) açıldı.
- 1997** 28 Şubat Millî Güvenlik Kurulu'nun Bakanlar Kuruluna tavsiye kararları arasında ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki Anayasa'nın laiklik ilkesine aykırı gelişmelere ivedilikle son verilmesi de istendi.
- 1997** 18 Ağustos Zorunlu ilköğretimi 8 yıla çıkartan kanun kabul edilerek bağımsız ortaokullar, ilköğretimin 6.,7.,8. sınıflarına dönüştürülürken, iki devreli genel ve mesleki liselerin birinci devrelerinin de kademeli olarak kaldırılması kesinleşti.
- 1997** Vakıf üniversitelerine (Ankara Atılım, Çankaya; İstanbul Maltepe, Kadir Has, Kültür, Beykent; Mersin Çağ) yeni 7 özel üniversite daha katıldı.
- 1998** İstanbul'da Bahçeşehir, Haliç, Yaşar adlı yeni üç vakıf üniversitesi kuruldu.
- 1999** 22 Şubat XVI. Milli Eğitim Şurası toplandı. Gündemi Mesleki ve Teknik öğretimin, ortaöğretim sisteminde ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması olan şura toplantısı çalışmalarını 26 Şubat'ta sona erdirdi.
- 1999** Üniversitelere giriş sınavlarının iki aşamalı (ÖSS ve ÖYS) olması bırakılarak tek aşamalı 1999 uygulanmaya başlandı.
- 1999** Ankara'da Ufuk, İstanbul'da Sabancı üniversiteleri kuruldu.
- 1999** Üniversite giriş sınavları yeniden tek basamakta (ÖSS) yapılmaya başlandı.
- 2001** İzmir Ekonomi, İstanbul Ticaret Üniversiteleri açıldı.